

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1935-1943 ARASI (V- VI. DÖNEM) ADANA MİLLETVEKİLLERİ
VE SİYASİ FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Bayram PERTLEK

Niğde
Ağustos, 2024

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1935-1943 ARASI (V-VI. DÖNEM) ADANA MİLLETVEKİLLERİ VE
SİYASİ FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Bayram PERTLEK

Danışman: Prof. Dr. MUSA ŞAŞMAZ

Üye : Prof. Dr. Nevzat TOPAL

Üye : Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Niğde
Ağustos, 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) Adana Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” Konulu bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar doğrultusunda tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımda yazıldığını ve faydalandığım tüm eserlerin kaynaklarda belirtildiğini ve çalışmamın içinde kullanılan her bilgiye referans verildiğini belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
21/08 /2024

Bayram PERTLEK

ÖN SÖZ

Tez çalışması, 1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) Adana Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetlerini konu almaktadır. Yapılan araştırma sonucunda yeterli düzeyde akademik çalışmanın bulunmadığı, dolayısıyla böyle bir çalışmanın yapılmasının gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde mecliste görev yapan milletvekillerinin siyasi düşünceleri üzerinde titiz bir çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Adana milletvekilleri, Adana'nın sosyo-ekonomik ve siyasî faaliyetleri hakkında konuşmalar icra etmişlerdir. TBMM Genel Kuruluna kanun tavsiyeleri ve bildiri vermişlerdir. TBMM'ne sundukları yasa tavsiyeleri ve önergelerinin yanı sıra diğer vekillerin sunduğu kanun teklifleri ve önergelerine imza atmışlardır. TBMM milletvekillerine birtakım sorular yöneltilmişlerdir. Milletvekilleri bu zaman dilimlerinde meclise önerilen yasa tasarıları ve önerge ve kararları ile ilgili olarak yapılan oylamalara katılım göstermişlerdir. Vekillerin hangi şube ve encümende görev aldıkları belirtilmiştir. Adana vekillerine ait olan seçim bölgeleri ile ilgili TBMM'de Adana'nın sorunlarıyla ilgili önerilerde bulunmuşlar, yasa tasarısı sunmuşlar ve bu konuyla ilgili konuşmalar yapmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak daha önce Tekin İdem, Cansu Yiğit, Serap Dikmen, Ali Vehbi Teke ve Gülistan Köse tarafından bölgesel baz da yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır. Ancak biz de bu çalışmada Adana milletvekillerinin TBMM'de 1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) Adana Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetlerinin incelenmesi nedeniyle daha verimli bir çalışma olacağına inanıyorum. Bu çalışmanın Türk Parlamento Tarihi'ne katkı sağlamasını ümit ediyorum.

Tez konu seçimi ve hazırlanışında yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Musa Şaşmaz'a ve eğitim hayatımın her aşamasında bana destek olan aileme şükranlarımı arz ediyorum.

Bayram PERTLEK

NİĞDE 2024

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1935-1943 ARASI (V-VI. DÖNEM) ADANA MİLLETVEKİLLERİ VE
SİYASİ FAALİYETLERİ**

PERTLEK, Bayram
Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ
Ağustos 2024,119 sayfa

1 Mart 1935 - 15 Ocak 1943 Tarihlerinde görev yapan 1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) Adana Milletvekilleri olarak katılan milletvekilleri ülkenin siyasetiyle uğraşmakla birlikte, bölgesel konularda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. TBMM’ne seçilen Adana(Seyhan) vekillerine ve bu dönemdeki siyasi faaliyetlerine kapsamlı bir şekilde bakılmıştır. TBMM’nin 1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) Adana Milletvekilleri: Damar Arıkoğlu (Zamir Bey), Ali Münif Bey, Mustafa Hilmi Bey, İbrahim Hakkı Bey, İbrahim Tevfik Bey, Ömer Resul Bey, Fatma Esma Hanım, General Ahmet Naci Bey, Ahmet Kutsi Bey, İsmail Safa Bey, Mehmet Selahattin Bey, Sinan Bey ve Sıddıka Mümine Şemsa Hanım katılmıştır.

Damar Bey, Ali Münif Bey, İbrahim Hakkı Bey, İbrahim Tevfik Bey, Mustafa Hilmi Bey, Ahmet Naci Bey, V. ve VI. yasama döneminde, Fatma Esma Hanım, Ömer Resul Bey, V. yasama dönemi, Ahmet Kutsi Bey, Sıdika Mümine Hanım, İsmail Safa Bey, Selahattin Bey, Sinan Bey ise VI. yasama döneminde Seyhan milletvekili olarak seçilmişlerdir. İbrahim Tevfik Bey, İbrahim Hakkı Bey, Ömer Resul Bey, İsmail Safa Bey, Mehmet Selahattin Bey, Sıdika Mümine Hanım TBMM çatısı altında ulusal ve bölgesel konularda herhangi bir konuşması mevcut değildir. Fatma Esma Hanım, Ahmet Kutsi Bey, Ali Münif Bey ise TBMM çatısı altında ulusal konularda konuşmaları mevcuttur. Damar Bey, Sinan Bey, Ahmet Naci Bey, TBMM çatısı altında ulusal ve bölgesel konularda konuşmaları mevcuttur. Damar Bey, TBMM’nin I. ,II. ,III. ,IV. , V. ,VI. ve VII. dönemde ise Adana milletvekilli olarak seçilmiş, ülke ve bölgesel konularda söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. Sinan Bey, VI. yasama yılı Adana, VII. ve VIII. Adana, IX. ile X. dönemde Adana milletvekili seçilmiş, VI. dönem milletvekilleri içerisinde bölgesel ve ulusal konularda en çok konuşması mevcut olan aktif bir siyasetçidir. Ali Münif Bey, ilk olarak Mersin milletvekili ve IV. V.VI. VII. ve VIII. dönemde Seyhan vekilleri olarak seçilmiştir.

Damar Bey, Ali Münif Bey, Mustafa Hilmi Bey, Sinan Bey, Ahmet Naci Bey’lerin TBMM’de Adana milletvekili olarak seçilmesinin tesadüfı olmadığı bu milletvekillerinin işgallere karşı mücadele etmiş milli mücadele kahramanları olduğu, dönemin siyasi politikasının içerisinde aktif siyasi faaliyet yapmaları etkili olmuştur.

Anahtar kelime: TBMM, Adana, Milletvekili.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

**MEMBERS OF PARLIAMENTS FROM ADANA 1935-1943 AND THEIR
POLITICAL ACTIVITIES**

PERTLEK, Bayram
Department of History
Thesis Supervisor: Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ
August 2024, 119 page

V-VI. who served between 1 March 1935 - 15 January 1943. The deputies who participated in the Turkish Grand National Assembly as Seyhan deputies during this period were engaged in the politics of the country and provided important services in regional issues. Seyhan deputies elected to the Turkish Grand National Assembly and their political activities during this period were examined comprehensively. V - VI of the Turkish Grand National Assembly. Seyhan MPs during this term:

Damar Arıkoğlu (Zamir Bey), Ali Münif Bey, Mustafa Hilmi Bey, İbrahim Hakkı Bey, İbrahim Tevfik Bey, Ömer Resul Bey, Fatma Esma Hanım, General Ahmet Naci Bey, Ahmet Kutsi Bey, İsmail Safa Bey, Mehmet Selahattin Bey, Sinan Bey, and Sıdıka Mümine Şemsa Hanım attended. Damar Bey, Ali Münif Bey, İbrahim Hakkı Bey, İbrahim Tevfik Bey, Mustafa Hilmi Bey, and Ahmet Naci Bey served during the V. and VI. legislative periods. Fatma Esma Hanım and Ömer Resul Bey served in the V. legislative period, while Ahmet Kutsi Bey, Sıdıka Mümine Hanım, İsmail Safa Bey, Selahattin Bey, and Sinan Bey served in the VI. legislative period. They were elected as Seyhan MPs during these legislative periods. İbrahim Tevfik Bey, İbrahim Hakkı Bey, Ömer Resul Bey, İsmail Safa Bey, Mehmet Selahattin Bey, and Sıdıka Mümine Hanım did not have any speeches on national and regional issues under the umbrella of the Turkish Grand National Assembly. Fatma Esma Hanım, Ahmet Kutsi Bey, and Ali Münif Bey gave speeches on national issues under the roof of the Turkish Grand National Assembly. Mr. Damar, Mr. Sinan, and Mr. Ahmet Naci made speeches on national and regional issues under the umbrella of the Turkish Grand National Assembly. Mr. Damar, I. and II. of the Turkish Grand National Assembly. III., IV., V., VI., and VII. During this period, Seyhan was elected as a Member of Parliament and expressed his thoughts by speaking on national and regional issues. Sinan Bey, VI. legislative year Seyhan, VII. and VIII. Seyhan, IX. He was elected as Seyhan MP in the X. period, and in the VI. He is an active politician who speaks the most on regional and

national issues among the deputies of his term. Ali Münif Bey was first a Mersin deputy and IV., V., VI., VII., and VIII. During the period, Seyhan was elected as their deputy. It is not a coincidence that

Damar Bey, Ali Münif Bey, Mustafa Hilmi Bey, Sinan Bey, and Ahmet Naci Bey were elected as Seyhan MPs in the Turkish Grand National Assembly. These MPs were heroes of the national struggle who fought against the occupations, and their active political activities within the politics of the period were effective.

Keywords: Turkish Grand National Assembly, Adana, Member of Parliament.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
RESİMLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Kapsamı	2
4. Araştırmanın Yöntemi	3
5. Türk Parlamento Tarihi	3
BÖLÜM I	7
ADANA’NIN KONUMU VE TARİHİ GEÇMİŞİ	7
1.1. Adana’nın Coğrafi Konumu	7
1.2. Adana’nın İsminin Anlamı	8
1.3. Adana’nın Tarihçesi	9
1.4. Selçuklular ve Ramazanoğulları Döneminde Adana	11
1.5. Osmanlılar Döneminde Adana	14
1.6. Milli Mücadele Döneminde Adana	17
1.7. Adana’nın İdari Yapısı	23
BÖLÜM II	26
V. DÖNEM ADANA MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZGEÇMİŞİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ	26
2.1. Damar Arıkoğlu (Zamir Bey)	26
2.1.1. Özgeçmiş	26
2.1.2. Meclis Faaliyetleri	27
2.1.2.1. Meclis Konuşmaları	27
2.1.2.2. Takrirler (Önergeler)	30
2.2. Ali Münif Yeğenağa	31
2.2.1. Özgeçmiş	31
2.2.2. Meclis Faaliyetleri	32

2.2.2.1.Meclis Konuşmaları	32
2.2.2.2.Takrirler (Önergeler)	33
2.3. General Ahmet Naci Eldeniz	33
2.3.1. Özgeçmiş.....	33
2.3.2. Meclis Faaliyetleri.....	34
2.3.2.1. Meclis Konuşması	34
2.3.2.2. Takrirler (Önergeler)	41
2.4. Mustafa Hilmi Uran	43
2.4.1. Özgeçmiş.....	43
2.4.2. Meclis Faaliyetleri.....	44
2.4.2.1. Meclis Konuşmaları.....	44
2.4.2.2. Takrirler (Önergeler)	44
2.5. Fatma Esmâ Nayman	44
2.5.1. Özgeçmiş.....	44
2.5.2. Meclis Faaliyetleri.....	45
2.5.2.1. Meclis Konuşmaları.....	45
2.5.2.2. Takrirler (Önergeler)	51
2.6. İbrahim Hakkı Mete	52
2.6.1. Özgeçmiş.....	52
2.6.2. Meclis Faaliyetleri.....	53
2.6.2.1. Meclis Konuşmaları.....	53
2.6.2.2. Takrirler (Önergeler)	56
2.7. İbrahim Tefvîk Tarman.....	57
2.7.1. Özgeçmiş.....	57
2.7.2. Meclis Faaliyetleri.....	58
2.7.2.1. Meclis Konuşmaları.....	58
2.7.2.2. Takrirler(Önergeler)	58
2.8. Ömer Resul Biçer.....	58
2.8.1. Özgeçmiş.....	58
2.8.2. Meclis Faaliyetleri.....	59
2.8.2.1. Meclis Konuşması	59
2.8.2.2.Takrirler (Önergeler)	59

BÖLÜM III	60
VI. DÖNEM ADANA MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZGEÇMİŞLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ.....	60
3.1. Ahmet Kutsi Tecer.....	60
3.1.1. Özgeçmiş.....	60
3.1.2. Meclis Faaliyetleri.....	62
3.1.2.1.Meclis Konuşmaları	62
3.1.2.2. Takrirler (Önergeler)	63
3.2.Ali Münif Yeğenağa	63
3.2.1. Özgeçmiş.....	63
3.2.2. Meclis Faaliyetleri.....	63
3.2.2.1. Meclis Konuşmaları.....	63
3.2.2.2. Takrirler (Önergeler)	63
3.3. General Ahmet Naci Eldeniz	63
3.3.1. Özgeçmiş.....	63
3.3.2. Meclis Faaliyetleri.....	64
3.3.2.1. Meclis Konuşmaları.....	64
3.3.2.2. Takrirler (Önergeler)	66
3.4. Damar(Zamir) Arıkoğlu.....	66
3.4.1. Özgeçmiş.....	66
3.4.2. Meclis Faaliyetleri.....	66
3.4.2.1. Meclis konuşmaları	66
3.4.2.2. Takrirler (Önergeler)	71
3.5. Mustafa Hilmi Uran	71
3.5.1. Özgeçmiş.....	71
3.5.2. Meclis Faaliyetleri.....	71
3.5.2.1.Meclis Konuşmaları	71
3.5.2.2. Takrirler (Önergeler)	73
3.6. İbrahim Hakkı Mete.....	73
3.6.1. Özgeçmiş.....	73
3.6.2. Meclis Faaliyetleri.....	73
3.6.2.1.Meclis Konuşmaları	73
3.6.2.2. Takrirler (Önergeler)	74
3.7. İsmail Sefa Özler	74

3.7.1. Özgeçmiş.....	74
3.7.2. Meclis Faaliyetleri.....	75
3.7.2.1.Meclis Konuşmaları	75
3.7.2.2.Takrirler (Önergeler)	76
3.8. Mehmet Selahattin Çam.....	76
3.8.1. Özgeçmiş.....	76
3.8.2. Meclis Faaliyetleri.....	77
3.8.2.1.Meclis Konuşmaları	77
3.8.2.2.Takrirler (Önergeler)	77
3.9. Sinan Tekelioğlu.....	78
3.9.1. Özgeçmiş.....	78
3.9.2. Meclis Faaliyetleri.....	79
3.9.2.1. Meclis Konuşmaları.....	79
3.9.2.2. Takrirler (Önergeler)	92
3.10. Sıddıka Mümine Şemsa İşcen.....	93
3.10.1. Özgeçmiş.....	93
3.10.2. Meclis Faaliyetleri.....	94
3.10.2.1. Meclis Konuşmaları	94
3.10.2.2. Takrirler (Önergeler)	94
3.11. İbrahim Tervfik Tarman.....	94
3.11.1. Özgeçmiş.....	94
3.11.2. Meclis Faaliyetleri.....	94
3.11.2.1.Meclis Konuşmaları	94
3.11.2.2.Takrirler (Önergeler)	95
SONUÇ	96
RESİMLER.....	99
KAYNAKÇA	112

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. ALİ MÜNİF YEĞENAĞA.....	99
Resim 2. DAMAR ARIKOĞLU.....	100
Resim 3. ESMA NAYMAN	101
Resim 4. NACİ ELDENİZ.....	102
Resim 5. HİLMİ URAN.....	103
Resim 6. İBRAHİM METE	104
Resim 7. ÖMER RESUL BİÇER	105
Resim 8. İBRAHİM TEVFİK TARMAN	106
Resim 9. AHMET KUTSİ TECER.....	107
Resim 10. İSMAİL SAFA ÖZLER	108
Resim 11. [ALİ] SİNAN TEKELİOĞLU.....	109
Resim 12. [MEHMET] SELAHATTİN ÇAM	110
Resim 13. [SİDDİKA MÜMİNE] ŞEMSA İŞCEN.....	111

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
B	: Birleşim
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D	: Dönem
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
S	: Sayı
s	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TPCF	: Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası
vb	: ve benzeri
ZC	: Zabıt Ceridesi
AA	: Anadolu Ajansı

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, "1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) Adana Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri" olarak tespit edilmiştir. Bu konu Türk siyasi hayatı dikkate alınarak belirlenmiştir. Gerçekleştirilen ön incelemeler sonucunda öncesine dair bir takım çalışmanın mevcut olmasına rağmen bu çalışmalarda tespit edilen eksiklikleri tamamlamak amacıyla seçilmiştir.

V-VI. dönem milletvekillerinin ülke yönetimindeki etkilerini bölgesel baz da tespitine odaklanılmıştır. Araştırma ve incelemeler neticesinde milletvekillerinin biyografileri ve siyasi faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır.

2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu dönemde görev yapan milletvekillerinin siyasi faaliyetleri bölgesel olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. 1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) yasama döneminde TBMM'de görev yapan Adana milletvekilleri ve siyasi faaliyetlerini araştırarak ülke gelişimiyle beraber bölgesel kalkınmadaki katkılarını gözler önüne sermektedir. 1935-1943 dönemi Türk siyasi hayatının en büyük ve en uzun süreli yapısal değişimlerini kapsadığı için önemli kırılmalara ve devlet düzeyinde büyük dönüşümlere tanıklık eden bir süreci ifade eder. 1924 ve 1930 yıllarında gerçekleştirilen Çok partili rejim denemelerine rağmen ülke yönetimini kesintisiz bir şekilde elinde tutan ve öncü olan tek parti Cumhuriyet Halk Partisi'dir Bu dönemde önemli bir kalkınma ve modernleşme süreci yaşanmıştır. Bu sürecin önemli bir parçası olan Adana milletvekilleri, yasama faaliyetleri ve bölgesel kalkınmada oynadıkları rollerdir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Cumhuriyet Halk Partisi, 1923-1950 yıllarında Türk siyasi hayatını tek başına yönetmiştir. Bundan dolayı bu dönem Türk demokrasi tarihinde tek parti dönemi olarak yer almıştır.

Bu bağlamda seçilen milletvekilleri, hem seçildikleri bölgelerin hem de ülke genelindeki meselelerin çözümüne yönelik öneriler sunarak ülke kalkınmasına katkı sağlamışlardır. 1930-1945 döneminde uygulanan tek parti rejimi 1945'ten itibaren demokrasiye geçiş ve demokrasi mücadelesinin ana konuları haline gelmiştir. Türkiye'de çok partili döneme geçiş 1945 yılının başlarında başlamış ve ilerleyerek

nihayetinde tek parti yönetimi iktidarını kaybederek çok partili yönetim sistemine geçilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda, 1935-1943 Arası (V-VI. Dönem) Adana Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetlerini, meclis kayıtları ve arşiv belgeleri ışığında ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, 1935-1943 yılları arasındaki sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik koşulların Adana bölgesi örneğinde hem de genel Cumhuriyet tarihi bağlamında aktarılmasını hedeflemektedir.

Türkiye’de milletvekillerinin yasama dönemlerindeki yasama ve siyasi faaliyetlerine dayanarak genel siyasal gelişmelerin aktarıldığı önemli çalışmaların bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu tür çalışmaların akademik bir perspektifle ele alındığı ve bölgesel konuların daha ayrıntılı ve aydınlatıcı bir şekilde ele alındığı gözlemlenmektedir.

Ulusal ve bölgesel ilerlemenin desteklenmesi amacıyla V-VI. dönem milletvekillerinin Türk siyasi tarihi içinde bir örnek sunumu olarak değerlendirilmekte ve literatüre bir katkı sağlayacağını öngörmekteyiz. Bu çalışma ayrıca konuyla ilgili yapılan çalışmalara destek sağlamak ve eksiklikleri gidermeye yönelik güçlü bir kanıt sunarak konu hakkındaki kanaati pekiştirmektedir.

3. Araştırmanın Kapsamı

Adana bölgesi, tarih boyunca önemli bir geçiş noktası olmuş ve İlk Çağ’dan günümüze kadar pek çok tarihi olaya ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde Adana bölgesinin V-VI. döneme denk gelen 8 yıllık dönemi içine almaktadır.

Bu çalışmanın Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ile Türk Parlamento Tarihi üzerinde durulmuştur. I. Bölümde Adana’nın tarihçesi, Adana isminin anlamı, Selçuklu döneminde Adana, Osmanlı döneminde Adana, Milli Mücadele döneminde Adana ile Adana’nın idari taksimatı ile ilgili bilgiler verilmiştir. II. Bölümde ve III. Bölüm de Adana milletvekillerinin özgeçmişleri ve siyasi faaliyetleri hakkında değerlendirme yapılarak Türk Siyasi hayatına etkileri aktarılmıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, akademik ve bilimsel kurallara uyularak hazırlanmıştır. Tez konusunu araştırırken TBMM Meclis Tutanakları, Kanunlar Dergisi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, araştırma dönemi ile ilgili kitaplar ve makaleler gibi kaynaklar taranarak, 1935-1943 tarihleri arasında Adana milletvekilliği yapan temsilcilerin yasama faaliyetleri, çalışmaları, biyografileri ve Ülkenin gelişimi ile birlikte bölgesel gelişimdeki katkıları, elde edilen belgeler ışığında aydınlatılmaya çalışılacaktır. Kaynakların taraması yapıldıktan sonra süreli yayınların ve tetkik eserlerin tasnifi yapılmıştır. Yazım aşamasından önce araştırmanın daha sistemli olması için bilgi fişleri hazırlanmıştır.

Tezin konusu, amacı, kapsamı, Adana tarihi hakkında bilgi verildikten sonra V-VI. dönemde Adana milletvekilliği yapan temsilcilerin biyografileri ve siyasi faaliyetleri ele alınmıştır. Aynı zamanda bu dönem zarfında Adana milletvekillerinin faaliyetlerinin dönemin sosyal, siyasi ve kültürel koşullarına yansımaları değerlendirilmiştir. Bu çalışma, tarihçinin uyması gereken bilimsel kurallar çerçevesinde objektif bir şekilde hazırlanmıştır.

5. Türk Parlamento Tarihi

Kısaca, '*parlamento*', üyelerini halkın belirli bir süre için seçtiği, yasama, yürütme, devlet bütçesini çıkarma, hükümeti denetleme gibi görevleri olan kuruma verilen isimdir.¹ Ayrıca, parlamento hükümetin aldığı kararların tüm sorumluluğunu ülke adına millettten aldığı yetkiyi, milletin amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahiptir. İlk defa 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmıştır.² Köken olarak ise Fransızca "*Parlare*"³ kelimesinden türetilmiştir. Türkçesi ise "*konusmak*" anlamına

¹ Tuncay Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", *Journal of Turkology*, 2011, C. 21. , S.16. s. 1.

² Kemal Gözler, "İngiltere'de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Mali Hukukun Anayasa Hukukundan Eksikliği Üzerine Bir Deneme", *Prof. Dr. Mualla Öncel'e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, Ankara, 2009, C. 1, s.365-374.

³ <http://dictionnaire.tv5.org>, (12.05.2023). Belirtilen sitede parlamentonun tanımı şu şekilde verilmiştir: a- Eskiden yargılama yapan egemen mahkeme. b- Fransa'da Milli Meclis ve Senato olarak bilinen ve yasama yetkisine sahip iki ayrı bölüm. Tanım, Fransa örneğine dayanarak yapıldığı için yasama işlevini yerine getiren parlamento iki kanatlı olarak tanımlanmıştır. Ancak, pek çok ülkede parlamento tek kanatlıdır. Bu nedenle, şekil de uyarlanabilir.

gelir. Parlamento kelimesi farklı dillerde farklı telaffuz edilse de Türkçeye 1876 Anayasasıyla birlikte girmiştir.⁴

Türk Parlamento Tarihi, 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet ile başlamıştır.⁵ Meclis-i Mebussan 1878 yılında II. Abdülhamid tarafından tatil edilene kadar toplam 5 dönem görev yapmıştır. II. Meşrutiyet'in yeniden ilan edildiği 1908 yılında, Meclis-i Mebussan yeniden açılmıştır. Bu dönemde Meclis-i Mebussan, daha aktif bir rol oynamış ve Osmanlı Devleti'nin yönetiminde önemli bir yere sahip olmuştur. Meclis-i Mebussan, 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle tekrar kapatılmıştır.⁶

Bu uygulama, parlamentoyu tam anlamıyla yansıtmadığı için ülke içinde karışıklıklara yol açmıştır. Mecliste son sözün padişah tarafından verilmemesi gerektiği, padişahın meclis üzerindeki yetkilerinin azaltılmasıyla meclisin daha etkili çalışmasının gerektiği yönündeki tepkilere rağmen padişah parlamenter sistemlere geçişe olumlu bakmamıştır. Bu nedenle parlamenter sisteme geçiş süreci Osmanlı örneğinde zorlu bir evreyi oluşturmuştur.⁷

II. Meşrutiyet ile birlikte ülke genelinde düzenli aralıklarla seçimler yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda II. Meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönem siyasi partilerin temelini oluşturmaktadır. Siyasi partilerin kurulması ise Türk Parlamento tarihi için önemli bir gelişmedir. II. Meşrutiyetin kapatılmasının ardından Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır.⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulmasıyla birlikte ülke sorunlarının daha hızlı çözülmesi amacıyla Halk Fırkası adıyla yeni bir parti kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra ismini Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirmiş ve 27 yıl boyunca ülkenin tek başına yönetilmiştir. Bu dönemde, 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası isimli iki yeni parti kurulmuştur. Bu

⁴ Kamil Atlay, "Türk Parlamento Hukukunda Gensoru" *Yasama Dergisi*, 2010, S. 16. s.57.

⁵ Yavuz Atar, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Önceki Anayasalar*, Mimoza Yayınları, Konya, 2004, s.23-24.

⁶ Tuncay Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Çift Meclis Cumhuriyet Senatosu Örneği (1960-1980)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2011, s. 1.

⁷ Ahmet Ömer Toprak, *Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)*, Tüik Yayınları, Ankara, 2009, s. 8.

⁸ Ahmet Demirel, *Tek Parti İktidarı (Türkiye'de Seçimler ve Siyaset 1923-1946)*, İletişim Yayınları I. Baskı, İstanbul, 2013, s. 16.

partiler çeşitli nedenlerle varlığını uzun süre devam ettirememiştir. Bu durum Türk parlamento tarihinin çalkantılı bir dönemine işaret etmektedir.⁹

Osmanlı mebuslar meclisinin İngilizler tarafından işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, halk egemenliğini savunarak Ankara'da halkın iradesini yansıtan bir meclisin toplanması için çağrıda bulunmuştur.¹⁰ 19 Mart 1920 tarihli genelgesi ile her ilin nüfusuna bakılmaksızın beş milletvekilinin seçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Meclis-i Mebussan üyeleri, istedikleri zaman seçime katılmadan Türkiye Büyük Millet Meclisine üye olabileceklerdir.¹¹

TBMM Türk parlamento tarihinde milli mücadele meclisi olarak anılmakta olup bu dönemde yer alan milletvekilleri çeşitli gruplara ayrılmıştır. Ancak TBMM bünyesinde yer alan milletvekilleri her ne kadar farklı meslek gruplarına mensup olsalar da asıl gayeleri vatanın kurtuluşu konusunda birlikte hareket etmeleridir.¹²

İsmet İnönü'nün genel başkanlığını yaptığı ilk genel seçim 1939 yılında gerçekleşmiştir. Bu seçimde "*ikili uygulama*" politikası benimsendi. CHP, "*müstakil grup*" uygulamasına geçerek seçimlerde yeni bir denetim mekanizması oluşturmaya çalışmıştır. Tek parti döneminde yürürlükte olan Anayasa'nın ilgili maddesine dayanarak egemenlik yetkisini kullanan tek kurum TBMM idi. Bu durum Anayasa'nın dördüncü maddesinde açık ve net bir şekilde belirtilmiştir. TBMM, milletin tek ve yegâne temsilcisi olarak hem yasama hem de yürütme yetkilerini kullanmıştır. Yasama yetkisini tek başına kullanırken, yürütme yetkisini cumhurbaşkanı ve Onun atayacağı icra vekilleri aracılığıyla yerine getirmiştir.¹³

Anayasa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin en yüksek kurumu olarak belirlmesine rağmen, tek parti yönetiminin egemen olduğu dönemlerde bu ilke demokratik normlara uygun olmadan uygulanmıştır. Seçimler sadece tek parti temsilcilerinden oluşmaktaydı. CHP'nin desteklemediği hiçbir aday milletvekili seçilemezdi. Bu seçilen milletvekillerine iki seçenek sunuluyordu. Birincisi

⁹ Hamza Bilgü, *Türk Parlamento Tarihinde İki Kanatlı Meclisler*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2018, s. 2.

¹⁰ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.190-191.

¹¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitapevi Yayınları, 2013, Ankara, s.33.

¹² Günnur Önal, *Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Etkenler*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul 2015, s.12.

¹³ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.86-88.

Anayasa'nın kendilerine tanıdığı yasal haklara uymak, ikincisi ise CHP'nin tüzüğüne bağlı kalarak görevlerini yerine getirmektir.¹⁴

Ülkemizde Türk Parlamento Tarihi ile ilgili TBMM kütüphane kataloğu üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, bilim insanları tarafından kaleme alınan ve Türk kültür tarihi açısından büyük önem taşıyan nadir eserler ortaya konmuştur. Bu eserler, Türk Parlamento tarihi konusunda araştırma yapmayı amaçlayan akademisyenler için birincil kaynak niteliğindedir ve değerli bilgiler sunmaktadır. YÖK tez veri tabanında yapılan araştırmalar sonucunda, Türk Parlamento Tarihi konusunda yüksek lisans ve doktora düzeyinde gerçekleştirilen bölgesel odaklı çalışmalar ve TBMM'deki ilgili yasama dönemlerinde görev alan milletvekillerinin özgeçmişleri ile siyasi faaliyetlerini ele alan araştırmalar da dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar, Tekin İdem, Cansu Yiğit, Serap Dikmen, Ali Vehbi Teke ve Gülistan Köse gibi araştırmacılar tarafından doktora ve yüksek lisans tez konusu olarak icra edilmiştir. Araştırmacılar genellikle kendi memleketleri ile ilgili çalışmalara öncelik vermişlerdir. Bu tür çalışmalar Türk Parlamento tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir.

¹⁴ Şükrü Karatepe, *Tek Parti Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 92-93.

BÖLÜM I

ADANA’NIN KONUMU VE TARİHİ GEÇMİŞİ

1.1. Adana’nın Coğrafi Konumu

Adana ili, Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz kıyısında yer alan bir ildir. Coğrafi olarak, 35 Kuzey enleminde ve 34-36 doğu boylamında bulunmaktadır. Adana'nın batısında Niğde ve İçel illeri, Kayseri ili kuzeyinde, Kahramanmaraş ve Osmaniye illeri doğusunda, Hatay ise güneydoğusunda yer almaktadır.¹⁵

Adana ili, Orta Toroslar, Bolkar Dağları, Aladağlar ve Tahtalı Dağları ile çevrilidir. Ayrıca, Binboğa Dağları Adana il sınırını geçip Kahramanmaraş iline kadar uzanır. İlin düz arazisi ise Çukurova ve Yukarı Anavarza bölgelerini kapsar.¹⁶ Bu iki ova birleşerek Adana Ovası'nı oluşturur. Misis Dağları, bu iki ova arasında yer alır. Adana, Seyhan ve Ceyhan Nehir’lerinin getirdiği alüvyonlarla oluşan Çukurova ile ülkemizin en geniş ovasına sahiptir. İl, kıyı kesimleri ile iç kesimlerin bir kısmına kadar Akdeniz iklim özelliklerini kısmen taşır. Bu coğrafi özellikler tarım sektörünün gelişimi açısından önemli bir potansiyel sağlamaktadır.¹⁷

Adana, iklim şartlarının elverişli olması ve doğal kaynaklar bakımından zengin olması nedeniyle Anadolu'nun en önemli şehirleri arasında yerini almıştır.¹⁸ Adana, yaklaşık 14.000 km² yüzölçümüyle birlikte Akdeniz Bölgesi'nin Birinci, Türkiye'nin dördüncü en büyük kentidir. Şehir, Seyhan Nehri'nin Çukurova'ya indiği yerde, deniz seviyesinden 23 metre yükseklikte yer alır. İlk başta büyük bir bölümü Seyhan'ın sağ tarafında konumlanmışken, ilerleyen zamanlarda büyüyerek nehrin sol tarafına da yayılmıştır.¹⁹

Adana, Seyhan ve Ceyhan Nehir’leri, Çukurova'nın hem yaratıcıları hem de hayatını sürdüren kan damarları olarak nitelendirilebilir. Horasan'dan gelip yerleşen Bozoklu ve Üçoklu Türkmenler, Seyhun ve Ceyhun Nehir’lerinin hatıralarını yaşatmak istercesine bu nehirlerin adını yeni yurtlarında karşılaştıkları bu iki kardeş nehre

¹⁵ A. Hamit Serbest, *Adana Sosyo-Ekonomi Raporu*, Güçler Birliği Vakfı, Adana, 1999, s. 4.

¹⁶ *Adana İklimi*, Ankara, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 1969, s.2.

¹⁷ Şevki Berker, *Osmanlı Devrinde Çukurova ve Civarı*, Seyhan Matbaası, Adana, 1946, C.I, S.2, s. 2.

¹⁸ Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, 6. Baskı, İstanbul, Berksoy Matbaası, 1964, s.194-195.

¹⁹ İbrahim Atalay-Kenan Mortan, *Resimli Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s.348.

vermişlerdir. Seyhun, Seyhan olarak anılırken, Ceyhun da Ceyhan olarak anılmaya başlamıştır. Tarihsel süreçlerde Ceyhan ve Seyhan Nehir'leri bazı dönemlerde birleşerek denize tek bir nehir olarak dökülmüştür.²⁰

Adana şehri, verimli Akdeniz iklimi ve uygun hayvancılık koşulları, göçebe Türkmenler için vazgeçilmez bir yaşam alanı oluşturmuştur.²¹ Ayrıca, bölgedeki orman alanları ve zengin dağları sayesinde tarihin her döneminde önemli bir gemi kerestesi tedarikçisi konumunu devam ettirmiştir.²²

1.2. Adana'nın İsminin Anlamı

Bizanslı Etienne'nin aktarımına göre, Uranu'nun iki oğlu Adanus ve Sarus, Tersus halkıyla savaşarak yeni bir şehir kurmuş ve şehre kendi adlarını vermişlerdir.²³ Şehrin üstündeki ırmağın adı da Sarus'tan gelmektedir. Bu açıklama, uzun bir süre boyunca Adana ve Seyhan adlarının kökeni hakkındaki tek görüş olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Kilikya kralı Danuna'nın merkezi olması nedeniyle Adana adının bu kraldan türemiş olabileceği de düşünülmektedir. Adana adının Hint-Avrupa kökenli olup, 'üzerinde, yanında' anlamına gelen 'a-' kelimesinden türediği ön eki ile "Nehir" kelimesinin "danu" içeriğinden türetilmiş olabileceği düşünülmektedir. Şehir adı tarih boyunca farklı şekillerde ifade edilmiştir: Adanos, Ataniya, Adaniya, Uru Adaniya, Adana ve Atana olarak ifade edilirken ancak Tanzimat Dönemin'den sonra "Atana" adının Osmanlıca harflerle yazılması yaygın hale gelmiştir. Bunun nedeni, Edirne adının da Osmanlıca harflerle yazılışının benzer olmasıdır. Bu karışıklığı gidermek amacıyla 1878 yılında bir fermanla Edene ismi "Adana" olarak yazılmasına karar verilmiştir.²⁴

İslam kaynaklarında bu isim "Ezene", "Erdene" ve "Edene" şeklinde geçmektedir. Çukurova adı, tarih boyunca "Kilikya" adıyla anılmıştır. Eski Yunan tarihçisi Herodot'a göre, Kilikya adının kökeni Fenike hükümdarı Cilisk'e dayandırılır. Çukurova adına da ilk defa 15. yüzyılda rastlanmaktadır.²⁵

²⁰ Yılmaz Kurt, *XVI Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1992, s.9.

²¹ Mehmet Bozdoğan, *Adana İlinin Coğrafyası*, Adana, Güney Basımevi, 1967, s.7- 8.

²² Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Adana 01*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s.22.

²³ Yusuf Ayhan, *Çukurova Albümü*, Kemal matbaası, Adana, 1973, s.103.

²⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Adana*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C. I, s.349-350.

²⁵ Selma Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, Atay Kardeşler Yayınları, Adana, 1982, s.75.

Adana isminin anlamının nereden geldiği konusunda incelemiş olduğum eserlerde genellikle benzer ifadeler vardır. Mevcut kaynaklarda da bu durum açıkça görülmektedir. Dil ve söyleniş açısından çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen anlamını günümüze kadar muhafaza etmiştir.

1.3. Adanan'ın Tarihçesi

Adana'nın tarihi, MÖ 1900 yıllarında Luvi İmparatorluğu'nun hâkimiyetiyle başlamıştır. Bu dönemde, MÖ 9. veya 8. yüzyıla ait olan Karatepe Yazıtları'nda da Adana'nın adı geçmektedir.²⁶ Genç Hitit Harabeleri'nde ise Fenike ve Hitit hiyeroglifleriyle yazılmış yazıtlarda, Adana Kralı Awarikus'a bağlı olduğu belirtilmiştir.²⁷ Adana, çeşitli krallıklar ve devletlerin hâkimiyeti altında varlığını devam ettirmiştir. Bu devletler arasında Arvaza, Kizvatra, Hitit, Kue, Asur, Kilikya, Pers, Makedonya, Seleukos İmparatorluğu, Çukurova Korsanları, Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu gibi önemli devletler bulunmaktadır.²⁸

İslam kaynaklarında Adana ile ilgili İlk İslam akınları, Halife Hz. Ömer döneminde başlamıştır. X. yüzyılda Rumların, XI. yüzyıl sonunda Selçukluların ve bir süre Haçlıların egemenliğine girmiştir. 12. yüzyılda kısa bir süre için Konya Selçuklularının yönetimine geçmiş, ancak bu hâkimiyet uzun sürmemiş ve tekrar Bizans İmparatorluğu ile Kilikya Ermeni Krallığı arasında el değiştirmiştir. XVI. Yüzyıldan itibaren Memluklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Adana'daki Türk yerleşim tarihi 1200 yılı aşkın bir süredir devam etmektedir.²⁹

Adana'ya Memlukler 'den sonra Ramazanoğluları Beyliği hâkim olmuştur. 1338 yılında Çukurova'yı yurt edinen Oğuz boyları, sınırları Fırat Nehri'ne kadar genişletmiştir. Ramazanoğlu Beyliği, 1352-1517 yılları arasında Adana'da hüküm sürmüştür. 1608 yılında Osmanlı Devleti hâkimiyetini girerek Osmanlı Devleti'nin önemli bir eyaleti konumuna gelmiştir.³⁰

²⁶ *Adana İl Yıllığı* 1967, s.63-64.

²⁷ Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkiyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750)*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s.12-13.

²⁸ Nedim Sargon, *Adana*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul, TDV. Yayınları, 1998, C. I, s.349.

²⁹ Yusuf Halaçoğlu, *Adana*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul, TDV. Yayınları, 2017, C.I. , s.350-353.

³⁰ Cüneyt Kanat, *Memluklular ve Çukurova, Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana Köprübaşı*, (haz. Erman Artun, M. Sabri Koz), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.93-94.

I. Dünya Savaşı sırasında Adana, Fransız işgali ve Ermeni terörüne maruz kalmıştır. 1918'de Kurtuluş Savaşı'nın zorlu mücadelesine sahne olmuş, bağımsızlığını koruma ve Türk varlığını bu topraklarda sürdürmek amacıyla önemli bir rol üstlenmiştir. 1918 yılında Adana'ya gelen Alman Komutanı Limon Van Senders ile Yıldırım Orduları Komutanlığı'nı üstlenen Mustafa Kemal Paşa arasında geçen diyalogda Mustafa Kemal Paşa, "*Savaş Müttefikler için bitmiş olabilir, ama bizi ilgilendiren savaş kendi istikbalimizin savaşı ancak şimdi başlıyor.*" diyerek Kurtuluş Savaşı'nın ilk parolası Adana'dan verilmiştir.³¹

Adana halkının ileri gelenleri 1918-1919 yıllarında işgal kuvvetlerinin zulüm ve işkencelerine karşı "*Kilikya Milli Kuvvetler Teşkilatı*"nı kurmuşlardır. 20 Şubat 1920 tarihinde meydana gelen "*Karboğazı Olayı*" olarak da bilinen olayda Kuvayı Milliye birlikleri ilk zaferini kazanmıştır. 10 Temmuz 1920 tarihinde Ermeniler tarafından uygulanan zulüm ve işkencenin etkisiyle Türkler Toroslara yönelmek zorunda kalmıştır; Bu olay tarihte 'Kaç Kaç Olayı' olarak anılmaktadır.³² 5 Ağustos 1920'de Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve bazı milletvekilleriyle birlikte il merkezini Pozantı'ya taşıyarak Pozantı Kongresi'ni düzenlemiştir. 20 Ekim 1921'de Fransa ile TBMM arasında Ankara Anlaşması yapıldı ve bu anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte 5 Ocak 1922 tarihinde Fransızlar Adana'yı tamamen boşaltmıştır. Bu tarih günümüzde Adana'nın Kurtuluşu olarak kutlanmaktadır.³³

Cumhuriyet döneminde Adana vilayeti 20 Mayıs 1933 tarihinden itibaren Adana merkez ilçe olmak üzere Seyhan vilayeti olarak değiştirildi. 04/05/1955 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Encümen kararıyla Seyhan vilayetinin Seyhan Nehrinden dolayı Seyhan isminin kullanıldığını daha çok Adana ismi ile hitap edildiği gerekçesiyle Seyhan isminin değiştirilmesi yönündeki kanun teklifi verilmiştir. Yapılan oylama sonucunda kanun teklifi kabul edilmiştir.³⁴ Bu tarihten sonra ise Adana olarak ifade edilmeye başlanmıştır.

³¹ Saim Yörük, "Adana Şehrinin Tarihi Gelişimi (XVI-XVIII. Yüzyıllar)", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Çukurova Üniversitesi Yayınları, Adana, 2012, c. 21, S. 3, s.289.

³² Aktan, *a.g.e.*, s.10.

³³ Serbest, *a.g.e.*, s.82.

³⁴ Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, Cilt 13, s. 129-149.

1.4. Selçuklular ve Ramazanoğulları Döneminde Adana

Çukurova, tarih boyunca stratejik bir konumda olması nedeniyle Araplar, Romalılar, Bizanslar ve Türkler tarafından sürekli istilaya uğramıştır. Yapılan savaşlar sonucunda baş gösteren asayişsizlik ve yağma sonucunda çalkantılı bir dönem geçirmiştir. Araplar, Selçuklular ve Ermeni devletleri döneminde huzur ve güven ortamının artmasıyla birlikte ova kentlerinin önemi tekrardan artmıştır. Ticaret ve küçük sanayi tesisleriyle birlikte üretim tekrardan artış göstermiştir. Önemli kentlerin ova kesimlerinde bulunması ve nüfusun buralarda artması sonucunda kırsal kesimlerdeki nüfus azlığını telafi etmek için Orta Asya ve Orta Doğu'dan gelen göçebe topluluklarla birlikte nüfus azlığını giderilmeye çalışılmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde ise Adana Ovası'na yapılan nüfus yerleştirmeleri devam etmiştir.³⁵

Selçukluların hâkim olduğu dönemde Çukurova'da bir de Ermeni krallığı mevcuttur. Selçuklu Devleti Adana, Tarsus, Mersin ve Misis şehirlerini ele geçirerek sınırlarını bu alanlara doğru genişletmiştir. Ermeni Krallığının zayıfladığı dönemde Ramazan, Kınık, Bayındır, Salur, Iğdır, Varsak, Gündüz ve Avşar boylarına mensup Memluklerin yardımıyla göçebe Türk boyları, Mersin ve İskenderun arasındaki bölgeye iskân edilmiştir.³⁶

Memluk Hükümdarı Baybars, XIII. yüzyılda Moğol istilasından kaçarak Anadolu topraklarına gelen Türkmenlerin sayısının kırk binden fazla olduğunu Antakya'dan Gazze'ye kadar olan bölgelere yerleştirildiğini ve bu beyliklere dirlikler verildiğini ifade etmiştir. Anadolu'ya gelen bu Türk topluluklarının ise Oğuzların Üçok ve Bozok koluna mensup Türkmen boyları olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Moğollar ve İlhanlı Devletinin zayıflamasıyla birlikte Bozoklar, Maraş merkez olmak üzere Dulkadiroğlu isimli Türk beyliğini kurmuştur. Üçoklar ise Ermeni Krallığının yerine Adana ve Çukurova bölgesinde Ramazanoğulları Beyliği adıyla kurulmuştur.³⁷

Ramazanoğulları Beyliği 1343-1344 yıllarında sınırlarını batıya doğru genişletmiştir. Ermeni Krallığının elinde ise başkent Sis ve Anavarza dışında birkaç kaleden başka bir yer kalmamıştı. Memluklerin Halep valisi Işık-Temur tarafından

³⁵ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2007, s.271.

³⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s.287.

³⁷ Nuri Yavuz, *Anadolu'da Beylikler Dönemi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s.40.

1375 yılında Ermeni Krallının başkenti olan Sis şehrini ele geçirerek iskâna açılmıştır.³⁸ Böylece Ermeni Krallığına ait olan önemli şehir ve kaleler fethedilmiş oldu.³⁹

Çukurova bölgesi, Ramazanoğluları Beyliği'nin asıl yerleşim sahasını oluşturmaktadır.⁴⁰ 17. yüzyılda yapılan tahrir kayıtları da bu yerleşimlerin varlığını teyit etmektedir. Ramazanoğluları, Adana, Tarsus, Sis, Misis, Yumurtalık (Ayas) ve Payas'a iskân edilmiş olan Yüreğir Türkmenleridir. Oğuzların Üçok koluna mensupturlar. Beyliğe ismini veren Ramazan Bey, tarihte ilk defa 1353 yılında karşımıza çıkmaktadır. Arap tarihçileri bu Üçoklu Türkmenleri "*Türkmen-i Ramazan*" olarak ifade etmişlerdir. Üçok kolunun başında bulunan Ramazan Bey, Çukurova bölgesinde Memluk Devletine bağlı olarak Ramazanoğlu Beyliği'ni kurmuştur.⁴¹

Memluk devleti tarafından Ramazanoğluları Beyliğine tımar toprakları verilerek beyliğin meşruluğunu kazandırılmak istenmiştir.⁴² Çukurova Memluk komutanları tarafından fethedilerek Ramazanoğluları Beyliğinin merkezi olmuştur. Ramazanoğluları Beyliğinde Babadan oğula geçen bir yönetim sistemi uygulanmaktadır. Ramazanoğluları Beyliği, Çukurova bölgesinin Türkleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁴³ Memluk devleti Ramazanoğluları Beyliği ile yaptığı savaşı kazanarak Adana'ya hâkim olmuştur.⁴⁴

Ramazanoğlu Beyliği, kurulduğu bölge itibarıyla bağımsız bir beylik olarak varlığını devam ettirememiştir. Hayatta kalabilmek için başka beylikler ve devletlerin yardımlarına ihtiyaç duymuştur. Her ne kadar böyle devam etse de beylik yönetiminde bir nevi denge siyaseti gütmüştür.⁴⁵

Osmanlı Devleti tarafından da bu beylik "*Teşrifat-ı Mahsusa*" olarak anılmaya başlanmıştır. 1606 yılında beyliğin başına Pir Mehmet Bey geçmiştir. Pir Mehmet

³⁸ Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. VI, s.182-184.

³⁹ Mehmet Ersan, "Selçuklu-Ermeni İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VI, s.640.

⁴⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s.42.

⁴¹ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s.413.

⁴² *Adana İl Yıllığı* 1967, s.65-66.

⁴³ Faruk Sümer, "Ramazan oğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C. 34, s. 442.

⁴⁴ Fatma Akkuş Yiğit, "Ramazanoğluları Beyliğinin Kuruluşu" *Akademik Bakış*, 2013, S.13, s.216.

⁴⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 5. Baskı, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996, s.304.

Bey'in görevden çekilmesinin ardından 1608 yılında Ramazanoğluları Beyliği Osmanlı devletine bağlanmıştır.⁴⁶

Ramazanoğlu Beyliği, Adana, Tarsus, Ceyhan ve Kızıldağ yaylalarında Halil Bey, Piri Mehmet Bey ve İbrahim Bey'ler tarafından çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Adana'da 1409 tarihli Akmesicid, 1493 tarihinde Halil Bey tarafından yaptırılan Küçük Mescid, Piri Mehmet Paşa tarafından 1508-1541 yılları arasında yaptırılan Ulucami ve Külliyesi, Halil Bey'in emriyle 1501 tarihinde Kiliseden Camiye çevrilen Eski cami (Yağ Camii) ve medresesi, bu caminin minaresi 1558 yılında Piri Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1541 yılında Cuma Fakih Mescidi ve Medresesi inşa edilmiştir. 1548 yılında Kemer altı Camii (Savcızade Camii) Hacı Mustafa tarafından inşa ettirilmiştir. 16. yüzyılda Hasan Ağa isimli biri tarafından yaptırılan Hasan Kethüda Camii, 1591-1595 yıllarında Sevindik zade adlı bir kişi tarafından Tahtalı Camii inşa edilmiştir. 1538 yılında Çukur Mescit olarak kaynaklarda zikredilen bu mescit günümüze kadar ulaşmamıştır. 1559-1560 yılında inşa edilen Mümine Hatun Mescidi, 1529-1530 yılında Piri Mehmet Paşa tarafından inşa edilen Çarşı Hamamı, 16. yüzyılın sonlarında inşa edilen Irmak Hamamı (Seyhan nehrinin kenarında olduğu için bu ismi almıştır.) Eski bir Roma hamamı üzerine inşa edilmiştir. Piri Mehmet Paşa tarafından 1529-1530 yılları arasında inşa edilen Gön Hanı, Adana Ulucami yanında bulunan kalıntıların ise Ramazanoğlu Beyliği'nin yönetim merkezi olan haremlik ve selamlık bölümlerinin kalıntılarındandır.⁴⁷

Ramazanoğlu Beyliği tarafından Tarsus şehrinde inşa ettikleri mimari eserler ise, 14-15 yüzyılda kiliseden camiye çevrilen Eski Camii, 1579 yılında III. İbrahim Bey tarafından inşa edilen Tarsus Ulu Camii, Tarsus Ulu Camii Bitişğinde yer alan Kırk Kaşık Bedesteni'nin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. 1557 yılında Kubat Paşa tarafından inşa ettirilen Kubat Paşa Medresesi (Bu yapı 1970 yılında itibaren müze olarak kullanılmaktadır.), Mahmut Paşa vakfına ait olan vakıf kayıtlarında yer alan Eski Hamamın inşa tarihi bilinmemektedir. 1601-1602 tarihinde Haydar Ağa tarafından inşa ettirilen Kurt Kulağı Köyü Camii, Ramazanoğlu Beyliğinin Tarsus şehrinde inşa ettikleri Mimari eserlerdir. Ramazanoğlu Beyliği'nin Karaisalı Kızıldağ yaylasında Piri

⁴⁶Mustafa Alkan, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s.28-29.

⁴⁷ Seyran Aktaş, "XVI. Yüzyılda Çukurova'da Ermeniler: Nüfus ve Yerleşme", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Güz 2015, S. 23, s.7-8.

Mehmet Paşa tarafından İnşa edilen Mimari eserlerin hiçbiri günümüze kadar ulaşamamıştır.⁴⁸

1.5. Osmanlılar Döneminde Adana

Osmanlı Devleti döneminde bu beyliğin topraklarını "*Ocaklık*" olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirmeden sonra ise "*Hâkim*" ile hitap edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Ramazanoğlu Beyliği, Adana'nın hâkimi olarak zikredilmiştir. Bundan dolayı da hâkim oldukları bölgelerin tüm gelirlerini dirlik sisteminde olduğu gibi tasarruf etmişlerdir.⁴⁹ Ramazanoğlu Beyi Mahmut Bey, Osmanlı Devleti ile Memluk Devleti arasında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim Han'ı desteklemiştir.⁵⁰

Ramazanoğlu Beyliği'nin başında bulunan Piri Paşa, önemli devlet görevlerini ifa ettikten sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde tekrardan Adana'ya gönderilmesini talep etmiştir. Paşanın bu isteği kabul edilmiştir. Bu istek doğrultusunda Adana'ya vali olarak atanmıştır. Çukurova'nın imar faaliyetlerine ağırlık vermiştir.⁵¹

Çukurova bölgesi, konargöçerlerin yerleşik hayata geçirilmesi sisteminin içerisine dâhil olan bölgelerin başında gelmektedir. Bu sistemin temel amacı, konargöçerleri zirai üretime dâhil etmek ve kullanılmayan arazileri tarıma açmaktır. Tahrir memurlarının yaptığı araştırmalarda ülke içerisinde boş bırakılan ve harap durumda birçok arazi bulunması neticesinde iskân politikası hayata geçirilerek Celali isyanlarının⁵² meydana getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmayı amaçlanmıştır.⁵³

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda iskân politikası kapsamında konargöçerleri yerleşik hayata geçirerek düzenli vergi toplamak ve üretimin sürekliliğini sağlamak istiyordu. Bu nedenle, II. Süleyman döneminde yayınlanan fermanla, başta Adana

⁴⁸ Sümer, *a.g.e.* , s.447.

⁴⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3.baskı, İstanbul Boğaziçi Yayınları,1993,s.144.

⁵⁰ Osman Karlangıç, *I. Meşrutiyetten Mondros Mütarekesine Kadar Adana(1876-1918)*,Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2017, s.31.

⁵¹ Karlangıç, *a.g.t.* , s.32.

⁵² Celali İsyanlarının Anadolu'da yol açtığı karışıklığı gidermek, boşalan yerleşim yerlerini yeniden canlandırmak, tarım alanındaki gerilemeyi durdurmak, göçebe toplulukları kontrol altına almak, ekili alanların verimini artırmak ve yaylak ile kışlakların göçebeler için yetersiz kalması gibi sebeplerle iskân politikaları uygulanmıştır. İlhan Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. VI, s.245-257.

⁵³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)*, Cem Yayınevi, Ankara, 1979, C.II. , s.37-39.

eyaleti olmak üzere iskân faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı yerlerin başında gelmektedir.⁵⁴

18. ve 19. yüzyılın son dönemlerine gelindiğinde ise yerleşik hayata geçmek istemeyen konargöçer Türkmen aşiretleri devlet düzenine karşı başkaldırmışlardır. Bunu fırsata çeviren diğer aşiret liderleri ise ün, şan, itibar kazanmak için bölgede önemli yerleri ele geçirmişlerdir. Bunun sonucunda Türkmen aşiretleri, bu bölgelerde bir nevi devletin temsilcisi konumuna yükselmiş ve derebeyleri ile birlikte bölgede daha çok hâkimiyet kurmaya başlamışlardır. Derebeylerin bu gücünü engellemek için Fırka-i İslahiye'nin bu hâkimiyet mücadelesine müdahale etmesi kaçınılmaz olmuştur.⁵⁵

III. Mustafa döneminde Adana vilayetinde Küçük Ali isimli bir eşkıya ortaya çıkmıştır. Küçük Ali, kendine has bir hükümet kurmuş ve padişah tarafından gönderilen fermanlara karşı tavır almıştır. Hatta üzerine gönderilen orduları bile bertaraf etmiş ve Amanos Dağları'na hâkim olmuştur. Karaca Paşa, Küçük Ali isyanını bastırmıştır. Adana vilayetinde baş gösteren huzursuzluk, Osmanlı Devleti'nin Adana üzerindeki otoritesinin kaybetmesine neden olmuştur.⁵⁶

Çukurova bölgesinde devam eden Türkmen aşiret kavgaları yerleşim bölgelerine de sıçramıştır. Türkmen aşiretleri arasındaki çatışmalarda bazı aşiret liderleri idam edilmiştir. Geri kalan aşiret liderleri, kendi varlıklarını devam ettirebilmek ve bu bölgelerin gelirlerine sahip olabilmek için Bab-ı Ali'nin askerlerine itaatlerini bildirerek bölgedeki hâkimiyetlerini korumak istemişlerdir.⁵⁷ 1828 tarihinde Osmanlı askerleri ile Türkmen aşiretlerinin bir kısmı çeşitli entrikalara başvurmuştur. Adana merkezinin işgali sonucu 15 kişi idam edilmiştir.⁵⁸ 1828 yılına gelindiğinde aşiret liderlerinin sulh olma yolundaki gayretleri neticesinde anlaşma yerine geçecek senet imzalayarak çatışmaları sonlandırılmıştır.⁵⁹

1829 yılında, Adana'nın vergi gelirlerini kontrol altına almak amacıyla Vergi gelirlerini toplama görevi Karaman Valisi Esat Paşa'ya tevdi edilmiştir. 1829-1832 yılları arasında Adana'da devlet yönetiminden söz etmek imkânsız hale gelmiştir. Bu

⁵⁴ M. Bülent Varlık, Kudret Emiroğlu, Ömer Türkoğlu, *Adana Sanayi Tarihi*, Adana, Adana Sanayi Odası Yayınları, 2008, s.17-19.

⁵⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 6. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, C. V, s.435.

⁵⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım*, Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak, Haz. Mustafa Arnağan, İstanbul, Timaş Yay. 2011, s.214.

⁵⁷ Ahmet Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, C.1, s.152.

⁵⁸ Lûtfî Efendi, *a.g.e.*, s. 646-655.

⁵⁹ Cezmi Yurtsever, *Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi*, İstanbul, 1983, s.132-137.

durumu bir fırsata çeviren İbrahim Paşa, önüne herhangi bir kuvvet çıkmadan istediği bölgelere hâkim olmuştur.⁶⁰

Osmanlı Devleti ile Kavalalı ailesi arasında Adana vilayeti üzerinde büyük tartışmalar yaşanmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Adana üzerinde bu denli ısrarcı olmasının nedeni ise tarihi süreç içerisinde Mısır eyaletinin işgale maruz kalması ve Mısır'ı korumak için doğal sınırlarının olmamasıydı. Bu nedenle sekiz yıllık bir süreyle Adana bölgesinde hâkimiyet kurmuştur. Hâkimiyeti boyunca tarımsal üretimde artış göstermiş ve yer altı ile yerüstü kaynaklarından yararlanmıştır.⁶¹

Adana vilayeti, Kütahya Antlaşması ile Mısırlı İbrahim Paşa'nın yönetimine bırakılmıştır. Adana vilayeti, Ulukışla istikametinden gelebilecek potansiyel saldırılara karşı stratejik noktalara tabyalar inşa etmiştir.⁶² Bu tabyaların yapım sürecinde bölgede etkin olan Menemencioğlu Türkmen aşireti de destek vermiştir. Ayrıca, yabancı uzmanlardan da yardım alınarak tabyaların inşası gerçekleştirilmiştir. İbrahim Paşa, Gülek ve Dümbelek Boğazlarında ihtiyaç duyulan tüm altyapı faaliyetlerini tamamlamıştır. Mısır ile iletişimini sürdürmek amacıyla bölgedeki aktif limanları etkin bir şekilde kullanmıştır. Adana vilayetinin yönetiminin kolaylaştırılması amacıyla stratejik noktalara Mısır askerlerini konuşlandırmıştır.⁶³

Osmanlı İmparatorluğu, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla hukuk, eğitim, ekonomi ve benzeri alanlarda çalışmalar yürütmüştür. Ancak merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte Adana vilayeti üzerindeki denetimi zayıflamıştır. 1850 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Çukurova bölgesinde vergi toplama gibi imkânlardan mahrum kalmış ve hâkimiyeti büyük oranda kaybetmiştir.⁶⁴

19. yüzyılın ikinci döneminde, Osmanlı Devleti, konargöçer Türkmen aşiretlerini yerleşik hayata geçirmek amacıyla bu aşiretlerin tüm ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmıştır. Ancak Çukurova'nın ulaşım açısından gelişmemiş olması nedeniyle iskân politikası başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti Çukurova bölgesine

⁶⁰ Karlangıç, *a.g.t.* s. 38.

⁶¹ Musa Alpargu, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İşgalinde Adana Eyaleti(1832-1840)*, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı(Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021, s.2.

⁶² Efgan Uzun, "Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'ya Saldırısının Niğde ve Nevşehir Yöresindeki Tesirleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol. 4, No 2, 2012, s.156-159.

⁶³ Şinasi Altundağ, *İbrahim Paşa, İslam Ansiklopedisi, Eskişehir*, MEB Yayınları, 2001, C.5/2, s. 903.

⁶⁴ Tatar, *a.g.t.* , s.13-14.

hâkimiyet kuramamış ve bölge de Türkmen aşiretleri ve yerel hanedanlar güç kazanmıştır.⁶⁵

Konargöçer Türkmenleri yerleşik düzene geçirebilmek amacıyla, Tanzimat Dönemin'de sistematik bir politika izlenmiştir. Osmanlı Devleti, Çukurova bölgesindeki aşiretler üzerinde hâkimiyetini artırarak, başıbozuk hareketlerini engellemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla konargöçerleri yerleşik hayata geçirmek, düzenli vergi toplamak ve üretimin sürekliliğini sağlamak amacıyla iskân politikasını tam olarak uygulamak istemiştir. Fırka-i İslâhiye'nin Çukurova bölgesine gelmesinin temel amacı serbestçe hareket eden Türkmen aşiretleri yerel hanedan liderleri ve eşkıyalık yapan konargöçer Türkmen aşiretlerini kontrol altına almak ve tarımsal üretimin sürekliliğini sağlamaktır. Ancak yapılan tüm çalışmalara rağmen Osmanlı Devleti İskân politikasında başarılı olamamıştır.⁶⁶

1.6. Milli Mücadele Döneminde Adana

Türk ve İslam dostu olan Pier Loti'nin⁶⁷ ifadesiyle, "*Türkiye'nin kalbidir*" dediği bu verimli topraklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgileri sonucunda çeşitli devletlerin sömürgesi haline gelmiştir. İlk olarak İngiltere, ardından Fransa tarafından işgal edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan bitkin ve çaresiz çıkan bu insanlar, adeta küllerinden yeniden doğmaya başlamıştır. Topraklarını savunmak amacıyla dağlara çıkarak örgütler kurmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da başlattığı hareket, özellikle Adana'da olmak üzere Anadolu'nun her yerinde yeşermiştir. Bu durum milletimize güç ve kuvvet vermiştir.⁶⁸

Birinci Dünya Savaşı sürerken, itilaf devletleri Osmanlı topraklarını bölmek için gizli anlaşmalar yapmışlardır. Bu gizli anlaşmalar arasında bölgeyi en fazla etkileyen, 16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'dır. Bu antlaşmaya göre, İngilizler Filistin ve Irak'ı (Musul hariç) kontrol edecek, Fransızlar ise Suriye ve Güney Anadolu'nun tamamını egemenlikleri altına alacaklardı. Bu doğrultuda İngilizler

⁶⁵ Tatar, *a.g.t.* s.12-13.

⁶⁶ Alpargu, *a.g.t.* , s.82.

⁶⁷ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK. Yayınları, Ankara,1989, s.47-52
Pier Loti, bir Türk dostu olmasının yanı sıra şarkiyat bilimi konusunda da yetkin bir isimdir. Fransızların Adana ve çevresini işgal etmesinden sonra yazdığı bir makalede 'Bu sükunluk, milletimizin tarihinde siyasetimizin ilk lekesi olacaktır. Ancak Fransız vicdanı sonunda bu hatayı anlayacak ve bu yoldan geri dönecektir. Kilikya, gerçek Türk namus kârlılığının ayrılmaz bir parçasıdır.' diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.

⁶⁸ Taha Toros, *Kurtuluş Savaşında Çukurova*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s.1-3.

İskenderun ve içel limanlarını, Fransızlar ise Çukurova'nın Ayıntab, Maraş ile Urfa bölgelerini işgal etmişlerdir.⁶⁹

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yurt parçalanmış, galip devletler kendileri için uygun bölgeleri işgal etmeye başlamıştır. Bu savaş hiçbir ocağa huzur getirmemiş, cepheye gidenler geri dönmemiş, akan kanlar dindirilmemiştir. Ayrıca, İttihat ve Terakki yönetiminin hesapsız bir şekilde savaşa katılmasıyla ülke ülkeliğinden çıkmıştır. Suriye'den çekilen son Türk ordusu Adana'da gözyaşları arasında karşılanmıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde Şam'ın düşmesi ve ardından Halep'in boşaltılması Adana'da endişe yaratmıştır. Vilayet konuklarının evraklarının İç Anadolu'ya sevk edilmeye başlaması, halkın beklediği olumlu havayı oluşturamamıştır. Artık Osmanlı topraklarında sisli bulutlar dolaşmaya başlamıştır. Sert rüzgârların esmesi daha çok hissedilmeye başlanmıştır. İçişleri vekilinin Adana valiliğine çektiği telgrafta, hükümetin galip devletlerle Türkler aleyhine çok ağır şartlar taşıyan 30 Ekim 1918'de yapılan Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesinde, "*İtilaf devletlerinin Osmanlı topraklarında diledikleri yerleri kendi güvenlikleri açısından işgal edebilecekleri açıkça belirtilmekteydi*" denilmekteydi. İtilaf devletleri ise bu maddeyi dayanak göstererek ilk işgal faaliyetlerine Çukurova yöresinde başlamışlardır.⁷⁰

Mondros Mütarekesi'nde Adana ve çevresinin işgal edileceğine dair net bir karar bulunmamasına rağmen, 7. maddeden yararlanan İtilaf Devletleri, bu değerli vatan toprağımızı işgal etmişlerdir. Fransız birlikleri İskenderun'a girmiş ve Türk askerleri silahlarıyla birlikte Adana'ya kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bunu fırsat bilen İtilaf Devletleri, Tehcir Kanunuyla birlikte Halep, Şam ve Beyrut'a yerleştirilen Ermenileri, gruplar halinde eski İstasyon ve Çarçabuk Mahallelerine yerleştirmişlerdir. Türk ordusunun geri çekilmesinden General Hamel sorumlu tutulmuştur. 21 Aralık 1918 akşamı, Ermenilerden oluşan Fransız birlikleri Adana'yı ele geçirmiştir.⁷¹

Adana'nın işgali üzerine vali Nazım Bey, Adana'nın işgalini bir telgrafla İstanbul'a bildirmiştir. Bu arada endişeye kapılan halk, işgalle birlikte canını ve malını korumak için semtlerinde geceleyin bekçilerle birlikte nöbet tutmaya başlamışlardır. İtilaf güçleri işgal ettikleri Adana vilayetinde çeşitli haksızlıklar ve hukuksuzluklar uygularken, Osmanlı Hükümeti, "*Siyaset aracılığıyla yapılabilecek bir şeyin*

⁶⁹ Kemal Çelik, *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.53.

⁷⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, C. 1, s. 10.

⁷¹ Ali Vehbi Teke, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde I-V. Dönem Adana Milletvekilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. TİTE, Ankara, 2009, s. 19- 20.

kalmadığını belirtmiştir” diyerek eksiksiz teslimiyet gösteriyordu. Bu teslimiyetçi tutum neticesinde teslim olmak istemeyen halkın birçoğu Ulukışla, Konya, Kayseri, Karaman gibi İç Anadolu şehirleri ve Toroslara sığınmıştır. Adana halkı bu işgalleri başta İstanbul olmak üzere tüm dünyaya duyurmaya çalışmışlardır.⁷²

Harbiye Nezareti, askeri makamlara gönderdiği telgrafta, Mondros Ateşkes Anlaşması'nda belirtilen hükümlere aykırı olmamak için askerlerin kuzeye doğru çekilmesini emretmiştir. Topraklarının işgal edileceği endişesine kapılan Adanalılar bu işgali önlemek amacıyla gruplar halinde toplantılar düzenlemeye başlamışlardır.⁷³

Halep'te bulunan 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, işgale karşı gerekli tedbirleri almak için askeri makamlar ve sivil toplum örgütleriyle birlikte bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmuştur. Komuta ettiği ordudan silah yardımı yaparak Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda rol oynamıştır. Bu durum üzerine İstanbul Hükümeti, Yıldırım Ordularını feshederek Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Adana'da kaldığı süre içerisinde Milli Mücadele'nin temellerini atmıştır. Çukurova'da başlayan kurtuluş mücadelesi zamanla ülkenin tamamına yayılmıştır.⁷⁴

Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri'ne Osmanlı Devleti'nin kalan topraklarını bölüştürme imkânı tanımıştır. Bu anlaşmaya dayanarak Türkiye'de bulunan Alman komutanlarının ayrılması gerektiği yönündeki görüş üzerine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Liman von Sanders'e hitaben emrindeki ordusunu Mustafa Kemal Paşa'ya devretmesini istemiştir. Liman von Sanders, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben, *“Ekselans, sizi Arıburnu ve Anafartalar cephelelerinde yakından tanıdık. Aramızda bazı olaylar yaşandı ama bunlar, birbirimizi daha iyi tanımamıza yardımcı oldu. Kalpten dost olduğumuzu düşünüyorum. Türkiye'yi terk etmek zorunda kalırken, komutası altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamandan beri takdir ettiğim bir komutana devrediyorum. Bu genel felaket içinde üzüntü duymamak mümkün değil. Ancak komutanlığı size bırakmakla teselli buluyorum. Bundan sonra tüm emirler sizin elinizdedir. Ben artık sizin misafirinizim.”* şeklindeki konuşmasıyla birlikte emrindeki ordunun komutanlığını Mustafa Kemal Paşa'ya bırakmıştır. Komutayı devralan Mustafa Kemal Paşa, karargahını Şakirpaşa'da Hacı Seyit Ağa'nın bağ evinde kurmuştur. Bu sırada Adana halkıyla iletişim kurarak Adana'nın düşmana terk edilmemesini

⁷² Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi*, Güney Cephesi, C. IV, Ankara, 1966, s.39-40.

⁷³ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 145.

⁷⁴ Tansel, *a.g.e.*, s.2.

emrediyordu. Bunun için bölgenin ileri gelenlerinin desteğini istiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın *"Size taarruzu emretmiyorum! Ölmeyi emrediyorum!"* emrini verdiği Çanakkale'de hiç sorgulamadan emrini yerine getiren bu insanların evlatları şimdi Adana'nın kurtuluşu için ise *"Canımız ve malımızla emrindeyiz, paşam."* diyen Adanalıların bu mücadelenin de üstesinden geleceğine inanıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu inancı doğrultusunda Milli Mücadelenin ilk icraatını Adana'dan başlatmış oluyordu.⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa, İngiliz ve Fransızlar tarafından İskenderun körfezine herhangi bir çıkartma olması durumunda III. Kolordu'yu topçu müfrezeleriyle güçlendirilmiştir. İngilizler ve Fransızlar tarafından İskenderun Körfezi'ne herhangi bir çıkartma olması durumunda karşılık verilecektir. Bu durumu Tarihçi-Öğretmen Enver Behnan Şapolyo, bu olay için şunları söylemektedir: *"Fransız güçleri gemilerle İskenderun limanına yaklaşmışlardı. Bu sırada Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya: 'Bu kuvvetle karşılık vereceğim,' dedi. Mustafa Kemal Paşa da 'Verebilirsin!' şeklinde yanıt verdi. Türk askerleri Fransız gemilerini ateş altına aldılar. Karaya çıkmadan geri döndüler. Muharebe sona erdikten sonra gerçekleşen bu ikinci ateş, yeni bir savaşın habercisiydi. Düşman kuvvetleri İskenderun'a gelerek yeni bir savaşı bekliyordu. Ancak ne gelen vardı ne de giden! İşte Mustafa Kemal ve arkadaşları için bu olay, yeni bir idealin doğmasına neden oldu. Dört yıldır savaşan düşman artık yorgun ve tükenmiş durumdaydı. Kim daha hızlı toparlanır ve yeni bir kurtuluş mücadelesine başlarsa, o başarılı olacaktır! İşte İskenderun'da duyulan bu ilk kurşun sesi, Milli Mücadele'nin ilk işaretiydi. Aslında galip taraflara birçok ganimet düşmüştü. Şimdi onlar sadece bu mirası paylaşmakla meşguldü, oysa Atatürk Adana'da milli bir ordu kurmayı planlıyordu. Ancak mütareke gerçekleşmişti ve İtilaf Devletleri de İstanbul'a girmeye hazırlanıyorlardı."* Bu gelişme üzerine Atatürk, 6 Kasım 1918'de İngilizlerin İskenderun'a ayak basması üzerine silahla karşılık verileceğini ifade etmiştir. Bu emir Babıalı'nın mutavaat politikasıyla uyumlu olmamakla birlikte icra edilmiştir.⁷⁶

Adana'da başlayan kutsal kurtuluş savaşımızın ilk kıvılcımları, 6 Kasım 1918 tarihinde İskenderun'da yakılmaya başlanmıştır. Enver Behnan Şapolyo'nun yukarıdaki beyanatı, bu durumu kesinleştirmektedir. Bu olay, ayrıca *"ilk kurşun sesi"* olarak da nitelendirilmektedir. Bu kutsal direniş, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle gerçekleşen ilk

⁷⁵ Yılmaz Kurt, M. Fatih Sansar, *Tarihte Adana ve Çukurova (Süleyman Hatipoğlu, Milli Mücadele'den Günümüze Adana ve Çukurova)*, C. IV, Akademisyen Kitabevi, Adana, 2015, s.13-16.

⁷⁶ Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Yayınları, Ankara, 1949, s. 26.

kutsal direniştir. Bu tarihe kadar yurdun hiçbir köşesinde böyle bir mücadele henüz başlamamıştır.⁷⁷

Yıldırım Ordularının dağıtılmasının ardından İstanbul yönetimi Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davet etmiştir. Resmi görevinin sona ermesiyle birlikte 10 Kasım 1918 tarihinde Adana'dan ayrılmıştır. Yolculuk esnasında istasyona gelen kalabalığa karşı, " *Adanalılar, savaş bizim için henüz sona ermedi. Gerçek mücadele şimdi başlayacak. Silahlarınıza dikkat edin.*"⁷⁸ Diyerek Milli Mücadelenin ilk emrini Adana'dan vermiştir.

Çukurova bölgesinin Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle birlikte bölge halkı Kuvay-i Milliye birliklerini oluşturmuşlardır. İstanbul'da bulunan yaklaşık yirmi Çukurovalı Türk, 20 Kasım 1918 tarihinde bir araya gelerek Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni tesis etmiştir. Bu dernek, Mondros Mütarekesi sonucu dağıtılan Yıldırım Ordularının emrindeki askerlerin bulunduğu Adana, Antep, Maraş, İçel, Antakya, İskenderun, Belen, Reyhanlı gibi Güney Anadolu bölgesinde yaşayan çoğunluğu Türk vatandaşlarının haklarını korumak ve içten ve dıştan destek bulmak amacıyla İstanbul merkezli olarak kurulmuştur.⁷⁹

Çukurova'da kurtuluş mücadelesi başlangıçta bireysel bir çabanın ürünü olduğu ve Sivas Kongresi esnasında Adana bölgesini korumak amacıyla Milli Ordu'nun kurulması konusunda ulusal kararlar alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa, " *Maraş ve Ayıntab'a Kılıç Ali Bey, Kilikya bölgesine ise Topçu Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek etkili bir teşkilat ve harekât başlattık* " ifadesiyle, Çukurova bölgesindeki faaliyetlere hız verildiğini belirtmiştir. Bölgenin ileri gelenleri, Osman Tufan ve Recep Zühdü Beylere Milli Orduya katılmak amacıyla gerekli talimatları vermişti. Sivas Kongresi'nin devam ettiği günlerde Kozan heyeti, Sivas'a giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştü. Heyet, bölgenin içler acısı durumunu anlatarak gerekli destek sağlanmasını talep etmişti. Kongre heyeti tarafından yapılan açıklamalar sonucunda, Adana bölgesinde teşkilat kurulması kararı alınmıştır. Kayseri'de yayınlanan bir beyanname ile Çukurova'daki mücadele net bir şekilde ortaya konulmuştur. Böylece Çukurova'da Milli Ordu kuruldu ve milli mücadele başlamıştır.⁸⁰

⁷⁷ Kurt, Sansar, *a.g.e.*, s.22.

⁷⁸ Kurt, Sansar, *a.g.e.*, s.24-27.

⁷⁹ Tuğba Kılıç, *Adana'da Ermeni Olayları (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 20

⁸⁰ Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'yı işgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları Kaynak Eserler Dizisi:28, Ankara, 1989, s.49.

Osmanlı Hariciye Nezaretinin, yörenin işgalini önleme konusundaki girişimlerini sürdürürken, İngiliz Generali Allenby, "*Meseleler Türklerle münakaşa edilmemeli, ancak onlara isteklerin icrasının zaruri olduğu söylenmelidir.*" talimatını vermiştir. Yine Allenby'nin, "*Hakikaten şiddetli bir baskını yapıldığı takdirde, bu hususta kuvvet kullanmaya gerek kalmayacağı*" yolundaki 20 Kasım 1918 tarihli raporuna dayanan General Wilson, 22 Kasım 1918'de Harbiye Nezaretine verdiği notada, "*Hezimetin sonuçlarından kaçınmak kaygısıyla harekette devam olunduğu takdirde, İngiliz Hükümeti'nin yeniden çarpışmaya girişmekte tereddüt etmeyeceği.*" tehdidinde bulunmuştur. Bu tehdit üzerine Tevfik Paşa kabinesi, Adana ve Havalisinin Pozantı'ya kadar askerlerden boşaltılmasına ilişkin bir kod ile ordu komutanlarına bildirmiştir. Bölgenin önde gelen aydın gençleri ve toplum liderleri, "*Feryadname*" olarak bilinen iki protesto telgrafını hazırlayarak çeşitli basın yayın organlarıyla İstanbul hükümetine iletmeye karar vermişlerdir.⁸¹

01 Kasım 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın ilgili maddelerine dayanarak Adana, İçel, Maraş, Urfa illeri Adana havalisi komutanlığına bağlamıştır. Adana havalisi komutanlığına Muhittin Paşa atanmıştır.⁸² General Dufieux, Ankara Antlaşması'yla birlikte bölgenin Fransızlar tarafından tahliyesine katılmamayı tercih etmiştir. 1 Aralık 1921 tarihinde Adana'ya gelen Türk yöneticileri, Tarsus ve Mersin'deki resmi kurum binalarındaki Fransız bayraklarını indirerek Türk bayrağını asmışlardır. 5 Ocak 1922 tarihinde Fransız askerleri tahliye edilmiştir. Adana halkı Türk ordusunun şehre yeni istasyon tarafından gireceği haberleri üzerine ellerinde Türk bayraklarıyla birlikte istasyonun önündeki geniş meydana toplanmışlardı. Ordunun Adana'ya girmesiyle birlikte halk sevinç gözyaşı dökmeye başlamışlardır. Bu sevinç bir milletin yurdundan kovulup tekrar kendi memleketine dönmenin sevinci olarak nitelendirilmiştir. 5 Ocak 1922 tarihinde işgal sona ermiştir. Ayrıca bu tarih kentte kurtuluş günü olarak kutlanmaktadır.⁸³

⁸¹ Hatipoğlu, *a.g.e.*, s.48-50.

⁸² Halit Eken, *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları, Kapancızade Hamit Bey*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008, s. 632.

⁸³ Çelik, *a.g.e.*, s. 481.

1.7. Adana'nın İdari Yapısı

Osmanlı Devleti döneminde Çukurova, Suriye ve Mısır'ın alınmasından sonra Adana eyaletinin idari yapısı düzenlenmiştir. Şam ve Halep eyaletleri birleştirilerek Arap eyaletine bağlanmıştır. 1519-1525 yılları arasında Arap eyaleti içinde ayrı bir eyalet ilan edilmiştir. Bu eyalet Adana eyaleti olarak anılmıştır. 1522'de Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunnamesine göre Şam eyaleti Adana eyaletine bağlanmıştır. 1530-1533 yılları arasında Adana, Tarsus, Sis ve Özer sancakları "*Çukurabad*" olarak adlandırılmıştır. Kıbrıs eyaletinin kurulmasıyla birlikte Alaiye, İçel, Tarsus ve Sis sancakları Adana eyaletine bağlı olmaktan çıkartılarak Kıbrıs eyaletine bağlanmıştır. 1536-1537 yılları arasında Adana, Yüreğir, Kınık, Sarıçam, Dünderli-Bulgarlı, Hacılı, Ayas ve Karaisali sancaklarından oluşuyordu. Daha sonra Adana eyaleti Halep eyaletine bağlanmıştır ve 1608 yılına kadar devam etmiştir. Çukurova bölgesi 1608 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır ve yurtluk-ocaklık statüsü kazanmıştır. Bu statüden sonra 1831 yılına kadar çeşitli eyaletlere bağlanarak varlığını devam ettirmiştir.⁸⁴

1831-1832 yıllarında Adana eyaleti, Adana, İçel, Sis ve Tarsus sancaklarından oluşmaktaydı. 17. yüzyıla ait ilgili kanunnamede ise Halep eyaletine bağlı olarak belirtilmektedir. Farklı kaynaklarda ise Adana vilayeti, Adana, Tarsus, İçel, Sis ve Alanya kazalarından oluşmaktadır. 1831 yılında yapılan düzenleme ile birlikte Adana, Tarsus, Beylan, Payas ve Kars-ı Maraş sancaklarıyla Adana eyaleti kuruldu. 1845 yılında Adana ve Maraş eyaletlerinin birleştirilmesi kararlaştırıldı ve bu birleşme 1850 yılında gerçekleşti. 1859 yılında ise Adana Eyaleti'nin bazı sancakları mutasarrıflığa dönüştürülmüştür. 1863 yılında tekrar eyalet statüsü kazanmıştır. 1864 yılında ise Adana, Kozan ve Maraş sancakları Halep eyaletine bağlanmıştır. 1870 yılında Halep vilayetinden ayrılarak bağımsız bir vilayet haline gelen yer, Adana vilayeti olarak adlandırıldı. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Adana vilayeti, Mersin, Cebel-i Bereket, Kozan ve İçel sancaklarını kapsamından oluşmaktaydı.⁸⁵

Halep vilayetine bağlı olan Adana vilayeti yapılan düzenlemeler doğrultusunda bağımsız bir vilayet haline gelmiştir. Adana vilayeti (Ceyhan, Yumurtalık, Karaisali),

⁸⁴ Özlem Karsandık, *Çağdaşlaşma Sürecinde Adana(1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih(Yakınçağ Tarihi)Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 57.

⁸⁵ Karsandık, *a.g.t.*, s. 58-60-61.

Kozan (Haçın, Feke, Kars), Çebelibereket (Dört Yol, İslahiye, Bahçe, Hassa) ve Mersin (Tarsus) sancaklarından oluşmaktadır.⁸⁶

Adana'nın I. Dünya Savaşında Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine Adana'nın idari yapısı, Fransız yönetimine uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. TBMM açıldıktan sonra işgal öncesi idari yapıya tekrar dönüş yapmak için kanun teklifi hazırlanmıştır. Bu kanunla ilgili olarak Mersin milletvekili Yusuf Ziya Bey ve Vehbi Bey Cebel-i Bereket, Mersin ve Kozan'ın müstakil birer sancak olarak kalması gerektiğini ifade etmişlerdir.⁸⁷

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in Ocak 1922 tarihli tezkeresi ile Ceyhan, Yumurtalık, Tarsus, Cebel-i Bereket, Kilis ve Dört Yol kazalarında mülkü idare tesis edilmiştir. Adana vilayetine bağlanan Karsı-Zülkadir kazası ise Kars kazasıyla resmi yazışmalarda karışıklık ve posta işlemlerindeki karışıklığı önlemek amacıyla Dâhiliye vekâleti tarafından uygun görülen Kars livası için Kars-ı Zülkadir yazılmasına karar verilmiştir. Adana vilayeti 1925 yılında Ceyhan, Karaisalı (Karsantı) ve Yumurtalık olmak üzere üç kazadan oluşmuştur. 1926 yılında ise Ceyhan ve Yumurtalık kazaları kaldırılarak Kozan, Saimbeyli ve Feke kazaları eklenmiştir. Bu sayede Adana'nın kaza sayısı artmıştır. Karşı-Zülkadir, Feke ve Saimbeyli kazaları daha önce Kozan sancağına bağlıydı. 1926 yılında Kozan kazasının kaldırılmasının ardından bu kazalar Adana vilayetine dâhil edilmiştir. Bu sayede Adana vilayetinin kaza sayısı 11'e yükselmiştir.⁸⁸

Adana vilayeti, 1927 yılında Karaisalı, Kozan, Feke, Saimbeyli ve Karsı-Zülkadir kazalarını bünyesinde barındırmıştır. Adana kazasında 193 köy, Karaisalı kazasında 143 köy, Kozan kazasında 99 köy, Karsı-Zülkadir kazasında 59 köy, Feke kazasında 75 köy, Saimbeyli kazasında ise 59 köy bulunmaktadır. 1928 tarihinde 6 adet kazası olduğu, 1933 yılında Cebel-i Bereket vilayetinin kaldırılarak Osmaniye'ye bağlandığı, İslâhiye kazasının Gaziantep vilayetine, Adana vilayetinin isminin ise Seyhan olarak değiştirildiği ve bundan sonra Seyhan vilayeti olarak anıldığı ifade edilmiştir. 1955 yılında Seyhan milletvekilleri tarafından Seyhan vilayetinin isminin tekrar değiştirilmesi hakkındaki kanun TBMM'ye sunulmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda Seyhan vilayetinin halk tarafından benimsenemediği, Adana isminin yıllardır kullanılageldiği ve herkes tarafından Adana olarak tanındığını ifade etmiştir.

⁸⁶ Erdem Çanak, Ahmet Yeşil, "Atatürk Döneminde Adana(Seyhan) Vilayetinin Demokratik Yapısı", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, C. 14, s. 7.

⁸⁷ Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.15.

⁸⁸ Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı*, Cilt 1, s.17-18.

Seyhan isminin ise sadece Seyhan Nehri'ne dayalı olarak kullanıldığını ifade ederek Adana isminin kullanılmasının daha uygun olacağı düşüncesi dile getirilmiştir. Bu ifadelerden sonra, Seyhan vilayetinin ismi Adana olarak değiştirilmesi talep edilmiş ve yapılan oylama sonucunda kanun tasarısı kabul edilmiştir.⁸⁹

Adana vilayetinin kaza sayısı 1957 yılında 13'e yükselmiştir. Bu dağılım 1982 yılına kadar sürmüştür. 1967 yılında çıkarılan bir kanunla Mağara kazasının adı Tufanbeyli olarak değiştirilmiştir. 1983 yılında Düziçi kazası Adana vilayetine bağlanmıştır. 1987 yılında Aladağ ve İmamoğlu kazaları kurulmuştur. 1995 yılına gelindiğinde Adana vilayetinin kaza sayısı 18'e yükselmiştir. 1996 yılında Toprakkale, Hasanbeyli ve Sumbas kazaları kurulmuş ve Adana vilayetine bağlanmıştır. Osmaniye vilayetinin kurulmasıyla birlikte Adana vilayetine bağlı yedi kaza Osmaniye vilayetine dâhil edilmiştir. 1996-2007 yılları arasında Adana vilayetine bağlı 14 kaza bulunuyordu. 2008 yılında ise iki ilçenin daha eklenmesiyle birlikte kaza sayısı 16'ya yükselmiştir. Günümüzde Adana vilayeti 16 ilçe ve 114 köyden oluşmaktadır.⁹⁰

⁸⁹ Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı*, Cilt 13, s. 129-149.

⁹⁰ Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı*, Cilt 1, s.19-20.

BÖLÜM II

V. DÖNEM ADANA MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZGEÇMİŞİ VE SİYASİ

FAALİYETLERİ

2.1. Damar Arıkoğlu (Zamir Bey)

2.1.1. Özgeçmiş

1887 yılında Adana'nın Büyük Dikili köyünde, köklü Türk ailelerinden Arızkade Hacı Süleyman Ağa ve Elif Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁹¹ Soyca Oğuzların Bayat boyuna mensuptur. Ailesi çiftçilikle uğraşmaktadır. Yaz aylarında çiftçilikle meşgul olurken kış aylarında hayatını Adana merkezde sürdürmektedir. Arıkoğlu ailesi tarafından yapılan hayır kurumları sayesinde hayırsever bir aileye mensup olduğu da anlaşılmaktadır. Arıkoğlu ailesi bugün Konya Ereğlisi çevresinde ikamet etmektedir. Damar Arıkoğlu'nun asıl adı Zamir'dir.⁹² Damar ismi doğrudan Atatürk tarafından verilmiştir.⁹³ 13 yaşındayken babasını kaybetmiştir. Çocuk yaşta hayatın zorluklarıyla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Küçük yaşta evlendirilerek aile reisliği sorumluluğu omuzlarına yüklenmiştir. Ayrıca milletvekili, siyasetçi ve yazar olan Damar Arıkoğlu, siyaset adamı olarak I, II, III ve IV. dönemlerde Adana Milletvekilliği, V, VI ve VII. dönemlerde ise Seyhan milletvekili olarak görev yapmıştır. 19 yaşında İttihat ve Terakki fırkasının genç, heyecanlı ve coşkulu bir üyesi olmuştur.⁹⁴

İttihat ve Terakki Fırkasının Adana'daki yöneticileri arasında siyasi faaliyetlerine katılmıştır. Adana'nın işgalinden sonra işgal komutanı tarafından Damar Bey'in ve iki arkadaşının Adana'yı terk etmesi yönünde uyarı aldılar, ancak bu uyarılara uymadılar. Fransa ve Ermenilerin gerçekleştirdiği terör olaylarına karşı halkı gizlice örgütlemeye çalıştılar. 1915 yılında hakkında kovuşturma açılınca Konya'ya gitti. Birinci Dünya Savaşı başlayınca askerlik görevini bedelli olarak yerine getirerek

⁹¹ Zamir Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 6.

⁹² Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961, s.55.

⁹³ Şeyda Özçelik, "Yeni Harflerin Kabulü ve Adana Basınına Yansıması: "Yeni Adana" ve "Türk Sözü" Gazetesi", *Turkish Studies*, C. 8, S. 7, Ankara, 2013, s. 400-401.

⁹⁴ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, I. Dönem Milletvekillerinin özgeçmişleri)*, C.III. TBMM Vakfı Yayınları No.6, Ankara, 1993, s. 47-48.

tarım işleriyle uğraşmaya başladı. Maddi destek sağlayarak Kuva-yı Milliye müfrezesi oluşturmuştur. Adana'nın savunmasına katılmıştır.⁹⁵

Damar Arıkoğlu, ülke ve memleketin kalkınması için İttihat ve Terakki Cemiyeti, Fakirlerin Destekleyici Derneklerin üyesi olarak görev almış aynı zamanda Maarif İlk Tedrisat İdare Heyeti, Ziraat Odası ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Heyeti gibi önemli pozisyonlarda bulunmuştur.⁹⁶ Ayrıca Adana vilayet umumi meclisinin bir üyesi olmanın yanı sıra Şehit Ailelerine Yardım Derneği'nin kurucusu ve Kilikya Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin yöneticisi olarak da öne çıkmıştır.⁹⁷

Cepheleyken Adana milletvekilliği seçilen Damar Arıkoğlu, 1920-1946 yılları arasında Adana ve Seyhan milletvekili olarak görev yapmış ve ilk dönemde İktisat Encümeni başkanlığı yapmıştır, III. dönem Ziraat Encümeni reisliği görevlerinde bulunmuş, aynı zamanda Savunma Hukuku grubunun üyesi olmuştur. Aktif siyaseti bıraktığı 1946 yılından sonra ise çocuklarının eğitimiyle ilgilenmiş, 1963-1967 yılları arasında ABD'ye gitmiş ve ABD'de birtakım incelemelerde bulunmuştur. Almancadan Türkçeye çeviri yapabilecek derecede iyi Almanca bilmekle beraber, sonradan öğrendiği İngilizce ile de diğer yabancı basın aracılığıyla dünyada olup bitenleri takip etmeye çalışmıştır. Ayrıca yeşil istiklal madalyası ile onurlandırılan birkaç kişiden biri olarak tarihe geçmiştir. 8 Nisan 1969 yılında vefat etmiştir.⁹⁸ iki evliliğinden 8 çocuk babasıydı. Anılarını 1961 yılında Hatıralarım adlı bir kitapta toplamıştır. Damar Arıkoğlu ismi şuanda Adana'nın Yüreğir ilçesinde bir ilkokula verilmiştir.⁹⁹

2.1.2. Meclis Faaliyetleri

2.1.2.1. Meclis Konuşmaları

Damar Arıkoğlu, 1935 yılında İl Seçim Kurulundan mazbatasını alarak 5. dönem Seyhan milletvekili olarak TBMM'ne girmiştir. 5. Yasama yılında Ziraat Encümeni üyeliği, Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı Yasa Teklifi hakkındaki Antakya ve İskenderun meselesi üzerine yaptığı konuşma konusundaki takrirleri ve yurt dışından

⁹⁵ Gülistan Köse, *Birinci Mecliste Adana Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2012, s. 25.

⁹⁶ Damar Arıkoğlu'nun, Tercüme-i Hal Belgesi 'ne Bakınız, TBMM Arşivi, Devre 5, Sicil No: 329.

⁹⁷ Çoker, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁹⁸ "Damar Arıkoğlu Öldü", Yeni Adana Gazetesi, Adana, 9 Nisan 1969, s. 1.

⁹⁹ Çoker, *a.g.e.*, s. 47-48.

alınacak traktör parçaları hususundaki teklifi bulunmaktadır. Aynı zamanda CHP'nin grup idare heyetinin üyesi olarak görev yapmıştır. Bunun yanı sıra Ziraat Bankası yönetim kurulunda da görev almıştır.¹⁰⁰

Damar Bey, TBMM'deki konuşmasında *ithal edilecek eski traktörlerin yedek parçaları hakkında kanun* teklifi sunmuştur. Bu kanun teklifi 1936 yılında Başvekâlete sevk edilmiştir. Çiftçiler yedek parça fiyatlarının yüksek maliyette veya yedek parçaların bulunamaması nedeniyle tarım arazilerini işleyemez hale gelmişlerdir. Damar Bey, bu soruna çözüm getirmek amaçlı kanun maddeleri hazırlayarak Ziraat ve İktisat Encümenlerine sunmuştur. İktisat vekilinin verdiği cevapta ise yedek parça fiyatları ve zamanlaması gibi konuların İktisat vekâleti tarafından belirleneceğini ifade etmiştir. Ayrıca, bu yedek parçanın yurt dışında üretilmediğini, teslimat yapan fabrikaların bunların yurt dışından temin edildiği yönünde algı oluşturulmaktadır. İlgili kanun maddesi TBMM tarafından kabul edilmiştir.¹⁰¹

Damar Arıkoğlu, *Toprak Kanunu Hakkındaki Görüşlerini*, toprak sahibi olmayan köylülere toprak dağıtılması hakkındaki duyumları sonrasında Kastamonu milletvekili Tahsin Coşkun "*Toprak Siyasi*" başlığıyla kaleme aldığı yazıya istinaden, ülke topraklarının parçalı olmasından duyduğu endişesini dile getirmiştir. Bu sorunun toplulaştırma yoluyla giderilebileceği fikri üzerinde durmuştur. Toprak Kanununun önemli bir mevzu olduğunu ve bu kanunun herhangi bir menfaat için kullanılamayacağını vurgulamıştır. Ayrıca Kastamonu milletvekili Tahsin Coşkun'la hemfikir olduğunu, bu düşüncelerini somut örnekler vererek açıklamıştır. Toprak kavramının değerli ve önemli bir kavram olduğunu belirterek, hiçbir zaman değerini yitirmeyeceğini, ilkçağlardan günümüze kadar önemini koruduğunu ifade etmiştir. Toprak konusunda önceki yönetimleri eleştirmiş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte ise çağın gerekli koşullarına uygun olarak çalışmaların yürütüldüğünü belirtmiştir. Tahsin Coşkun, "*Toprak Kanunu*" hakkındaki çalışmaları kendisine yardımcı olan Damar Bey'in desteğini alarak 1935 yılında "*Toprak Bizim İşimiz*" adlı yazıyı kaleme almıştır. Tahsin Coşkun, Damar Bey'in ifadelerinin kendisi

¹⁰⁰ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi(1935-1939,Özgeçmişler)*,C.II. TBMM Vakfı Yayınları No:26, Ankara, 2000, s. 638.

¹⁰¹ Sedat ince, *Birinci Meclis'ten Çok Partili Hayata Damar Arıkoğlu (1920-1946)*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Karaman, 2021, s. 60-61.

için çok önemli olduğunu ve onun ilhamını alarak yazmaya devam edeceğini belirtmektedir.¹⁰²

Damar Bey, Toprak Kanunu'nun kişiye göre değişiklik göstermemesini herkes için geçerli olmasını istiyordu. Bu doğrultuda gerekli çalışmaların titizlikle yürütülmesini ve bu çalışmalardan taviz verilmemesini talep ediyordu. Ayrıca bu kanunun hayata geçirilmesiyle birlikte köyden şehre göçün engellenmesi gerektiğini vurguluyor; aksi takdirde tarım politikasının zaafa uğrayabileceğine dikkat çekiyordu. Köyden şehre yapılan göçlerin önlenmesi için köylerin cazibe merkezleri haline getirilmesi gerektiğini belirtiyordu. Yani, insanların ihtiyaçlarını köyde karşılayabilecek imkânların sunulması gerektiğini ifade ediyordu. Bu beyanatıyla hem toprak kanununu eleştirmiş hem de desteklemiştir.¹⁰³

Damar Bey, “*Uçak Alımı ve Yardım hakkındaki konuşmasında*”, 1935 yılında sivil toplum kuruluşunun önde gelenleriyle birlikte Adana valisi'nin başkanlığında bir toplantıda Damar Bey, söz alarak tayyare alımlarında, doğan zararların ve bunların neden olduğu tahribattan bahsetmiştir. Adanalıların maddi yardımlarını esirgemeyeceklerini ifade ederek 1936 yılında ve sonrasında da yardımların sürdürülmesine devam edilmiştir. Konuşmalarında alınan uçakların ise orduya teslim edildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴

Damar Bey, “*Pamuk Meselesi Üzerine İktisat Vekili ile Görüşmesinde*”, 1936 yılında yaşanan sel felaketi nedeniyle ve 1937 yılında pamuk fiyatlarının çok düşük olması sebebiyle çiftçiler olumsuz etkilenmiştir. Ürün fiyatlarının basın yayın kuruluşlarında hangi seviyeden satıldığına dair bilgilendirmelerin yapıldığı haberlere dayanarak, Damar Bey, iktisat vekili ile görüşme yapmıştır. Görüşme sonucunda olumlu bir cevap alınamamıştır. Ancak Adana halkı, Damar Bey'in bu çabalarını her zaman takdir etmiştir.¹⁰⁵

Damar Bey, okul hayratı ile ilgili olarak Adana Yunusoğlu Köyü'nde ve Büyük dikili köyü'nde okul ve okul bahçesi yapılması yönünde arazi konusunda taahhütte bulunmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Adana Maarif Müdürlüğü tarafından yapılacak okullardan birine Damar Bey'in isminin verileceği açıklanmıştır. Damar Bey, kendi köyüne yapılacak okul için Adana'nın zenginlerinin yardımıyla birlikte temel atma töreni düzenlemiştir. Köylüler de buna karşılık olarak çeşitli yardımlarla okulun

¹⁰² İnce, a.g.t. , s. 62-64.

¹⁰³ T. B. M. M. Z. D.5, C.7, B.14, s. 57.

¹⁰⁴ T. B. M. M. Z. D.5, C.7, B.14, s. 57.

¹⁰⁵ T. B. M. M. Z. D.5, C.7, B. 14, s. 57.

inşasına destek olmuşlardır. Damar Bey, Adana'nın sorunları yanı sıra eğitimine de önem vermiş ve bu amaçla çaba sarf etmiştir. Bu kanun maddesi TBMM'de incelendikten sonra kabul edilmiştir.¹⁰⁶

TBMM V. Yasama Dönemi'nin 1. Yasama Yılı'nda Damar Bey, “*Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği Memurları Kanun Lâyihası hakkında*” TBMM çatısı altında söz almıştır. Bu konuşmasında Damar Bey, bu kanunla ilgili yapılan konuşmaların dinlendiğini ve kendisinin de usul hakkında söz aldığını, bu konunun hangi Encümen'e gitmesi gerektiği konusunda ihtilafların olduğunu ifade etmiştir. Hangi Encümen üyelerinin bu konuyu incelediği ve bu kanun lâyihasının hangi Encümen'e gönderilmesi gerektiği konusundaki endişelerini dile getirmiştir.¹⁰⁷

Seyhan milletvekili Damar Bey'in yapılan incelemeler sonucunda TBMM'nin birinci yasama yılı hariç diğer yasama yıllarında herhangi bir söz almadığı tespit edilmiştir.

2.1.2.2. Takrirler (Önergeler)

Adana milletvekili Damar Bey'in yapılan incelemeler sonucunda TBMM'nin ikinci yasama yılı da (Antakya ve İskenderun konusundaki Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın açıklamasının onaylanmasına ilişkin) öneri. hariç diğer yasama yıllarında herhangi bir takrir (önerge) tespit edilememiş ve vermiş olduğu takrirden Hatay meselesi üzerinde kapsamlı bir konuşma icra etmişlerdir.

Takrir üzerine konuşma üzerine ilk söz alan Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras olmuştur. Sinop milletvekili Yusuf Kemal Bey, Antalya milletvekili Rasih Bey, Adana milletvekili İbrahim Hakkı Bey, Kütahya milletvekili Mehmet Bey, Ankara milletvekili Enis Avni Bey, Afyonkarahisar milletvekili Berç Bey, Gaziantep milletvekili Remzi Bey ve Manisa milletvekili Refik Bey, Takrirle ilgili olarak uzunca bir konuşma icra etmişlerdir. Konuşmalarının ortak noktası ise Hükümetin bu konu üzerinde büyük gayretlerinin olduğunu Türk Milleti, İskenderun ve Antakya sancağının uzun yıllardır Türk yurdu olduğunu vurgulayarak bu hakkın tüm devletler tarafından kabul edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Seyhan mebusu Damar Arıkoğlu, Denizli mebusu Yusuf Başkaya, Kayseri mebusu F. Gübgüb imza sahibi olduğu Takrir Başkan

¹⁰⁶ İnce, *a.g.t.*, s. 64-72.

¹⁰⁷ T. B. M. M. Z. C.5,D. C.7, B.14, s.57.

tarafından mecliste tekrar okutularak oylamaya sunulmuştur. Yapılan oylama sonucunda Takrir kabul edilmiştir.¹⁰⁸

2.2. Ali Münif Yeğenağa

2.2.1. Özgeçmiş

Aslen Anamur Beylerine mensup bir ailenin üyesi olan Ali Münif Bey, 1874 yılında Adana'da dünyaya gelmiştir.¹⁰⁹ 'Yeğenağa' tanımı ise Anamur beyinin yerine geçecek bir halefi olmadığı için kendi yeğenini seçen Anamur beyinin, kendisinden sonra bey olması için yeğenini yetiştirmesi sebebiyle halk arasında 'yeğenaga' olarak isimlendirilmesine neden olmuştur.¹¹⁰ Yeğenağa ailesi 19. yüzyılda Adana'ya yerleşmiştir. Babası Adanalı Hakkı Efendi ile Sakine Hanım Efendini çocuğu olarak dünyaya gözlerini açmıştır.¹¹¹ Ayrıca babasına şair yegenzade Mehmet Bey olarak da hitap edilmektedir. Devrin ünlü Şairlerden biri olan Adanalı Hakkı, arkadaşlarıyla birlikte Adana'ya vali olarak atanan Ziya Paşa'yı Gülek Kalesi'nde karşıladığında, Ziya Paşa'nın ilgisizliğinden memnun kalmayıp '*Ziyası kalmadı mülkün gelince paşası*' şeklinde cesurca bir hitapta bulunmuştur. İlk ve orta eğitimini Adana'da tamamlayan Ali Münif Yeğenağa 1888 de eğitim vermeye başlayan Adana idadisinin ilk öğrencilerinden biridir. 1889 da ise babasının Gelibolu Mutasarrıflığı'na Tahrirat Memuru olarak atanmasının ardından eğitimine 1893 yılında Mülkiye'nin idadi kısmında devam etmiştir. Mülkiye-i şahaneye girerek eğitimine devam etmiştir.¹¹² 1896 yılında ise İstanbul Mülkiye mektebi idadisinden mezun olmuştur. Aynı yıl Gelibolu idadisine muallim olarak atanmıştır. İki yıl sonra ise İşkodra'da Maiyet memuru olarak atanmıştır.¹¹³

Ziraat Bankası Merkez Saymanlık Kaleminde, Lej, Sandıklı, Gostivar (Kosova) ve Köprülü Kaymakamlığı, Görice Mutasarrıflığına terfi ettiği sırada Seyhan milletvekili olarak meclise girmiştir. 1911'de Milletvekiliği görevinin sona ermesiyle birlikte Halep ve Beyrut Mutasarrıflığına getirilmiştir. 1915 yılında kurulan Talat Paşa

¹⁰⁸ T. B. M. M. Z. C. 5. D, C.13, B.8, s.70-80.

¹⁰⁹ Ali Münif Yeğenağa'nın Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 5, Sicil No: 328.

¹¹⁰ Taha Toros, *Ali Münif Bey'in Hatıraları*, İsis yayıncılık, İstanbul, 1996. s.10.

¹¹¹ Nazım H. Polat, "Çukurovalı İki Adaş: Münif Bey'ler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, s. 566, <http://turkoloji.cu.edu.tr>, 05.05.2023.

¹¹² Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-III. Dönem 1927-1931)*.C.III. TBMM Vakfı Yayınları No:10, Ankara, 1981-1983, s. 493.

¹¹³ Teke, *a.g.t.*, s. 214.

Hükümeti Kabinesinde yer almıştır. Bu kabinede Nafia Nazırı olarak görev yapmıştır. 1918'de Halep vilayetinden meclise vekil olarak seçilmiştir. Başkentin işgali sonrasında İngilizler tarafından tutuklanarak Malta adasına sürgün edilenlerin arasında yer almıştır. Üçüncü yılda memleketine dönmüştür ve ulusal mücadeleye destek olmuştur. 1922 ile 1925 senelerinde Adana'ya ilk Belediye Başkanı olarak seçilmiş ve tarihe ilk Belediye Başkanı olarak geçmiştir. Bu görevi sırasında Mersin'den milletvekili olarak TBMM'ne seçilmiştir. IV, V, VI, VII ve VIII. Yasama yıllarında Adana vekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yerini almıştır. Ayrıca Ermeni Olayları Araştırma Komisyonuna başkanlık etmiştir. Bu görevinin sona ermesiyle birlikte Ankara'ya vali olarak atanmıştır.¹¹⁴

Ali Münif Bey, gelişmenin özgürlük ve eşitlik ekseninde hayat bulacağına inanan, hayatını bu yönde sürdüren, döneminin özgün inançları ve kararlarıyla şekillenen, hayatın anlam ve önemini kavrayan bir kişi olarak yaşamıştır. Ekonomik sıkıntılarla boğuştuğu 1930 yılında inziva hayatı yaşayan, ancak ülkeye hizmetten geri durmayan bir isim olarak öne çıkmıştı. Atatürk'ün "*Adanalıların Babası*" olarak hitap ettiği, Talat Paşa tarafından '*Doğruların Doğrusu*' olarak adlandırılan, Fethi Okyar, Enver Paşa ve Cavit Paşa gibi kişileri içeren önemli kişilerle hukuki bağları bulunan Ali Münif Yeğenağa, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde de etkili olmuş bir isim olarak bilinir.¹¹⁵ İttihatçı ruhuna herhangi bir leke getirmemiş olan Yeğenağa, 1951 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.¹¹⁶

2.2.2. Meclis Faaliyetleri

2.2.2.1. Meclis Konuşmaları

V. Dönemde TBMM'ye Adana milletvekili olarak seçildi. Milletvekili dönemi boyunca çeşitli görevler üstlenmiştir. T.B.M.M.Z.C' de ve diğer kaynak eserlerde herhangi bir takrir, gensoru, soru, izahat, cevap veya genel kurul konuşması bulunmamaktadır. Ancak V. dönem Seyhan milletvekilliği süresince Teşkilatı Esasiye Encümeni üyeliği görevini üstlenmiştir.¹¹⁷

¹¹⁴ Öztürk, a.g.e. , s. 493.

¹¹⁵ Teke, a.g.t. ,s. 215.

¹¹⁶ "Ali Münif Yeğenağa İstanbul'da Vefat Etmiştir", *Türk Sözü Gazetesi*, Adana, 4 Ocak 1951, s. 1.

¹¹⁷ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi(1935-1939,Özgeçmişler)*, C.II. TBMM Vakfı Yayınları No:26, Ankara, 2000, s. 637.

2.2.2.2. Takrirler (Önergeler)

Milletvekilliği dönemi boyunca içişleri komisyonunda çalışmıştır. 28 arkadaşıyla birlikte ekonomi bunalımı ile ilgili vermiş oldukları kanun önerisi, karma komisyonda görüşülerek, 1932 yılında Genel kurul tarafından kabul edilmiştir.¹¹⁸

Ali Münif Bey'in iktisat kanunuyla ilgili önerisi dışında başka bir öneriye rastlanmamıştır.

2.3. General Ahmet Naci Eldeniz

2.3.1. Özgeçmiş

1875 yılında Halil Paşa ve Canan Hanım'ın oğlu olarak Manastır'da dünyaya gelmiştir.¹¹⁹ Kamil Paşa'nın kızıyla evlendi ve bu evlilikten iki çocuğu oldu. İlköğretimini Manastır'da tamamladıktan sonra Manastır Askeri Rüştîyesi ve Askeri İdadisine devam etti. Bu okullardan mezun olduktan sonra İstanbul'da bir Harp Okulu'na katılarak mezun oldu. 1893 yılında subay olarak orduya katıldı ve eğitim için Almanya'ya gönderildi. Dönüşte harp okulunda tarih öğretmeni olarak görev aldı. Aynı zamanda Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün tarih öğretmeni olarak da bilinir. 1897 yılında yüzbaşı rütbesine yükseltildi. Ardından Askeri Okul Dersi Nazırlığı yardımcılığına atandı. Daha sonra harp okulu muallimliğine yükseltildi. 1902 yılında binbaşı, 1907'de yarbay, 1908'de albay oldu. 1909 yılında ise rütbesi binbaşılığa düşürüldü. 1908 yılında 6. Alay Komutanlığı'na, 1909-1910 yıllarında 1. Ordu Genelkurmay 2. Şube Piyade Danışma Komisyon görevini almıştır. İstanbul Jandarma Eğitim Merkezi Müdürlüğü'ne, Yedek Subay Okulu Komutanlığı'na, Piyade Atış Okulu Komutanlığı'na, Kanunlar ve Tüzükler Komisyonu üyeliğine ve Harp Okulu Alay Komutanlığı'na atanmıştır. 1914 yılında yarbaylığa, 1917 yılında albay rütbesine terfi etti. 1915-1917 yıllarında 3. Ordu Eğitim Komitesi Başkanlığına getirildi. 1917-1918 döneminde 3. Ordu Depo Kıtaları Denetmeni olarak hizmet yapmıştır.¹²⁰

1918-1920 yıllarında askeri öğretmenlik ve padişah yaverliği yaptı. İyi derecede Almanca ve Fransızca bilmekteydi. 1921'de Kurtuluş Savaşı'na dahil olmak amacıyla Anadolu'ya geçti. Anadolu'da askeri okullar denetmenliğine atanmıştır. Balkan

¹¹⁸ Teke, a.g.t. , s. 215.

¹¹⁹ Naci Paşa'nın Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 3, Sicil No: 678.

¹²⁰ Öztürk, a.g.e. , s. 168.

Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları'nda komutan olarak görev almıştır. 1927 yılında korgeneralliğe terfi ederek Generaller Askeri Mahkemesi üyeliğine getirildi. Devletin çeşitli kademelerinde görev alması ve başarılı performansı nedeniyle çeşitli madalyalarla ödüllendirilmiştir. 1928 yılında emekliye ayrılmıştır. Milli Savunma Komisyonu'nda çalıştı. Harf Geçici Komisyonu'nda görev aldı. 1928-1931 yılları arasında Cebel-i Bereket milletvekilliği, 1935-1943 yılları arasında ise Seyhan milletvekilliği yapmıştır. Sanata düşkün bir kişiliğe sahipti. Sanat konuları arasında şiire özel bir ilgisi vardı. Şiire yönelmesinde annesinin rolü büyüktü. "*Haya*" "*Rumeli Manzumesi*" "*Hasbihal*" ve "*Na't-ı Cenabı Peygamber*" adlı kitaplarında şiirlerini toplamıştır. Ayrıca 2 ciltten oluşan "*Tabsıra*" adlı bir eseri bulunmaktadır. 1948 yılında Ankara'da hayatını kaybetti ve Ankara Asri Mezarlığı'na gömüldü.¹²¹

2.3.2. Meclis Faaliyetleri

2.3.2.1. Meclis Konuşması

Ahmet Naci Bey, V. dönem Seyhan milletvekili olarak seçilerek 1935 yılında seçim mazbatasını imzalamıştır. Mart 1935 tarihinde TBMM'deki görevine başlamıştır. 7 Mart tarihinde seçim tutanağı onaylandı. Yasama dönemi boyunca Bütçe Encümeni üyeliğini üstlendi. Belediye Kanununa ek Kanun layihası ve Pasaport Kanunu Müzakeresi Kurulunda geçici komisyonlarda üye ve başkan olarak görev yaptı. Şehitliklere çelenk bırakmak üzere belirlenen kurula da seçildi. TBMM Genel Kurulu'nda, Albay Fethi'nin kız kardeşi Safiye Gelgöl'e ait Arzuhal Encümeni belgeleri, Askerî ve Mülkî Tekâüd Kanunun ilgili maddelerinde değişiklik yapılmasına ilişkin yasa tasarısı, Orman Kanunu, Recep Toroğlu'na ait Arzuhal Encümeni belgeleri ve Türkiye'de hizmet eden yabancıların ailelerine tahsis edilen maaşın ödenmesine ilişkin yasa tasarısı, görev sırasında Şehit Pilot Ekrem Ermek ve Sami Demirel'in yasal mirasçılarına ödeme verilmesinden yana konuşmalar yapılmıştır.¹²²

Yapılan araştırmalar sonucunda, General Naci Bey, V. dönem 'in I, II, III yasama yıllarında toplamda beş defa söz almıştır. IV. yasama yılında ise herhangi bir söz almamıştır. TBMM'de kanunlarla ilgili olarak yaptığı konuşmalarda, kendi düşüncelerini olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alarak, kanunların ruhuna uygun

¹²¹ Öztürk, *a.g.e.*, s. 169.

¹²² Öztürk, *a.g.e.*, s. 642.

olmasına özen göstermiştir. V. yasama döneminde ise hem TBMM'de hem de yerelde aktif siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Bu durum yapılan araştırmalar neticesinde açıkça görülmektedir. Ayrıca, söz aldığı konuşmaları ve takrirleri özüne bağlı olarak aktarılmaya çalışılmıştır.¹²³

General Naci Bey, “Türkiye’de görev yapan yabancılar ve ailelerine tahsis edilen maaşların geri ödenmesine ilişkin yasa” bağlamında yaptığı konuşmada şunları ifade etmiştir: Bu kanunla ilgili olarak General Naci Eldeniz, yaptığı konuşmasında, farklı birimlerde devlete hizmet ederken hayatını kaybeden 4. kişilerden bahsetmiştir. Bu kişilerin bir kısmını tanıdığını, bir kısmını ise tanımadığını belirtmiştir. Geride kalan ailelerinin mağdur olmaması için devletin bu ecnebi ailelere maaş bağlanmasının devlete herhangi bir sıkıntı oluşturmayacağını düşünmektedir. Konuşmasının devamında, bu kişilerin devlete yardımlarının olduğunu ve Teselya ve Dömeke Meydan Muharebelerinin kazanılmasında hizmetlerinin olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle bu maaşın verilmesinde herhangi bir sakınca olmadığını ifade etmektedir. Bu düşüncelerini ifade ettikten sonra konuşmasını tamamlamıştır. TBMM Başkanvekili tarafından ilgili kanun oylamaya sunularak kabul edilmiştir.¹²⁴

Ahmet Naci Bey’in kanunun ilgili maddesine istinaden konuşmasının şöyledir.

"Bu paranın verilip verilmemesi, sizin vereceğiniz yüksek kararların sonucuna bağlıdır. Ancak küçük bir görüş sunmama izin vermenizi rica edeceğim. Bu dört kişiden biri Von Düffel Paşa'dır; kendisini zabıtlık dönemimde tanıdım ve kendisinden çok yararlandım. O, saf, soylu ve bizim için çok çalışan bir subaydır. 1897 yılındaki Teselya Savaşı'nda Milano Dağları ve geçitlerinde, Fener Yenişehir önünde ve Dömeke Savaşı'nda, bu kişi kişisel olarak Topçumuza büyük yardımlarda bulunmuş ve bu bölgelerin alınmasına katkıda bulunmuştur. Onun hatırası benim için çok değerlidir. 1908'den önce vefat etmiştir. Bu yasa tasarısında onun eşi söz konusudur. İkinci kişi Amiral Kalau Von Hofe'dir. Kendisiyle şahsen tanışırım ama hizmetleri hakkında bilgi sahibi değilim. Muhtemelen hizmette bulunmuştur. Diğer kişi ise tanıdık bir isim olan Frau Von Rieder'dir; Dr. Rieder Paşadır. Dr. Rieder'in askeri tıp alanında hizmet ettiğini düşünüyorum, büyük ihtimalle askeri tıbbımıza önemli katkılarda bulunan bir kişidir. Bizim hizmetimizdeyken Tıbbiye Mektebinin İnşaatı sırasında yukarıdan düşerek yaralanmış ve büyük ameliyatlardan sonra vefat etmiştir. Ölümü 1908'den öncedir. Burada bahsi geçen kişinin eşi söz konusudur. Von Rieder ismini duyduğum ve

¹²³ T.B.M. M. Z. C. 5.D, C.6, B.3, s.17.

¹²⁴ T.B.M. M. Z. C. 5.D, C.6, B.3, s.17.

*saygı duyduğum bir kişidir. Prau Von hakkında bilgi sahibi değilim ancak eski ve hizmet etmiş biri olabilir. Von Duffel, topçu olarak hizmet etti. Rieder doktor olarak hizmet etti. Amiral Kalau Von Hofe, denizcilikte görev yaptı; iyi hizmetlerinden haberdarım. Kendisiyle doğrudan temasım olmadı, pek tanımıyorum. Bu kişilerin hakkında bilgi vermeyi kendim için bir görev bildim ve gerekli gördüm.*¹²⁵

General Naci Bey'in "TBMM çatısı altında, V. yasama I. yasama döneminde, Askerî ve mülkî tekaüd Kanununun bazı maddelerinin tadiline ve bazı maddelerine fıkra eklenmesine dair kanun münasebeti ile sözleri", konuşmasında gerekli kanun maddelerinin çıkarılması ve eklenmesi hususunda söz alarak konuşmasına devam etmiştir. Sayın Ziya Gevher milletvekilinin konuşmasını tasdik etmiştir. Ülkemizde yetim ve dullara verilen maaşın 16 milyon civarında olduğunu belirtmiştir. Bu oranın Avrupa ülkelerinin oldukça üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Ülkemizdeki diğer kimsesiz insanların da mağdur edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ülke bütçesinin yeterli düzeyde tutulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu kadar fazla ödemenin nedeni ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin büyük bir harpten çıkmış olmasıdır. Bu kanunla ilgili olarak gerekli altyapının olmaması endişesini dile getirerek konuşmasını tamamlamıştır. TBMM Başkanvekili tarafından ilgili kanun maddeleri oylamaya sunularak kabul edilmiştir.¹²⁶

Ahmet Naci Bey'in kanunun ilgili maddesine istinaden konuşması şöyledir.

"Çok değer verdiğim ve sevdiğim arkadaşım Ziya Gevher'in bir ifadesini düzeltmek isterim. Söyleniyor ki; emekli ve yetim maaşları bugün 18 milyonu bulmuş, bu neye varacak? Bu noktayı bazı verilerle düzeltmek istiyorum, Arzu ederse o da yapar. Bu durumu biraz merak ettim. Farklı ülkelerde bu yetim maaşları oranını oldukça net bir şekilde inceledim. Maalesef, bu bilgileri yanımda getirmedim. Ancak doğru olarak ifade etmek gerekirse, emekli ve yetim maaşlarının genel bütçeye oranı Fransa'da %11, İngiltere'de %11, Almanya'da %21, Amerika'da %11, Yugoslavya'da %12'dir. Diğer ülkelerde de benzer durumlar söz konusudur. Bizde emekli ve yetim maaşları, mevcut defterlerden anlaşıldığına göre 16 buçuk milyondur. Genel bütçeye oranı ise %7 civarındadır. Sonuç olarak %7 civarındadır. Müsaade ederseniz, bu açıklamayı neden yaptığımı da belirtmek isterim. Emekli ve yetim maaşları hakkında bazı arkadaşlarımız, bütçemizi siyasetten, arkadaşımın bahsettiği şekilde, samimiyetle değerlendirdiklerini düşünüyor. Bütçemiz elbette hepimiz için çok önemlidir. Ancak

¹²⁵ T.B.M. M. Z. C. 5.D, C.6, B.3, s.18.

¹²⁶ T.B.M. M. Z. C. 5.D, C.6, B.3, s. 84.

diğer yandan, emekli olan kişiler veya yetim kalmış bireyler için, hayatlarında herhangi bir kazanç ya da iş imkanı bulunmayan kişiler için toplumun şefkatinin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden, fazla veriyoruz, ama bütçeyi de göz önünde bulundurmaliyiz. Durum şu şekildedir... benim düşünceme göre, ülkemizde bu konuda henüz bu kadar endişelenilecek ve heyecan duyulacak bir durum söz konusu değil. Bu oranlar, şüphesiz ki geçmişteki büyük savaşlardan sonra ortaya çıkmıştır. Biz de bu büyük savaşları yaptık ve ne kadar kayıp verdiğimizizi, ne kadar insanın dul ve yetim kaldığını iyi biliyoruz. Dolayısıyla, oran ülkemizde diğer ülkelere göre o kadar yüksek değildir. İnsanlıkta ve toplumlarda emeklilere ve yetimlere maaş vermek gibi güzel bir gelenek vardır. Bu gelenekte, bütçe durumuna göre henüz endişelenecek, sıkılacak ya da korkulacak bir noktaya gelmiş değiliz. Bu noktayı verilerle ifade etmek istedim ve bu yüzden cesaret ettim.”¹²⁷

General Naci Bey’in “TBMM çatısı altında V. yasama dönemi, 2. yasama yılında, Orman Kanunu münasebeti ile ilgili TBMM’de söz olarak düşüncelerini şu şekilde izah etmeye çalışmıştır”. Konuşmasın da bir zamanlar Toroslar ‘da, özellikle Ermenek, Bozkır, Anamur ve Alanya bölgelerinde yaptığı bir atlı seyahatten bahsediyor. Bu bölgelerde yaşayan ve yazın dağlara çıkan aşiretlerin yağ ve bal ürettiklerini, kışın ise sahillere indiklerini anlatıyor. Bu insanların ekonomik faaliyetlerinin büyük ölçüde bu üretimlere dayandığını vurguluyor. Konuşmacı, yeni yasa tasarısının bu insanların yaşam tarzını ve ekonomik faaliyetlerini olumsuz etkileyeceğini düşünüyor. Özellikle, keçilerin ormanlara zarar verdiği gerekçesiyle getirilen kısıtlamaların, aşiretlerin geçimini zorlaştıracaklarını belirtiyor. Ormanların büyüdükten sonra büyük hayvanlar tarafından zarar görmeyeceğini, bu nedenle keçi kısıtlamasının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunuyor. Bu düşüncelerini paylaşarak, yasanın bu noktasının daraltılmasını ve aşiretlerin yaşam tarzının tamamen engellenmemesini öneriyor.¹²⁸

Ahmet Naci Bey’in kanunun ilgili maddesine istinaden konuşması şöyledir:

“Bu kadar önemli ve ciddi bir yasa hakkında görüş bildirme cesaretini huzurunuzda kendimde bulamayacaktım. Ancak bir hatıra ve birkaç söz söyleme isteğim ortaya çıktı. Bir zamanlar, Cenup’ta Ermenek, Bozkır, Anamur ve Alâiye bölgelerinde bir atlı seyahat yapmışım. Ormanlar içinde ve aşiretler arasında epeyce dolaştım, gezdim. Bazı aşiretlerin yanında misafir de kaldım. Bu aşiretlerin misafir

¹²⁷ T.B.M. M. Z. C. 5.D,C.6, B.3, s. 84.

¹²⁸ T.B.M. M. Z. C. 5.D,C.6, B.3, s.145.

ettiği bir aile, zamanında bir hoca imiş ve kırk elli yıldır dağlarda yaşamaktadır. Kışın Anamur bölgesine iniyorlar, yazın ise Anamur'un hayli uzağında, adını hatırlayamadığım bir dağ bölgesinde yaşıyorlar. Hareket günümde benimle birlikte hareket eden kişinin oğlu, babasının malı bir kabileyi Anamur'a götürüyordu. Kafiye şu unsurlardan oluşuyordu: 9 deve yükü bal, bunun bir kısmı; kilosu değil okkası 25 kuruşa satılmıştı. Tam olarak ne kadar olduğunu hatırlamıyorum, ama sanırım bin okkadan fazlaydı, hayır on bin okka. (Gülüşmeler). Yanlış söyledim, affedin efendim, bin okka olacaktı. Hazırlıksız çıktım. Dokuz deve yükü, birçok at yükü, birçok eşek yükü bal taşıyordu. Bunlardan başka yağ ve benzeri şeyler de vardı. Kendileri ve kendi aşiretleri orta halli insanlardı. Daha zengin insanları da vardı. Bunu anlatmamın amacı, bölgemizde bazı insanların yazın dağlara çıkarak, anlattığım şekilde yağ ve bal üretmeleridir. Kışın aşağı iniyorlar. Kışın ne ile meşgul olduklarını bilmiyorum. O bölgeler tamamen ormanlık olmasa da, Avrupa ormanları gibi bakımlı olmasa da, her haliyle ormanlı bölgelerdir. Bu ormanlık alanlarda bu ürünler yetişiyor. Hayvanları var; deve, inek, öküz ve keçi. Ancak başlıca hayvanlar keçi ve deveydi. Bu aşiretlerin o bölgelerdeki nüfusu, Ermenek kaymakamının söylediğine göre, kışın 30 bin, yazın ise 80 bin kişidir. Yanılabiliyorum. Ermenek kazasındaki dağlara 50 bin aşiret gelir deniyor. Belki bu da abartıdır. Anlattığım seyahatim, aşiretlerin dağlardan, deniz bölgelerine, sıcak alanlara indikleri bir zamana denk gelmişti. Aşiretlerin kerestelerini gözümle gördüm ve tahmin ettim. Belki 50 bin kişi biraz abartılıdır. Ancak bu anlatım tamamen Ermenek bölgesine aittir. Diğer bölgeleri bilmiyorum. Şu açıdan, ormanlarda yaşayan bir grup insan - ki bu anlatım Ermenek bölgesine ait değildir - yazın kuzeylere ve kışın sahillere inen arkadaşlarımız, aşiretlerimiz var. Bu kişilerin, tartışmakta olduğumuz yasanın yasaklama maddesinden çok etkileneceğini düşünüyorum. Bu madde, herhangi bir encümen toplantısında gündeme geldiğinde, orada dile getiremedim. Mazbata muharriri tarafından az önce bir şey söylenmişti: Ya orman ya keçi. Bu kadar kesin bir durum söz konusu olunca, ben de bu görüşü ifade ediyorum. Yazın dağlarda yaşayan ve memlekette mahsul yetiştiren vatandaşlar, bu yasanın bu hükmü ile bundan sonra bu mahsulü yetiştiremeyecekler, hem ekonomik zarar görecekle hem de bu vatandaşlar yiyecek temin edene kadar büyük zarar göreceklelerdir. Bu yasanın bu noktasını biraz daha daraltmak, bu aşiretlerin yaşam tarzını - daha ne kadar süreceğini bilmiyorum, ama hala devam ediyor - tamamen engellememenin uygun olmayacağını düşünüyorum. Bana uygun gibi geliyor. Ormanın tahribatı açısından da, -salâhiyet davasında değilim- güçlü bir kanaatim var ki, orman büyüdükten sonra bu büyük ağaçlara deve,

fil zarar veremez. Bu nedenle keçiler sadece küçük ağaçlara zarar verebilir. Bundan sonra düzenli bir yönetim ile yetiştirilen ağaçlar biraz daha koruma ve denetim altında tutulabilir. Bu sebeple, kendi yetkime güvenmeden huzurunuzda bu düşünceleri paylaşma cesaretini gösteriyorum.”¹²⁹

General Naci Bey’in “TBMM çatısı altında, V. yasama döneminde 3 yasama yılında üç defa söz alarak gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalarının ilki “Görev sırasında şehit olan Pilot Ekrem Ermek ve Sami Demirel’in yasal mirasçılarına tazminat ödenmesine ilişkin yasa gereği yapılan açıklamalardır.”. ilgili kanun maddesiyle ilgili konuşmasında vazife başında şehit olan pilotların ailelerine verilmesi planlanan maddi yardımla ilgilidir. Refik İnce’nin konuşmasının doğru olduğunu ifade etmiştir. Bu konuşma Naci Bey tarafından da olumlu şekilde karşılanmıştır. Havayolları gün geçtikçe gelişme gösteriyor ve bu konuda milletin bir bütün halinde çalışması gerekiyordu. Askeri tayyareciliğin önemli bir mesele olduğu belirtmiştir. Pilot ve makinistin ne anlama geldiğinin herkes tarafından bilinmesi gerektiği vurgulamıştır. Harp zamanında ihtiyaç duyulan her malzemenin temin edilebileceği ancak bunun için kalifiye elemanların bulunması gerektiği önemli bir husustur. Bu elemanların yetiştirilmesinden sorumlu olan kurum ise hava yolları olarak görülmektedir. Bu alandaki çalışmaların teşvik edilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca herhangi bir alandaki eksikliklerin de giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Konuşmasını bu şekilde tamamlamıştır. TBMM Başkanvekili tarafından ilgili kanun maddeleri tetkik edildikten sonra oylamaya sunularak kabul edilmiştir.¹³⁰

General Naci Bey’in “TBMM çatısı altında, V. yasama döneminde 3 yasama yılında üç defa söz alarak gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalarının ikincisi, Receb Toroğlu’na aid Arzuhal Encümeni mazbatası münasebeti ile sözleridir.” Bu konuşmasında Maarif vekiline birkaç soru sormak istemektedir. Bu konuşma, bir okul müdürünün başka bir okul müdüründen yardım istemesi meselesi üzerinedir. Talebinin doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde durulmaktadır. Bu talebin tebliğ yoluyla iletilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir. Okul müdürleri arasında yaşanan bilgi alışverişinin vekilin izni olmadan gerçekleşmesi nedeniyle olumsuz bir tepki aldığı ifade edilmektedir. Eğer vekilin haberi olsaydı, bu durumun olumlu karşılanabileceği belirtilmiştir. Konuşmanın devamında, vekilin kanunla ilgili soru sorma konusunda çekimser davrandığına dikkat çekilmektedir. Ahmet Naci Bey, kendi

¹²⁹ T.B.M. M. Z. C. 5.D,C.6, B.3, s.145.

¹³⁰ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.6, B.3, s.146.

cesaretini toplayarak vekil beye kanunla ilgili düşüncelerini iletmeyi başarmıştır.¹³¹ Bu şekilde düşüncelerini tamamlamıştır. İlgili kanun maddeleri TBMM Başkanvekili tarafından tetkik edildikten sonra kabul edilmiştir.

General Naci Bey'in TBMM çatısı altında, V. yasama döneminde 3 yasama yılında üç defa söz alarak gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalarının üçüncüsü ise, "*Albay Fethinin ablası Safiye Gelgüle ait Arzuhal Encümeni mazbatasını münasebeti ile sözleri*", Süleyman Fethi, herkesin aklına geldiğinde hatırlanabilecek bir kişidir. Kendi şahsım da dâhil olmak üzere çok saygın bir kişidir. Bilgili ve fedakâr bir asker olduğu genel olarak bilinmektedir. Ülkesi için son nefesine kadar hizmette bulunmuştur. Onun nasıl bir hayat yaşadığını ve nasıl şehit olduğunu bilmek önemlidir. Albay Süleyman Fethi, Rumeli, Balkanlar ve Hicaz gibi bölgelerde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Tek hayatta kalan kişi ise ablasıdır. Ablasının geliri sadece birkaç kuruş maaştan ibarettir. Maaş talebi Encümen mazbatasına iletilmiştir, ancak kabul edilmemiştir. Bu nedenle Türk Milletine başvurmuştur. Süleyman Fethi'nin ablasının durumu çok kötüdür. Arzuhal Encümeni tarafından tekrar araştırma yapılması gerektiği açıktır ve gerçekliğin ortaya çıkacağına inanılmaktadır. Süleyman Fethi'nin ablasına maaş bağlanarak sefaletten kurtulabileceği umulmaktadır. Bu düşüncelerini ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır. İlgili kanun maddeleri TBMM Başkanvekili tarafından tetkik edildikten sonra kabul edilmiştir.¹³²

Ahmet Naci Bey'in kanunun ilgili maddesine istinaden konuşması şöyledir:

"1919'da İzmir rıhtımında trajik bir şekilde şehit olan kıdemli subay Süleyman Fethi Bey'in adı anıldığında herkesin aklına gelir. Bu kişi, diğer birçok arkadaşım gibi benim de hakkım vardı. Çok değerli, bilgili ve fedakar bir askerdir. Gerçekten büyük bir vatanseverdi fakat çok alçakgönüllüydü. Memleket için ilk gününden itibaren son nefesine kadar büyük bir özveriyle çalıştı. Nasıl şehit edildiğini, süngülendiğini ve neden süngülendiğini anlatmak istemiyorum, çünkü bu yeniden hüznlenmenize neden olabilir. Süleyman Fethi Bey, Rumeli'de çeşitli bölgelerde, Balkan savaşından önce ve sırasında değerli hizmetlerde bulunmuş, daha sonra da Asir ve Hicaz'da önemli hizmetlerde bulunmuş ve fedakarlıklar göstermiştir. Şehit olduktan sonra eşine 4 lira yetim maaşı tahsis edilmiştir. Eşi birkaç yıl önce vefat etmiştir. Süleyman Fethi Bey'in çok sevdiği bir ablası vardır. Ablası, küçük bir memurun eşi olup, eşinin vefatından sonra üç ayda bir 13,5 lira maaş alıyordu. Bu yaşlı kadın, 70 yaşına yaklaşmış ve çok

¹³¹ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.23,B.32, s.26.

¹³² T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.23,B.36, s. 54-55.

zor durumda kalmıştır. Hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak hem de kardeşinin şerefini yaşatmak amacıyla milletin ilgisine başvurmuş ve bir dilekçe vermiştir. Ancak, dilekçesi kanunlara uygun olmadığı için kabul edilmemiştir. Bu durumu huzurunuzda getirmekte cesaret buldum; Süleyman Fethi Bey'in çok değerli ve aziz bir şehit olduğu ve büyük ablasının zor durumu beni bu şekilde başvurmaya teşvik etti. Milletin ilgisine başvuruyorum. Eğer 20 lira kadar bir maaş tahsis edilirse, ablası yaşamını bir nebze daha rahat geçirebilir. Bu ricayı huzurunuzda sunuyorum. Arzuhal encümeni kanunların uygun olmadığına üzülmemektedir. Ben de mevzuatı inceledim, gerçekten 40 lira maaşın ablasına verilmesinin mümkün olmadığını gördüm. Ancak milletimiz, şehitlerimizin ailelerine yardım etme konusunda birçok örnek vermiştir. Bu yüzden, yardım ve şefkatinizi bekliyorum ve böylece milletin fedakarlığına başvurmanın umutsuz ve fazlalık bir cesaret olmadığını düşünüyorum. Bu umutla bir yasa maddesi öneriyorum ve onayınızı talep ediyorum.”¹³³

Tüm araştırmalar sonucunda, General Naci Eldeniz, TBMM çatısı altında V. yasama döneminde 1-2 ve 3 yasama yılında söz alarak TBMM'deki kanunlarla ilgili olarak konuşmalar yapmıştır. 4. yasama yılında ise herhangi bir meclis faaliyetinde bulunmamıştır.

2.3.2.2. Takrirler (Önergeler)

Ahmet Naci Bey'in Arzuhal Encümeni'nin faaliyetleri hakkında bir bildiri, Şehit Kurmay Albay Süleyman Fethi'nin kardeşine maaş bağlanmasını öneren ve buna ilişkin bir raporu da bulunan bir teklif mevcuttur.¹³⁴

General Naci Bey'in *TBMM çatısı altında V. yasama dönemi 4. yasama yılı içerisinde bir defaya mahsus olmak üzere bir önergede bulunmuştur.* ““Arzuhal Encümeni'nin 22.12.1937 tarihli haftalık karar cetvelindeki 1122 numaralı kararın *Umumî Heyet'te görüşülmesine ilişkin (4/65) önerge bulunmaktadır.*” Bu önergedeki konuşmasında kısaca şunlardan bahsetmektedir. Seyhan milletvekili General Naci Eldeniz, bu önergesindeki konuşmasında Albay Fethi'nin ablasına ait Arzuhal Encümeni mazbatasıyla ilgili konuyu ele alıyordu. İzmir'de şehit olan Albay Süleyman Fethi, herkesin aklına geldiğinde hatırlanabilecek bir kişidir. Kendi şahsım da dâhil olmak üzere çok değerli bir şahsiyettir. Bilgili ve fedakâr bir asker olarak

¹³³ T.B.M. M. Z. C. 5.D, C.23, B.36, s. 54-55.

¹³⁴ Güneş, a.g.e. , s. 642.

tanınmaktadır. Son nefesine kadar ülkesi için hizmette bulunmuştur. Onun nasıl şehit olduğu ve nasıl bir hayat yaşadığının bilinmesi önemlidir. Albay Süleyman Fethi, Rumeli, Balkanlar ve Hicaz gibi bölgelerde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Kendisinden sonra hayatta tek kalan kişi ise ablasıdır. Ablasına kendisinden kalan birkaç kuruş maaştan başka bir geliri bulunmamaktadır. Bu nedenlerle ilgili Encümen mazbatasına talepte bulunulmuştur. Ancak talebin kabul edilmemesi nedeniyle Türk Milletine müracaat etmek zorunda kalınmıştır. Şehit Süleyman Fethi'nin ablasının durumunun çok kötü olduğunu ve Arzuhal Encümeni tarafından tekrar araştırma yapılması gerektiğini belirtiyor. Süleyman Fethi'nin ablasına maaş bağlanarak sefaletten kurtulabileceğini umuyor. İlgili karar TBMM Başkan Vekili tarafından oylamaya sunulmuş kabul edildi.¹³⁵

General Naci Bey'in TBMM çatısı altında vermiş olduğu kararı şöyledir:

"1919'da İzmir rıhtımında trajik bir şekilde şehit olan kıdemli subay Süleyman Fethi Bey'in adı anıldığında herkesin aklına gelir. Bu kişi, diğer birçok arkadaşım gibi benim de hakkım vardı. Çok değerli, bilgili ve fedakar bir askerdir. Gerçekten büyük bir vatanseverdi fakat çok alçakgönüllüydü. Memleket için ilk gününden itibaren son nefesine kadar büyük bir özveriyle çalıştı. Nasıl şehit edildiğini, süngülendiğini ve neden süngülendiğini anlatmak istemiyorum, çünkü bu yeniden hüzünlenmenize neden olabilir. Süleyman Fethi Bey, Rumeli'de çeşitli bölgelerde, Balkan savaşından önce ve sırasında değerli hizmetlerde bulunmuş, daha sonra da Asir ve Hicaz'da önemli hizmetlerde bulunmuş ve fedakarlıklar göstermiştir. Şehit olduktan sonra eşine 4 lira yetim maaşı tahsis edilmiştir. Eşi birkaç yıl önce vefat etmiştir. Süleyman Fethi Bey'in çok sevdiği bir ablası vardır. Ablası, küçük bir memurun eşi olup, eşinin vefatından sonra üç ayda bir 13,5 lira maaş alıyordu. Bu yaşlı kadın, 70 yaşına yaklaşmış ve çok zor durumda kalmıştır. Hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak hem de kardeşinin şerefini yaşatmak amacıyla milletin ilgisine başvurmuş ve bir dilekçe vermiştir. Ancak, dilekçesi kanunlara uygun olmadığı için kabul edilmemiştir. Bu durumu huzurunuzda getirmekte cesaret buldum; Süleyman Fethi Bey'in çok değerli ve aziz bir şehit olduğu ve büyük ablasının zor durumu beni bu şekilde başvurmaya teşvik etti. Milletin ilgisine başvuruyorum. Eğer 20 lira kadar bir maaş tahsis edilirse, ablası yaşamını bir nebze daha rahat geçirebilir. Bu ricayı huzurunuzda sunuyorum. Arzuhal encümeni kanunların uygun olmadığına üzülmemektedir. Ben de mevzuatı inceledim, gerçekten 40 lira maaşın

¹³⁵ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.22,B.28, s. 83.

ablasına verilmesinin mümkün olmadığını gördüm. Ancak milletimiz, şehitlerimizin ailelerine yardım etme konusunda birçok örnek vermiştir. Bu yüzden, yardım ve şefkatinizi bekliyorum ve böylece milletin fedakarlığına başvurmanın umutsuz ve fazlalık bir cesaret olmadığını düşünüyorum. Bu umutla bir yasa maddesi öneriyorum ve onayınızı talep ediyorum."¹³⁶

2.4. Mustafa Hilmi Uran

2.4.1. Özgeçmiş

1886 yılında Bodrum'da doğmuştur. Bodrumun Eski Belediye Başkanlarından İbrahim Ethem Bey'in ve Nefise Hanım'ın oğludur.¹³⁷ Hilmi Bey anılarında kendisinden şöyle bahseder: *'Babam Aliagaoglu Etem Efendi, annem, babamın ve annemin aileleri Bodrumludur ve hepsi de ana ve baba tarafından Türk'tür.'* İfadelerini kullanmıştır. İlk ve orta eğitimini Sakız, Fethiye ve Demirci'de tamamlamıştır. İzmir İdadisi'ni ve İstanbul'daki Mülkiye Okulu'nu bitirmiştir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde mezun oldu ve İzmir'de göreve başladı. Menemen ve Çeşme'de mutasarrıflık yapmıştır.¹³⁸ 1918 yılında Mülkiye denetmeni olarak görevlendirilmiştir. Altı ilin Ruslardan geri alınması için çalışan grubun içerisinde yer almıştır.¹³⁹ 1921 senesinde TBMM Hükümet tarafından Antalya valisi olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra Adana'ya vali olarak tayin edilmiştir. 1926 yılında Siyasete girerek Adana CHP bölge denetmeni olmuştur. V. dönem Adana milletvekilliği yapmıştır. 1930 yılında Bayındırlık Bakanlığı görevlisi olarak İsmet İnönü hükümetine girmiştir. 1937-1938 yılları arasında TBMM başkan vekilliği yapmıştır. 1938 yılında kurulan Celal Bayar hükümetinde Adalet Bakanlığı görevini yapmıştır. 1943 yılında Kurulan Saraçoğlu hükümetinde İçişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. 1946 yılında CHP'nin genel sekreteri olmuştur. 1947'de CHP de yönetici konumuna yükseltilmiştir. 1950'de siyaseti bırakmıştır. 21.10. 1957 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetti. Adana Ziraat işçisi, Sultan III. Mehmed'in sünnet düğünü ve hatıratlarım isimli üç tane eseri bulunmaktadır.¹⁴⁰

¹³⁶ T.B.M. M. Z. C. 5.D, C.22,B.28, s.83.

¹³⁷ Mustafa Hilmi Uran'ın, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız. , TBMM Arşivi, Devre 3, Sicil No: 646.

¹³⁸ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3.

¹³⁹ Uran, *a.g.e.* , s. 9-10.

¹⁴⁰ Teke, *a.g.t.* , s.175-176.

2.4.2. Meclis Faaliyetleri

2.4.2.1. Meclis Konuşmaları

10 Şubat 1935 tarihinde V. seçim döneminde Adana vekili seçildi. 01.03. 1935 tarihinde meclise seçildi. 7 Mart 1935 tarihinde ise milletvekilliği TBMM tarafından onaylandı. Yasama dönemi boyunca Dâhiliye Encümeni ve Teşkilatı Esasiye Encümeni üyelik görevlerini üstlendi. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi reis vekilliğine seçildi. 1938-1939 yılları arasında ise Adalet Bakanlığı görevinde bulundu.¹⁴¹

Araştırma ve inceleme sonucunda, Adana milletvekili Hilmi Uran'ın, V. yasama dönemi boyunca TBMM çatısı altında herhangi bir açıklama veya konuşmasına rastlanmamıştır.

2.4.2.2. Takrirler (Önergeler)

1935-1943 Yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görevde bulunan Mustafa Hilmi Uran'ın yapılan araştırmada herhangi bir takrir (önerge) rastlanmamıştır.

2.5. Fatma Esma Nayman

2.5.1. Özgeçmiş

1889 yılında İstanbul'da Melek Hanım ve Hasip Beyin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.¹⁴² 1927 yılında Avukat Zihni Bey ile evlendi ve Adana'ya taşındı. İki çocuğun annesidir. Eğitimine özel Fransız okulunda başladı ve lise mezunu olmuştur. İngilizce, Fransızca ve Rumca dillerini biliyordu. Bezmialem Kız Lisesi'nde yedi yıl boyunca Fransızca öğretmenliği yaptı. Adana'da belediye meclis üyesi ve belediye katibi görevinde bulundu. Muzaffer Göker'in Esma Hanım'ın adını Atatürk'e iletmesi, Esma Nayman'ın milletvekili olmasını sağlamak adına atılan ilk adımdır. Atatürk, Süreyya Özveren'in yaptığı inceleme sonucunda Esma Nayman'ın milletvekili olmasının uygun olduğuna karar vermiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Güneş, *a.g.e.* , s.643.

¹⁴² Esma Nayman'ın, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 5, Sicil No: 330.

¹⁴³ Tekin İdem, "CHP Dönemi Seyhan Kadın Milletvekilleri ve Meclis çalışmaları(1935-1950), Tarihte Kadın", *ACADEMIA Dergisi*, 2020, s.20.

Ülkemizde 08/02/1935 tarihinde yapılan genel seçimlerde aday gösterilerek V. dönem Adana milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. 01/03/1935 yılında göreve başlayan Esmâ Hanım, TBMM'de çeşitli görevler üstlenmiştir.¹⁴⁴ 1936 yılında yapılan Türk Dil Kurultayı'nın sekreterliğini üstlenmiştir. Aynı kurultayda Güneş-Dil Teorisi ve dil karşılaştırmaları komisyonlarında görev almıştır. 12 Eylül 1938'de Milletler Cemiyeti'nin düzenlediği toplantıya hükümeti temsil eden heyet üyesi olarak katılmıştır. 1946 yılında AA'da İngilizce ve Fransızca tercümanlık yapmıştır. Türk Kadınlar Birliği üyesi olarak, Lahor'da düzenlenen bütün Pakistan Kadınlar Birliği Kongresi'ne Türkiye'den davet edilen heyet arasında yer almıştır. 1959 yılında Milletlerarası Kadın Konseyi üyeliği ve Türkiye Kadın Konseyi genel sekreterliği görevlerinde bulunmuştur.¹⁴⁵ İktisat Encümeni üyeliği, Maliye Encümeni katipliği gibi görevlerde bulunmuştur.¹⁴⁶ 7 Aralık 1967 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁷ TBMM'de farklı tarih aralıklarında konunun önemine binaen çeşitli konuşmalar icra etmiştir ve bu konuşmalarında ulusal ve uluslararası alanda yankı uyandırmıştır.

2.5.2. Meclis Faaliyetleri

2.5.2.1. Meclis Konuşmaları

V. yasama yılında Adana milletvekili seçilen Esmâ Hanım, 1935 yılında almış olduğu seçim tutanağını 7 Mart 1935 tarihinde onayladı. V. yasama dönemi boyunca İktisat Encümeni ve Maliye Encümeni üyeliği ve katipliği görevlerini üstlenmiştir. TBMM Genel Kurulu'nda 1936 yılı Muvanezei umumiye kanunuyla ilgili olarak konuşma yaptı. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığı'nın 1937 yılı bütçesi ve turist gemilerinden alınan ücretlerin af ve indirimine dair kanun hakkında yapılan konuşmalar yapmıştır.¹⁴⁸

Gerekli inceleme ve araştırma sonucunda, Adana milletvekili Esmâ Hanımın , 1 ve 2. yasama yıllarında TBMM'de 3 defa konuşma yaptığı, 3 ve 4. yasama yıllarında herhangi bir konuşmasının olmadığı tespit edilmiştir. 1 Mart 1935 yılında 5. dönem

¹⁴⁴ Güneş, *a.g.e.* , s. 639-640.

¹⁴⁵ İdem, *a.g.m.* , s. 21.

¹⁴⁶ Güneş, *a.g.e.* , s. 639.

¹⁴⁷ Erdem Çanak, "TBMM'deki ilk kadın Milletvekillerinden Esmâ Nayman ve Meclisteki Faaliyetleri", *Asia Minor Studies*, 2016, C.4, S.7, s.33.

¹⁴⁸ Güneş, *a.g.e.* , s. 641.

Adana milletvekili olarak göreve başlayan Esmâ Hanım, TBMM'de farklı tarih aralıklarında söz alarak konuşmalar yapmıştır

Esmâ Hanım, TBMM çatısı altında V. yasama dönemi. 1. yasama yılında, 6/12/1935 tarihinde, “Turist gemilerinden alınan muhtelif deniz resimlerinden bazılarının affine ve bazılarının tenzilat Yapılmasına ilişkin kanun tasarısı ve İktisat, Maliye ve Bütçe komitelerinin raporları hakkındaki konuşmaları şu şekildedir.” Esmâ Hanım, bu konuşmasında memleketimizin tanıtılmasının önemini vurgulamaktadır. İlim ve fen için gelen gemilerden vergi alınmaması gerektiğini belirterek, ülkemizin tanıtılmasına katkı sağlayan gemilerden gümrük vergisi alınmamasını teklif etmektedir. Bu şekilde ülkemize gelen turist gemilerine izin verilmesi gerektiğini ve bu durumun hazinenin herhangi bir gelir kaybına neden olmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca limanlarda bekletilen gemilerden aynı oranda vergi alınmaması gerektiğini, çünkü bu gemilerin kalma sürelerinin farklı olduğunu belirtmektedir. Bu düşüncelerini aktardıktan sonra konuşmasını sonlandırmış ve ilgili kanun maddelerinin TBMM Başkanvekili tarafından oylamaya sunulup kabul edildiğini ifade etmiştir.¹⁴⁹

Esmâ Hanım’ın, ilgili kanun maddesiyle ilgili konuşması şöyledir:

"Arkadaşlar;

*Memleketimiz kendisini tanıtmaya çalışırken bu kanunun yürürlüğe girmesi oldukça uygundur. Ancak küçük bir değişiklik öneriyorum: Bilimsel ve teknik araştırmalar için gelen gemilerden hiçbir ücret alınmamasını öneriyorum. Bu gemiler genellikle büyük değil, daha küçüktür. Hükümete sağladıkları gelir çok azdır ve nadiren gelirler. Büyük masraflar yaparak bilim için çalışırlar. Devlet bundan pek bir zarar görmeyecektir. Cumhuriyet Hükümeti, bu indirimle bilime ve araştırmaya olan bağlılığını gösterecektir. Ayrıca özel yatlarla turist gemilerinin eşit muamele görmemesini talep ediyorum. Limanımızda 10 gün kalan bir gemi ile 6 saat veya birkaç gün kalan gemileri de eşit şekilde değerlendirmemeliyiz. Uzun süre kalan gemiler, memleketimizi daha iyi tanıtmış olur. Alınacak ücretlerin dereceli olarak belirlenmesini rica ediyorum. Bunun nasıl yapılacağını ise takdirinize bırakıyorum."*¹⁵⁰

Esmâ Hanım, TBMM çatısı altında V. yasama döneminde 26/05/1936 tarihli '1936 Yılı Genel Vergi Kanunu ile ilgili' sözleri, Esmâ Hanım, verdiği izahatta memleketin en önemli meselesinin başında mahkûmlar sorununun geldiğini ifade etmektedir. Özellikle suçlu çocuklar meselesine öncelik verilmesi gerektiğini

¹⁴⁹ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.7,B.13, s. 33.

¹⁵⁰ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.7,B.13, s. 33.

vurgulamaktadır. Ülkemizde bu konuda yeterli çalışmanın olmamasının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Çocukların ülkenin temel taşı olduğunu ve suçlu duruma düşmelerinin nedeninin genellikle yetiştiği çevre olduğunu ifade etmiştir. Onlara ceza vermek yerine tedavi yöntemlerinin uygulanmasının daha etkili olacağını dile getirmiştir. Çocuklarla ilgili kurulan cemiyetin ceza yerine destek sağlaması gerektiğini savunur ve toplum yararına katkıda bulunmaları gerektiğini ifade etmiştir. Çocukların suça sürüklenmesinin temel nedeninin çevre ve sefalet olduğunu vurgulamıştır. Suç işleyen çocukların diğer suçlularla aynı yerde bulunmaması gerektiğini ve hapisanelerin ıslah amaçlı olması gerektiğini belirtmiştir. Çocukların hapisane yerine ıslah evlerine gönderilmesini önermiştir. Bu kanunun bir başlangıç olarak görülmesi gerektiğini ifade eder ve çocuklar için özel Çocuk Mahkemelerinin kurulmasını önermiştir. Bu konuda Amerika ve Avrupa ülkelerinin daha ileri olduğunu belirterek ülkemizde de Çocuk Mahkemeleri kurulmasının gerektiğini vurgulamıştır. Bu mahkemelerde görev alacak personelin yeterliliğine dikkat çekmiştir. Çocuk Mahkemeleri için kalifiye elemanların tedarik edilmesinin önemine değinmiştir. Konuşmasını Adliye vekilinin gerekli çalışmaları yapması gerektiğini vurgulayarak sonlandırmıştır. İlgili kanun maddesi tetkik edildikten sonra başkan tarafından oylamaya sunularak kanunun ilgili maddeleri kabul edilmiştir.¹⁵¹

Esma Hanım'ın, ilgili kanun maddesiyle ilgili konuşması şöyledir:

"Arkadaşlar;

Gelişmiş tüm ülkelerde önemli bir sorun haline gelen mahkûm meseleleri hakkında Sayın Adliye Bakanımızın verdiği bilgileri takdirle karşılıyorum. Ancak, değinmek istediğim bir konu var, o da ülkemizin suçlu çocukları meselesidir. Ne yazık ki, bu konuda şimdiye kadar hiçbir şey yapılmamıştır, ancak Adliye Bakanımız yapılacağını vaat ediyor. Çocuğun bir ülkenin geleceği, istikbali olduğunu ve toplumdaki önemini hepiniz takdir edersiniz. Suç işleyen bir çocuk ne kadar suçlu ve bu suçundan ne kadar sorumludur? Birçok sosyolog, psikolog ve doktor çocuğu suçlu olarak kabul etmiyorlar. Sebebi, çevresindeki, yapısındaki kusurlarda arıyorlar. Bu iki sebep, hem çevresinin kötülüğü hem de yapısının eksikliğidir. Bu, cezadan ziyade tedaviyi gerektiren sebeplerdir. Sefalet, kötü bir çevre, kötü bir teşvik, her durumda daha fazla tedavi gerektirir. Toplumun, suçlu bir çocuğa ceza vermesi değil, aksine ona

¹⁵¹ T.B.M. M. Z. C. 5.D, C.11, B.68, s. 236-237.

el uzatması, onu kurtarmak için çareler araması gerekir, onu vatana daha faydalı bir birey haline getirmek ve iade etmek gerekir. Çocuk, ne olursa olsun, suçlu değildir. Onu suçlu yapan çevresidir, tekrar ediyorum, sefalettir. Bunlar, kötü örneklerden kurtarılacak suretiyle, ıslah edilebilirler. Bizde suçlu çocukların gördükleri muamele, her halde bir suçludan hemen hemen farksızdır. Kimsesiz, yalnız kalmış, örneğin üç gün aç kalmış, açlığını bastırmak için manavdan bir ceviz, fırından bir ekmek çalan bir çocuğa, bir katilin, bir vatan haininin eline vurulan kelepçe gibi bir kelepçe vuruluyor, aynı hapishaneye sevk ediliyor ve aynı yerde yatırılıyor. Hapishanelerimizde suçlu çocuklarımız için yer yoktur. Suçu ne olursa olsun, ağır hapse mahkûm bir adamla aynı yerde kalıyor. Hapishanelerde, biraz önce dediğim gibi, ayrı yer yok gibidir. Bazı hapishanelerde ayrı koğuşlar vardır derler, ancak bunlar genellikle isim olarak ayrıdır. Çocuklar büyüklerle her zaman iç içedirler. Bu ayrılık, hiçbir zaman amacı yerine getirmiyor. Henüz olmamış, tam teşekkül etmemiş bu küçük beyinlerin bu kötü ortamda alabilecekleri etkiyi, kolayca tasavvur edebilirsiniz. Arkadaşlar; ceza kanununun 54. maddesi, çocukların işledikleri fillerin cezalarını birer birer saydıktan sonra 'Bu cezalar çocuklara mahsus yerlerde çektirilir' diyor. Buraya dikkatinizi çekerim. Hapishanelerde demiyor. Kanun, çocuklar için hapishane kelimesini kullanmıyor, çocuklara mahsus yerlerde çektirilir diyor ve onlar için ayrı yer tahsis ediyor. Sayın Adliye Bakanımızdan ricam şudur: Kanunun da emrettiği bu uygulamanın hayata geçirilmesi. Çocuklar için hapishane değil, aksine hapishanelerden çok uzak, onlara mahsus yerler, zararlı telkinlerden uzak, temiz çevreler. Yani bir kelime ile, suçlu çocukları ıslah edecek evler. Çocuk ıslah evleri. Islah evi derken yetimhane, hastane gibi bütçeye yük olacak bir kurum kastetmiyorum. Şimdilik çok az bir masrafla küçük bir çatı altında işe başlanabilir ve öyle başlanmasını öneriyorum. Emin olun ki bu, çok paraya ihtiyaç duymaz. Şimdilik bir başlangıç olarak, çok nüfuslu bir iki şehrimizde mütevazı bir çatı, bu işin ehli, çocuk psikolojisinden, sosyolojiden anlayan bir müdür, iki hizmetli ve birkaç çocukla bu işe pekâlâ başlanabilir. Bu şekilde bir başlangıç yapılmış olur. İaşe tahsisatları zaten mevcuttur, birkaç yatak da Kızılay'dan ve diğer kuruluşlardan temin edilir ve bütçeye çok yük olmadan bu işte ilk adım atılmış olur ve çok fayda sağlar. Derhal işe başlanmasına engel olmayan bu çocuk ıslah evinden başka bakanımızdan bir dileğim daha var. O da çocuk mahkemelerinin kurulmasıdır. Bu, ilerlemiş her ülkede hemen hemen vardır. Özellikle Amerika ve Belçika'da çok ileri bir düzeydedir. Ancak her şeyden önce ihtisas meselesi olduğundan, bu, zamana bağlıdır. Hazırlık yapmak gerekir. Burada çalışacak hâkimler kesinlikle çocuk psikolojisinde ve

*sosyolojide ihtisas sahibi olmalıdır. Sadece hâkim, avukat bu iş için yeterli değildir. Elemanları kolaylıkla bulabiliriz. Bu alanda çalışmak üzere yetişen hevesli üniversite gençliğimiz vardır. Memnuniyetle çalışacak elemanları kolaylıkla bulabiliriz, sanıyorum. Aynı zamanda pek yakında Adliye Bakanımızın çocuk mahkemeleri kurulmasını talep eden bir önerge ile buraya geldiğini görmek istiyorum."*¹⁵²

Esmâ Hanım, TBMM çatısı altında V. yasam dönem 2. yasama yılı, 25/05/1937 tarihli, Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Bakanlığı'nın 1937 yılı bütçesi ile ilgili olarak söz alarak, Bir milletin en büyük sermayesinin nüfustur. Bu hususu muhterem heyet huzurunda ifade etmiştir. Nüfus meselesinin bir nevi hayat meselesidir. Nüfusun artması gerekmektedir. Nüfus artışıyla birlikte nüfusun eğitilmesi gerekmektedir. Nüfusun eğitim durumu toplumun ileri gelenleri tarafından bir ülkü haline getirilmesi gerekir. Dünyadaki her milletin ülke nüfusunu arttırmak için her türlü yollara başvurmaktadır. Ülkelerin nüfus artış politikaları o ülkenin bir politikası haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümeti de bu ülküden geri kalmaması gerekmektedir. Nüfus siyaseti iki ana esasa dayanmaktadır. Birincisi çok çocuk dünyaya getirmek ikincisi ölüm oranının azaltmaktır. Nüfus artışını gerçekleştirebilmek için nasıl bir politika izlenmesi gerektiği konusunda TBMM'ne soru yöneltmiştir. Ülke nüfusunun artışı için milli değerlerin tekrardan gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu kanunla ilgilenecek en önemli kurumun Sağlık Bakanlığıdır. Sağlık Bakanlığı tarafından ülkemizin çeşitli bölgelerinde çeşitli sağlık kuruluşları açılmıştır. Örneğin Gebelik ve çocuk bakımı evlerinin kurulduğu, Sağlık merkezleri, örnek hastaneler, örnek poliklinikler vb kurumların kurulmuş olduğu, bu sayede ülke nüfusunun arttırmanın önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Ayrıca bu kanunun ülke için önemli bir kanundur. Ülke nüfusunun artması ve sağlıklı bireylerin yetişmesi için önemlidir. Ülke nüfusunun artması her millet için önemlidir. Ülke nüfusunun artış göstermesi ve artan nüfusun ise ülkenin Milli ve Manevi değerlerine uygun olacak şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir. Ülkesinin değerlerine sahip olmayan bir nesilden hem kendisi için hem de ülkesi için hiçbir faydası olmaz. Şeklinde sözlerini tamamlayarak düşüncelerini ifade etmiştir. Üzerine de tartışma yapılan bu kanun maddesi TBMM Başkanı tarafından oylamaya sunulurak kabul edilmiştir.¹⁵³

Esmâ Hanım'ın konuşması şöyledir:

"Arkadaşlar;

¹⁵² T.B.M. M. Z.C. 5.D, C.11, B.68, s. 236-237.

¹⁵³ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.18, B.64, s. 229.

Hepimiz çok iyi biliriz ki bir milletin en değerli sermayesi, en kıymetli varlığı nüfusedir. Siz bu gerçeği herkesten iyi takdir edersiniz ve şimdiye kadar ettiniz; işte bu güvenledir ki bu konudaki düşüncelerimi muhterem heyetiniz huzurunda ifade etme cesaretini buldum. Nüfus meselesi bir yaşam meselesi olunca pek kolay anlaşılır ki; nüfusun sayısını artırmak ve sonra bireyleri her yönüyle eğitmek ve güçlendirmek görevi, sağlık ve toplumbilim, hatta siyaset ile ilgilenenler için ne yüce bir hedef halini alır. Gerçekten bugün her ileri millet, nüfus politikasını büyük bir önemle ele almış ve bu büyük milli sermayeyi artırmak için her yola başvurmuştur. Aziz ve yüce Cumhuriyet Türkiye'si'ni bu değerli düzenlemenin başında saymakla en büyük gururu duyarım. Nüfus politikası uygulamada başlıca iki temele dayanır ve bu temeller herkesçe bilinir. Birincisi, çok çocuk dünyaya getirmek, ikincisi de doğanları ölümden kurtarmak, özellikle sağlıklı büyütmek. Şimdi bir nokta daha kalıyor: bahsettiğim bu ideale ulaşmak için acaba ne yapmalı? Önce şimdiye kadar bu alandaki milli başarılarımızı kısaca gözden geçirelim. Sayın Sağlık Bakanlığı'nın yorulmak bilmeyen faaliyet ve çabası ile yurdun birçok köşesinde birçok önemli kurumlar kurulmuştur, mesela doğum ve çocuk bakım evleri, sağlık merkezleri, numune hastaneleri, numune dispanserleri vs. vs. gibi. Hıfzıssıhha Kanunu'nun bazı hükümlerine göre, il özel idareleri ile belediyelere, süt çocuğu muayene ve danışma evleri, süt damlaları kurulması görevi verilmiştir. Kızılay'ın Hemşirelik Okulu, Çocuk Esirgeme Kurumu, ana kucakları, süt damlaları ve saire. Bilindiği üzere bu kurumların ülke içinde çeşitli kolları mevcuttur. Ancak yurdumuzun bugünkü ve özellikle yarınki ihtiyaçları ve nüfusumuzun kısa sürede artması bakımından, daha yapılacak birçok işler ve gerçekleştirilecek büyük görevler olduğunu bir an bile unutmamalıyız.”¹⁵⁴

Ülkesi Türk çocuğu için en güzel hediyedir. Mustafa Kemal Atatürk, 'Nutuk' adlı eserinde sosyal yardım faaliyetlerinin genişletilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Çocukların korunması ve desteklenmesinin bir devlet sorumluluğu olduğunu ifade etmiştir. Yeni doğan çocukların yaşatılması, sadece ebeveynlerin değil aynı zamanda belediye, hükümet ve devletin de görevi arasında yer almaktadır. Asıl amaç ve hedefi, Türk çocuklarının sağlık ve koruma seferberliğinin başlatılmasıdır. Bu kanun sadece Türk analarına değil, tüm ülkenin vicdanına hitap edecektir. Bu düşüncelerle konuşmasını sonlandıran Atatürk'ün ifade ettiği düşünceler, ilgili kanun

¹⁵⁴ T.B.M. M. Z. C. 5.D,C.18, B.64, s. 229.

maddesinin oylamaya sunularak kabul edilmesiyle birlikte kanun maddeleri desteklenmiştir.¹⁵⁵

Esma Hanım'ın kanun maddesiyle ilgili konuşması şöyledir:

“Arkadaşlar;

Gürbüz Türk çocuğunun yurt karşısında en değerli bir servet olduğunu anlayan Büyük Lider Atatürk, 1935 yılı açılış konuşmasında bize şu müjdeyi vermişti: Sağlık ve sosyal yardım faaliyetimiz önümüzdeki yıllarda daha da genişleyecektir. Partimizin programında ise şu satırları okuyoruz: "Gelecek nesli sağlıklı ve güçlü yetiştirmek." Bu böyle olunca, artık değerli vatanımızda çocuk koruma faaliyetleri tamamen bir Devlet meselesi halini almalı ve başlıca ilkelerinden biri Devletçilik olan ve bu Devletçilik ilkesini, anayasasında dahi belirginleştiren genç Cumhuriyet ve onun değerli Sağlık Bakanlığı, özverili elini mutlaka bu verimli konuya uzatmalıdır. Çünkü arkadaşlar, doğan çocuğu yaşatmak anne baba kadar belediyelerin, Hükümetin, herkesin, bütün yurttaşların görevidir. Arkadaşlar, dileğim şudur: Tüm Türk vatanında Türk çocuğu lehine genel bir sağlık ve koruma seferberliği istiyorum ve bunu isterken inanıyorum ki sadece tüm topraklarımızı dolduran fedakâr Türk annelerinin değil, ülkemizde her yeni kavrama öncülük eden vicdanlarınızın duygularına tercümanım”¹⁵⁶

3.5.2.2. Takrirler (Önergeler)

Turist gemilerinden alınan muhtelif deniz resimlerinden bazılarının affine ve bazılarının tenzilât yapılması ile ilgili kanun tasarısı ve İktisad, Maliye ve Bütçe Komitelerinin raporları hakkındaki konuşmalarının yanı sıra bu konuyla ilgili de bir takriri vardır. Raporunda, 'Bilimsel ve teknik araştırmalar için gerekli olan gemilerden hiçbir ücret alınmamasını ve özel yat ve tekneler için yapılacak indirimlerin ülkemizde kaldıkları süreye göre kademeli olarak uygulanmasını öneriyorum”¹⁵⁷ diyerek konuyla ilgili düşüncelerini öneri haline getirmiştir. Bunun dışında Seyhan milletvekili Esma Nayman, TBMM’de 5. yasama yılı boyunca herhangi bir takrir(önerge) vermemiştir.

¹⁵⁵ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.18,B.64, s. 229.

¹⁵⁶ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.18,B.64, s. 229.

¹⁵⁷ İdem, a.g.m. , s. 25.

2.6. İbrahim Hakkı Mete

2.6.1. Özgeçmiş

Giresun'un Karahisar-ı Şarki sancağının Alucra ilçesinde 1876 yılında Yusuf Bey ile Hanife Hanımefendinin çocuğu olarak doğmuştur ¹⁵⁸ İlköğretimini tamamladıktan Sonrasında Kuleli Askeri İdadisi'nin soylular sınıfına kayıt oldu. 1895 yılında yönetim karşıtı konuşmalar yaptı. Bu konuşmalar nedeniyle Mısır'a gönderildi. Dönüşünde Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. 1898'de Trablusgarp'a gönderildi. Ailesinin isteği üzerine istihkâm alayına alınmıştır. Maçka silahhanesinin güvenliğinde çalışmıştır. ¹⁵⁹ 1907 yılında rütbesi teğmenliğe yükseltildi. 1908 yılında tekrar istihkâm alayında görevlendirildi. Yıldız'da açılan Jandarma Subay Okulu'na katıldı. 1910 yılında mezun olup Ceyhan Jandarma Takım Komutanlığı'na atanmış, 1912'de üsteğmen, 1915'te yüzbaşı rütbesine terfi etmiş ve 44. Tümen Komutanlığı'na görevlendirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Suriye cephesinde görev yapmıştır. Mehil süresi sona erdikten sonra Adana Jandarma Alay Merkez Bölük Komutanlığı'na atanmıştır. ¹⁶⁰

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesinin imzalanmasından sonra askerlik görevinden istifa etmiştir. Ailesi ile birlikte Adana'nın Ceyhan ilçesinde çiftçilik yaparak hayatını devam ettirdi. Ateşkes anlaşmasının sonucunda memleketin Fransız askerleri tarafından işgal edilmesi üzerine ve halkın da yoğun ilgisi karşısında askerlik görevine tekrar döndü. 17 Şubat 1919 tarihinde Cebeli Bereket Jandarma komutanlığını üstlendi. Bu görevde başarılı olduktan sonra, 6 Ağustos 1919'da Ceyhan Mutasarrıflığı'na atandı. Görevlerini başarıyla yerine getirmesinin ardından İstanbul hükümeti tarafından rütbesi binbaşılığa yükseltildi. Ceyhan Kaymakamlık görevini bırakarak işgallere karşı halkla birlikte mücadeleye başladı. Bu mücadelesi çevre illere kadar yayıldı. Maraş 59. Alay, 3. Tabur komutanlığına görevlendirildi. Fransızlar tarafından Ceyhan'daki çiftliği de yakıldı, malvarlığı yağmalandı ve sağlığı kötüleştiğinden askerlikten azlini talep etti. 15 Ağustos 1923 tarihinde Ceyhan Kaymakamı olarak yeniden atandı. 5 Ocak 1924'te görevinden ayrılarak Salihli köyüne yerleşti ve geçimini çiftçilik yaparak sağladı. Cumhuriyet Halk Partisi'nden siyasete

¹⁵⁸ İbrahim Bey'in, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 4, Sicil No: 787.

¹⁵⁹ Fatma Sayman, *Anılarla Milli Mücadelede Ceyhan*, Ceyhan Belediyesi yayınları, Kemal Matbaası, Adana, 1986, s.1-5.

¹⁶⁰ Teke, *a.g.t.*, s. 223-224.

atılarak parti mutemetliği, İl Genel Meclisi üyeliği ve Ceyhan Belediye Başkanlığı gibi görevlerde bulundu. IV. dönem Cebelibereket milletvekili seçildi. I. döneminde Sayıştay komisyonunda, II. ve IV. yıllarında Gümrük ve Tekel komisyonlarında, III. yılında ise Belediye kanun tasarısını görüşmek üzere kurulan geçici komisyonda görev aldı. Askeri ve Mülki Teşkilat Kanunu'nun 7. maddesi ile ilgili bir kanun önerisi, 1934 Maliye ve Bütçe komisyonuna sunuldu ancak sonuçlanmadı. TBMM milletvekili olarak görev yaparken, 14 Şubat 1942 tarihinde vefat etti.¹⁶¹

2.6.2. Meclis Faaliyetleri

2.6.2.1. Meclis Konuşmaları

V. Yasama döneminde Adana milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi. Seçim tutanağını 1935 tarihinde aldı ve yine aynı tarihte onayladı. Yasama dönemi boyunca Gümrük ve İnhisarlar Komisyonu ile Meclis Hesapları İnceleme Komisyonu üyeliğinde bulundu. Belediye Kanunu'na ek kanun tasarısı için kurulan komisyonda görev yaptı. 1938 yılında TBMM genel kurulunda Hariciye Bakanlığı bütçesi ve pamuk ıslahı ile ilgili kanun nedeniyle iki defa konuşma icra etmiştir.¹⁶²

İbrahim Hakkı Bey, V. yasama dönemi I ve III. Yasama yıllarında birer defa söz alarak toplamda iki defa konuşma icra etmiştir. Bu konuşmaları şu şekildedir. Seyhan milletvekili İbrahim Hakkı Mete, TBMM Çatısı altında 22 Ocak 1936 tarih ve 30 birleşiminde, “*Pamuk iyileştirme hakkındaki yasa nedeniyle ilgili söz alarak*”, İbrahim Hakkı Bey, bu kanunu Meclise getiren milletvekiline teşekkür etmiştir. Gündemle ilgili bir durum arz etmek istediğini belirterek konuşmasına başlamıştır. Adana'da pamuk yetiştirilen alan geniştir; ancak elyaf karşısında değeri düşüktür. Yetiştirilen çekirdekli pamuklarımız daha fazla kilo çekmektedir, diğer pamuklardan daha ağır gelmektedir. Pamukların elyaf oranı yüksek olduğu için fabrika tarafından işlenmemektedir. Ülkenin farklı bölgelerinde bulunan fabrikalarda farklı ağırlıklarda pamuk işlenmektedir. Bu işlenen pamukların bir kısmı Adana'dan temin edilmektedir. Adana bölgesinde pamuk yetiştirmek için yüzlerce dönümlük arazi bulunmaktadır. Pamuk ıslahı ile ilgili kanunun çıkmasıyla birlikte bu arazilere tohumlar ekilecektir. Ancak Adana en az fayda sağlayan illerden biri olacaktır. Pamuk ekiminin çoğunluğunu ilçeler

¹⁶¹ Teke, *a.g.t.* , s. 258.

¹⁶² Güneş, *a.g.e.* , s. 644.

gerçekleştirmektedir ve bu ilçelerde pamuk tohumu yetiştirilmemektedir. Tohum ekimini bekleyen diğer arazilere ne ekileceği konusunda soru yöneltmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Ziraat vekilinin düşüncelerini merak ettiğini ifade ederek sözlerini tamamlamıştır. İlgili kanun maddesi Başkan tarafından oylamaya sunuldu ve kabul edilmiştir.¹⁶³

İbrahim Hakkı Bey'in TBMM'deki konuşması şöyledir:

“Öncelikle, bu kanunu getirdikleri için vekil beyefendiye teşekkür ederim. Ancak, bu yıl bazı zorluklarla karşılaşacağımızı fark ettim. Örneğin, Adana'da Cleveland pamuğu yetiştiriliyor. Bu pamuk, elyaf kalitesi açısından diğerlerinden üstünmüş. Bizim pamuklar çekirdekli ve çiğitli olarak adlandırılıyor ve yüz kilosundan otuz kilo elyaf elde ediliyor, ancak Cleveland pamuğu %37 verim sağlıyor. Elyafı daha fazla olduğu için her fabrika bu pamuğu işleyemiyor. Mesela Kayseri fabrikası bu pamuğu işleyemiyor. Yeni yapılacak fabrikalardan şubat ayında faaliyete geçeceğini duyduğumuz Ereğli fabrikası yılda 25.000 balya işleyebilecek, Nazilli'de açılacak fabrika da 25.000 balya işleyebilirse, toplamda 50.000 balya işlenebilecek. Bu pamuk hem Sakarya vadisinde yetişiyor, hem de Adana'da ıslah çalışmaları başlamış durumda. Bu fabrikalar 50.000 balya işleyecekken pamuk üretimi 150-200 bin balyeye ulaşacak. Elbette ki geriye kalan pamuk dış pazarlara sunulacak. Bu birinci sorun. İkincisi, bu yıl pamuk ekimi için çiftçiler tarafından 500.000 dönümlük alan hazırlanmıştır. Bu kanun çıktıktan sonra, bu tohumdan bu yıl yaklaşık 300.000 dönüm ekilecek. Ancak bu alanların tamamını Adana ekemeyecek. Kazalara da tohum dağıtılacak. Örneğin, Ceyhan ilçesinde ekim yapılacak... Tohum yetişmeyecek ve 500.000 dönümlük alanın tamamı pamuk ekimi için kullanılamayacak. Halbuki pamuk ekimi için hazırlanmış olan diğer tarlalar ne olacak? Bu nedenle, hem gelecekteki hem de bu yılki sorunlar hakkında Ziraat vekilinin ne düşündüğünü merak ediyorum. Bizi aydınlatmalarını rica ediyorum.”¹⁶⁴

İbrahim Hakkı Bey, TBMM çatısı altında 5.dönem 3. Yasama yılında 27 Mayıs 1938 yılında, “1938 sene-i hariciye vekaleti bütçesi münasebetiyle ilgili söz alarak”, bu konuyla ilgili çok fazla söyleyecek sözüm vardır. Fransız Devleti'nin içinde iki hükümet bulunmaktadır. Bu hükümetin yöneticileri belli aralıklarla değişmektedir. Ancak Dışişleri Bakanlığı'nda görevli olan diplomatlar değişmemektedir. Başbakan dahi Dışişleri bakanına söz verdiği halde, bu sözler müstecirler tarafından

¹⁶³ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.8, B.30, s. 124.

¹⁶⁴ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.8, B.30, s. 124.

uygulanmamaktadır. Kötülüğün kötülükle def edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Fransa hükümeti, bu uygulamalarını Anadolu topraklarında da gerçekleştirmiştir. Ancak Anadolu Türkleri beklenmedik bir tepkiyle karşılık vermiştir. Bu bilgileri gelecek nesillere aktarmak için kültürel faaliyetlere önem vermektedir. Fransa hükümeti, kendi eğitim politikalarını da bu yönde değiştirerek gelecek kuşakların aynı hatalara düşmesini önlemek istemektedir. Ayrıca Fransa hükümeti, gelecek nesillerin önceki nesillerin yaşadığı olumsuzlukları tekrar yaşamamasını arzulamaktadır. Gelecek nesillerin tekrar Anadolu Türkleriyle aynı sorunları yaşamaması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.25,B.68, s. 265.

İbrahim Hakkı Bey'in TBMM'deki konuşması şöyledir:

“Arkadaşlar,

Sizlere uzun uzun konuşmayacağım, sadece birkaç şey dile getireceğim. Fransa'da iki tür hükümet vardır, biri doğrudan doğruya sömürgecilerden oluşur, bunlar düzensiz çapulculardır. (Gülüşmeler). Bazen hükümet adamlarından da bunlara katılanlar olur. Tıpkı bir zamanlar Klemanso'nun katıldığı gibi. Daha sonra hükümet ve büyük adamlar değişebilir, fakat dış işlerdeki müsteşarlar ve şefler değişmez, bunlar her zaman sömürgeciliğin ve kötülüğün başındadırlar. Bugün Fransa'da Başbakan ve Dışişleri Bakanı söz verse bile, imza atsa bile sömürgeciler bunu uygulamazlar. Kesinlikle kötülüklerine devam ederler. Türkçede bir söz vardır: "Kötülüğü kötülükle yenmeli." Bu kötülüğü de kötülükle yenmek gerekmektedir. Sayın Kaplan arkadaşımız bir kitaptan bahsetmiş, bir gazetede o kitaptan bahsedilmiş. Fransızlar bunu iyi bilirler, isterseniz birkaç isim vereyim: Bir defa Goro iyi bilir, çünkü Türkler Çanakkale'de onun bir kolunu koparmışlardır, kıyamete kadar bunu unutmayacaktır, izi üzerinde taşımaktadır. Kerat, Döfuyö, Bona'da bir avuç silahsız Türk'ten dayak yemişlerdir. Santimari Ayıntab'da Türklerden yediği dayağı bilir. Bunlar Adana, Ceyhan, Maraş ve Gazi Antep'te Türklerden yedikleri dayakları bilirler. Ben öyle düşünüyorum ki, bunlar gelecekteki Fransız nesline bir kitap yazarlar ve "Türklerle karşılaşmayın, silahsız bile olsalar Türklerle başa çıkamazsınız" diye vasiyet ederler. Halbuki şimdi o zamanki şartlar mevcut değildir. Şimdi başımızda güçlü liderimiz ve arkasında güçlü Türkiye vardır. Tüm imkanlarımız tamamdır. Arkadaşlar, bu millet yani Fransızlar karaktersiz insanlardır. Bu nedenle, kötülüğe kötülükle karşılık vermek gerekir. Hükümetimiz bunu daha iyi bilir".¹⁶⁶

2.6.2.2. Takrirler (Önergeler)

TBMM Çatısı altında V. yasama döneminde İbrahim Hakkı Bey'in herhangi bir takrirler(önergeler)'ine rastlanmamıştır.

¹⁶⁶ T.B.M. M. Z.C. 5.D,C.25,B.68, s. 265.

2.7. İbrahim Tevfik Tarman

2.7.1. Özgeçmiş

1894 yılında Teyfik Efendi ve Emine Şerife Hanım Efendinin oğlu olarak İstanbul'da doğmuştur.¹⁶⁷ 1903 yılında iptidaiyi, 1906 yılında rüştiyeyi, 1909 yılında ise liseyi tamamlamıştır. 1913 yılında Halkalı Ziraat okulunu bitirdi. 1927 ve 1929 Eğitim ve Öğretim yıllarında Fen Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans yaptı. 13.09. 1913 yılında Eğitim nezaketi ortaöğretim şube sekreteri olarak göreve atandı. 1914'de Adana Sultanisi ulumu tabiiyye muallimliğine atandı. 9 Ağustos 1914 yılında yedek subay olarak askere alındı. 1915 de katip oldu. 24 Aralık 1918 de Askerlik görevini tamamlayarak askerliğini bitirdi. Evli ve iki çocuk babasıdır. Ziraat yüksek mühendisi, eğitimci ve bürokrat olan İbrahim Mete Bey, devletin çeşitli kademelerinde görev almıştır. Üstlenmiş olduğu görevleri şunlardır: Maarif nezareti tedrisatı taliye şube kâtibi, Adana Sultanisi ulumu tabiiyye muallimi, ticaret ve ziraat nezaketi müdüriyeti umumiyesi müessesat mümeyyizi, ziraat vekâleti ziraat umum müdürlüğü mücadele ve tesvikat şubesi müdürü, mücadele müdürü, ziraat genel müdürü olarak 28 Şubat 1935 tarihine kadar görevini icra etmiştir.¹⁶⁸

10 Şubat 1935 yılında V. dönem Adana milletvekili olarak TBMM'ne seçilmiştir. 7 Mart 1935 tarihinde seçim mazbatasını TBMM'ce onaylanarak resmen görevine başlamış oldu. TBMM'de yapılan görev dağılımında ziraat encümeni olarak göreve başladı. Ek Belediye kanunun müzakeresi için kurulan geçici encümene üye ve zabıt kâtibi olarak seçildi. İş kanunu Encümeni komisyonunda görev aldı. Fransızca ile Almanca dilini konuşan Tevfik Tarman, tekrardan VI. yasama yılında Adana Mebusluğuna seçildi. 1943 ile 1944 tarihlerinde Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.Ş idare Parlamento azalığına, 1944-1947 arasında Türkiye Ziraat Kurumu idare meclisi reisliği, 1947-1948 arasında Tekel Gelirleri Müdürlüğü, 1948-1950 Arası Tarım Bakanlığı Teftiş Heyeti Reisliği, 1950-1952 arasında Ziraat Bankası İdare Meclisi üyeliği görevinde bulunduktan sonra emekli oldu. 1925 yılında bakanlık tarafından gönderildiği Çekoslovakya'dan dönüşünde, Yüksek Ziraat Mühendisi Zihni Derin ile birlikte hazırladığı Çekoslovakya Ziraat Raporu'nu, Tarım Bakanlığı 1931 yılında Birinci Ziraat Kongresi için Ziraat Odaları hakkında yayımladı. 1936 yılında 'Raiffeisen

¹⁶⁷ Teyfik Tarman'ın, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 5, Sicil No: 335.

¹⁶⁸ Güneş, *a.g.e.*, s. 646.

Kooperatifleri' adlı bir eser yazdı. 23 Mart 1975 tarihinde vefat etti. İstanbul Karaca Ahmet Mezarlığı'ndaki aile kabristanlığında metfundur.¹⁶⁹

2.7.2. Meclis Faaliyetleri

2.7.2.1. Meclis Konuşmaları

10.02.1935 yılında V. yasama yılında Adana vekili olarak meclise girdi. 7 Mart 1935 tarihinde seçim mazbatasını TBMM tarafından onaylanarak resmen görevine başlamış oldu. TBMM'de yapılan görev dağılımında ziraat encümeni üyeliğiyle göreve başladı. Ek Belediye Kanunu'nun müzakeresi için kurulan geçici encümene üye ve zabıt kâtabi olarak seçildi. İş Kanunu Encümeni komisyonunda görev aldı.¹⁷⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında sadece V. yasama döneminde ziraat encümen üyeliği görevinde bulunmuştur. Bunun dışında herhangi bir görev üyeliği ve meclis konuşmaları mevcut değildir.

2.7.2.2. Takrirler(Önergeler)

V. Yasama döneminde Adana milletvekili olan Tevfik Tarman, Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili ile birlikte Atatürk'ün konuşması ve hükümet mahfazasının yayımlanarak dağıtılması ile ilgili bir bildiri sunmuştur. Bu sunum oy birliğiyle onaylanmıştır.¹⁷¹ Bunun dışında herhangi bir takriri mevcut değildir.

2.8. Ömer Resul Biçer

2.8.1. Özgeçmiş

1894 yılında Mersin'in Tarsus ilçesine bağlı Yunusoğlu köyünde doğmuştur. Çiftçi Resul Ağa'nın oğludur.¹⁷² Farklı Kaynaklara göre, Adana'nın Çaputçu köyünde dünyaya geldiği de tahmin edilmektedir. İlköğrenimini bitirdikten sonra Adana Ziraat Ameliyat Mektebi'nde eğitimine devam etti. Birinci cihan harbi ilan edildiğinde farklı

¹⁶⁹ Güneş, a.g.e. , s. 646.

¹⁷⁰ Güneş, a.g.e. , s. 646.

¹⁷¹ İdem, a.g.t. , s.167.

¹⁷² Ömer Bey'in, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 4, Sicil No: 767.

bölgelerde çeşitli görevler ifa etmiş ve daha sonra Kuvay-i Milliyeye dahil olmuş. 1922 senesinde askerlik görevini tamamlayarak askerlikten ayrılmıştır. Memleketine gelerek hayatını çiftçilik yaparak sürdürmüştür.¹⁷³

Siyasi hayatına 4. dönem Adana milletvekili olarak TBMM'ye katılmıştır. 5. dönemde ise Adana milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde Dâhiliye, Ziraat ve Teşkilat-ı Esasiye Encümeni görevlerinde bulunmuştur. Türkiye'de ilk kez uygulanan köylü kontenjanı nedeniyle Meclis'e seçilen 13 köylü milletvekilinden birisidir. Meclis kayıtlarında Ömer Resul Bey olarak da geçer. Evli ve dört çocuk babasıdır. 6 Mart 1950 yılında vefat etmiş ve Adana'da toprağa verilmiştir.¹⁷⁴

2.8.2. Meclis Faaliyetleri

2.8.2.1. Meclis Konuşması

Yapılan genel seçimlerde V. yasama yılında Adana mebusu seçilerek 10 Şubat 1935'te seçim mazbatasını teslim aldı. 1 Mart 1935'te TBMM bünyesine dahil oldu. 7.03.1935'te seçim mazbatasını onaylanmıştır. V. yasama döneminde Adana ve Seyhan milletvekili olarak seçilen Ömer Resul Bey, TBMM çatısı adı altında dâhiliye ve ziraat ve teşkilatı esasiye encümeni olarak görev yapmıştır.¹⁷⁵ Bunun dışında TBMM'de herhangi bir konuşması mevcut değildir.

2.8.2.2. Takrirler (Önergeler)

V. yasama dönemleri boyunca Adana ve Seyhan milletvekili olarak görev yapan Ömer Resul Bey, TBMM çatısı altında herhangi bir önerge de bulunmamıştır.

¹⁷³ Çoker, *a.g.e.* , s. 5.

¹⁷⁴ Güneş, *a.g.e.* , s. 645.

¹⁷⁵ Ömer Resul Biçer'in, Tercüme-i hal Belgesi için bakınız, D. 4, sicil No:767.

BÖLÜM III

VI. DÖNEM ADANA MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZGEÇMİŞLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

3.1. Ahmet Kutsi Tecer

3.1.1. Özgeçmiş

1901 yılında Abdurrahman Efendi ve Hatice Hanım Efendi'nin çocuğu olarak Kudüs'te dünyaya gelmiştir.¹⁷⁶ Aslen Kemaliyeli bir aileye mensuptur. Kutsi adı, kendisine bu şehir dolayısıyla verilmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimlerini Kırklareli de tamamlamıştır. Sonrasında İstanbul Kadıköy Sultanisi'ne geçiş yapmış ve sınavı başarıyla geçtikten sonra Halkalı Ziraat Mektebi'ne devam etmiştir. 1922 yılında bu okuldan mezun olmuştur. 1924 yılında ise yüksek Muallim Mektebi'ne kaydoldu. 1925 yılında girdiği sınavda başarılı olunca Fransa'ya gönderildi. 1928 yılında Fransa'da eğitimini tamamlayarak yurda dönmüştür. 1929 senesinde ise Yüksek Muallim Mektebi'ni ve Darülfünun felsefe bölümünden mezun olmuştur¹⁷⁷

Ankara Gazi Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü'nde Türkçe ve Edebiyat alanında Türkçe ve Edebiyat öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Aynı yıl Sivas Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak atanarak görev aldı ve sonrasında Sivas Maarif Müdürlüğü'ne getirildi. Sonrasında Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'ne, 1942 yılında Eğitim ve Öğretim Kurulu üyeliği ve vekillik görevlerinde bulunmuştur. 1948 yılında devlet konservatuvarı'nda öğretmenlik yapmıştır. 1949 yılında maarif başmüfettişi olarak görev aldı ve 1950 yılında İstanbul Galatasaray Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak çalışmaya başladı. 1957 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nde Gazetecilik Bölümü'nde hocalık yaptı. İstanbul Radyosu'nda halk edebiyatı, folklor ve Türk tarihi konularında yapılan konuşmalar gerçekleştirdi. Ayrıca Fransızca ve İngilizce dillerini bilmekteydi. 1942 yılında Seyhan milletvekili İbrahim Bey'in vefat etmesi üzerine boşalan koltuğuna Seyhan milletvekili olarak seçildi. Daha sonra ise Urfa milletvekili olarak seçildi. Milletvekilliği görevinin sona ermesinin ardından tekrar Milli Eğitim Bakanlığı hizmetine döndü. Son olarak görev yaptığı eğitim kurumunda yaş haddinden

¹⁷⁶ Ahmet Kutsi Tecer'in, Tercüme-i Hal Belgesi'ne bakınız, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 1158.

¹⁷⁷ Abdullah Uçman, *Ahmet Kutsi Tecer*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Diyanet vakfı yayınları, İstanbul, 2010, C.40, s. 245-246.

dolayı emekliye ayrıldı. 1967 yılında vefat etti ve Zincirli Kuyu Mezarlığı'nda metfundur. İki çocuk babasıdır.¹⁷⁸

Ahmet Kutsi Tecer, Türk Edebiyatına şiirle başlayan önemli isimlerden biridir. Yeni lisan ve Beş hece kuralına uyan şairler şiire yeni ses ve ifade olanakları getirmiştir. Yazdığı aşk şiirleriyle gençlerin ilgisini kazanmıştır. İlk şiirini Dergâh dergisinde yayınlamıştır.¹⁷⁹ Sonraki şiirlerini ise Milli Mecmua, Varlık, Oluş, Yücel ve Ankara Halkevi tarafından yayımlanan ve kendisinin de yönetici konumunda olduğu ülkü tarzı dergilerde yayınlamıştır.¹⁸⁰

Türk şiirinin yanı sıra Türk halk edebiyatı ve folklor konusunda kaleme aldığı yazılarıyla da tanınan Ahmet Kutsi Tecer, Türkiye'deki Folklor ve halk kültürü incelemelerinin gelişmesinde önemli bir konumdur. Sivas'ta bulunduğu yıllarda sanat hayatının ve kendi hayatının yönünü belirlemede önemli bir dönüm noktası olmuştur. Halk kültürü ve aşıklık geleneği ile ilgili hayat bulduğu bu kent, şair için önemli bir başlangıç oluşturmuştur. Sivas'ta Aşık Ruhsatı'nın şiirleriyle ilgilenmiştir. Şiirlerinde Geçmişte '*Tecer*' adını taşıyan dağlı soyadı olarak kullanmıştır. Sivas'ta toplum şiirleri bayram şenlikleri düzenlemiştir. Aşık Veysel, Talibi ve Ali İzzet gibi aşıkların geniş bir kitlede tanınmasını sağlamıştır. Halk Şairleri Koruma Derneği'ni kurmuştur. Sivas'ta tanıdığı halk müziği uzmanı Muzaffer Sarısözen ve folklor araştırmacısı Halil Bedii Yönetken'in aynı kurumda çalışmasına önderlik etmiştir. Türk kültürünün Avrupa'da tanınmasını sağlamıştır. Şiirlerinde Aşk, ölüm, yalnızlık ve hüzn gibi konuları işlemiştir. Dönemin havası uygun sosyal konular üzerinde de durmuştur. Şiirlerinde hece vezni yanı sıra halk motiflerine ve Anadolu insanının sosyal ve kültürel sorunlarını ifade etmiştir. Daimi ürünlerin ise halka mal olan eserler olduğu yönünde kesin bir görüş oluşturmuştur. Cumhuriyet dönemi sanatçılarıyla birlikte şiire yeni bir üslup kazandırmıştır. Tiyatro yazarı olarak da değerli yapıtlar yazmış olan Ahmet Kutsi Tecer, Köşebaşı adlı eseri ve Köroğlu hikayesinden alıntılar alan Koçyiğit Köroğlu adlı eseriyle Halk Tiyatrosuna önemli katkı sağlamıştır. Türk toplumunun tüm değerlerinden faydalanmıştır ve eserlerini halka mal etmiştir. Aynı zamanda ortaoyunu ve köylü tiyatroları üzerine yaptığı araştırmalarla da öncü olmuştur.¹⁸¹

Ahmet Kutsi Tecer'in başlıca eserleri şunlardır. Şiirler (Sivas 1932), Bütün şiirleri-Ahmet Kutsi Tecer, Kişiliği, Sanat Anlayışı ve Tüm Şiirleri (haz.Vecihi

¹⁷⁸ İdem, *a.g.t.*, s.176-177.

¹⁷⁹ Ahmet Kutsi Tecer, <http://www.biyografi.info/kisi/ahmet-kutsi-tecer>, 05.05.2023.

¹⁸⁰ İdem, *a.g.t.*, s. 176.

¹⁸¹ Uçman, *a.g.e.*, s. 246.

Timuroğlu, Ankara 1980),Piyes: Koçyiğit Köroğlu (İstanbul 1941), Köşebaşı (Ankara 1947:The Neighbourhood adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir. 1964), Bir Pazar Günü (İstanbul 1958), Tecer'in ayrıca Köylü Temsilleri adlı bir araştırma- incelemesiyle (Ankara 1940), Sivas Halk Şairleri Bayramı (Sivas 1932) ve Türk Folklorunun da Sosyal Mesele (İstanbul 1969) isimli eserleri mevcuttur.¹⁸²

3.1.2. Meclis Faaliyetleri

3.1.2.1.Meclis Konuşmaları

TBMM'de Adana mebusluğu görevi yapan Ahmet Kutsi Tecer'in VI. yasama dönem ve I, II ve III. yasama yıllarında TBMM'de herhangi bir siyasi faaliyetlerde bulunmamıştır. *TBMM'de 6. Yasama Dönem 4. Yasama yılın 6 Ocak 1943 tarihli Devlet memurları aylıklarının Tevhid ve tedil ile ilgili yasaların Maarif Bakanlığı bölümünde yapılan değişiklikler ve 3694, 3829, 4142 sayılı yasalarla ilişkili kadroların değiştirilmesine dair kanun münasebetiyle* Bu konuda konuşma ifade etmektedir; Bu kanunla ilgili olarak ileri sürülen maddelerin en sonunda, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi dekanlarının almış olduğu ücretlerin karşılaştırması yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi dekanlarının daha düşük ücret aldığı, Ankara Üniversitesi dekanlarının ise daha yüksek ücret aldığı yönünde tespitlerde bulunulmuştur. Bu ücretlerin eşitlenmesi gerekmektedir. İki üniversite de aynı seviyede eğitim veren akademik kurumların başında gelmektedir. Aralarında ücret farklılıklarının olmaması gerekmektedir. Birisi için kabul edilen maddelerin diğeri için de aynı mahiyette olması gerekmektedir. Bu kanunun hükümet için daha uygun olduğu düşünülmektedir. Herhangi bir sakınca yoksa ilgili kanunun Encümene havale edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu kanunla ilgili olarak takdir verilmek istenmektedir. Bu takdirde kabul edilmesi talep edilmektedir. Ahmet Kutsi Tecer, düşüncelerini bu şekilde meclis kürsüsünden dile getirmiştir. Verilen bu önerge oylamaya sunularak meclis tarafından kabul edilmişti.¹⁸³

Ahmet Kutsi Tecer'in TBMM Çatısı altında IV. yasama yılı hariç herhangi bir konuşmasına rastlanmamıştır.

¹⁸² Uçman, *a.g.e.* , s. 245-246.

¹⁸³ *T.B.M. M. Z.C.* 6.D, C.30, B.24, s. 45.

3.1.2.2. Takrirler (Önergeler)

TBMMZC ve diğer kaynaklarda yaptığım araştırmalar sonucunda Ahmet Kutsi Tecer'in TBMM'de 6. Dönem, I, II, III ve IV. yasama dönemlerinde herhangi bir takririne rastlanmamıştır.

3.2. Ali Münif Yeğenağa

3.2.1. Özgeçmiş

Ali Münif Bey'in özgeçmişine ikinci bölümde değinilmiştir.

3.2.2. Meclis Faaliyetleri

3.2.2.1. Meclis Konuşmaları

Ali Münif Bey, 1939 tarihinde yapılan seçimlerde 828 oy alarak Adana milletvekili olarak seçildi. 03/04/1939 tarihinde TBMM'ye katıldı. Yasama dönemi boyunca Teşkilatı Esasiye Encümeni azalığı görevinde bulunmuştur.¹⁸⁴

VI. Meclis döneminde Ali Münif Bey'in öneri, açıklama, talep, konuşma gibi yasama faaliyetlerine erişilememiştir.¹⁸⁵

3.2.2.2. Takrirler (Önergeler)

VI. yasama döneminde Adana milletvekili olarak görev yapan Ali Münif Bey, yapılan araştırmalar sonucunda TBMM'de herhangi bir takrire rastlanmamıştır.

3.3. General Ahmet Naci Eldeniz

3.3.1. Özgeçmiş

General Ahmet Naci Bey' in özgeçmişine ikinci bölümde değinilmiştir.

¹⁸⁴ Ş. Şenal GÜNAY, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM. VI. Dönem, 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943, VI. Dönem Milletvekillerinin özgeçmişleri)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, C. 5, s. 633.

¹⁸⁵ İdem, *a.g.t.*, s.178.

3.3.2. Meclis Faaliyetleri

3.3.2.1. Meclis Konuşmaları

Ahmet Naci Eldeniz'in, VI. yasama dönem 1 ve 3. yasama yılında toplamda 4. adet konuşması mevcuttur. Bunun dışında herhangi bir konuşması tespit edilememiştir.

Ahmet Naci Eldeniz, *Türkiye Büyük Millet Meclisinde 06/05/1940 Tarihli 1. Yasama yılında, Örfi idare kanunu münasebetiyle* söz alarak, Bu maddenin ikinci fıkrasının değişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Milli Müdafaa Encümeni ve hükümet tarafından yapılan bu maddi hatanın düzeltilmesini talep etmiş. İlgili kanun Başkan tarafından oylamaya sunulmuştur. Oylama sonucunda herhangi bir itiraz olmadan ve teklif kabul edilmiştir.¹⁸⁶

Ahmet Naci Bey, *TBMM'de 05/01/1942 Tarihli 3. Yasama yılında, "Noter kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun münasebetiyle"* söz alarak bu Kanunda yer alan maddelerin kendi hâkimiyeti dışında gerçekleştiği ifade edilmiştir. Bu kanun, ilgili söz hakkının olmadığını belirtmiştir. Ancak yazılışının düzeltilmesi gerektiğini ve üç satırda farklı anlamların çıkabileceğini ifade etmiştir. Yazıldığı sırada imla kurallarına dikkat edilmesi gerektiğini ve bu hataların düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kendisi de bu düzeltmeleri yapmak için çaba sarf etmektedir. Aynı tarihli diğer bir konuşmasında ise eğitim, hayır kurumları ve avukatlık hizmetleri dışında noterlikle hiçbir hizmetin birleşemeyeceğini ve farklı anlam karmaşalarını önlemek için imla kurallarına uyulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu hususların dikkate alınması gerektiği düşüncesini ifade ederek sözlerine son vermiştir.¹⁸⁷

Ahmet Naci Bey, *TBMM'de 25/05/1942 tarihli 3. Yasama yılında, "1942 malî yılı Muvazenei umumiye kanunu münasebetiyle"* söz alarak bu kanunla ilgili elinden geleni yapmak istemektedir. Bendenize erken söz hakkı verdikleri için Maliye vekili Fuat Ağralı'nın huzurunda teşekkür etmiştir. Maliye işlerinin iyi ve kötü yönlerini herkesin bildiği bir gerçektir. 6-7 yıl önce kendisinin de bu konulara vakıf olduğunu ifade etmiştir. Bu konuşmasında dile getirmiştir. Ekonomik rakamların ne anlama geldiğini bilmektedir. Bu rakamla ilgili herhangi bir tereddüdüm yoktur. Bu rakamların çok yüksek olduğunu ifade etmiştir. Ekonomik rakamların bu duruma gelmesinde hükümetin takdiri ve yetkisi vardır. Daha önce açıklanan konulara değinmenin yerinde

¹⁸⁶ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.11, B.47, s. 24.

¹⁸⁷ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.23, B.22, s. 10.

olmadığını ifade etmiştir. Asıl üzerinde durmak istediği konunun Maliye vekili ve heyetinden gördüğü memnuniyetten kaynaklandığını ifade etmektedir. Milletin bir ferdi ve milletvekili olarak Maliye vekili ve heyetinin huzurunda teşekkür etmektedir. 1939 öncesi ve 1939 sonrası dönemlerde herhangi bir şikâyet veya itirazda bulunulmamıştır. Bu dönemlerde karşılaşılan tüm sorunlara çözüm bulunmuştur. Bu kanunla ilgili herkesin farklı bir düşüncesi vardır. Devletin ve milletin her türlü sıkıntısına karşı çözüm üreten bir Maliye vekili ve heyeti vardır. Ahmet Naci Eldeniz konuşmasını devam ettirirken, devleti ve milleti adına kürsüden tekrar teşekkür ederek düşüncelerini ifade etmiştir.¹⁸⁸

Ahmet Naci Bey, *TBMM’de 19/06/1942 tarihli 3. Yasama yılında, “Yüzbaşı Avni Özkalyoncu, Üsteğmen Cihat Sarpkaya, Üsteğmen Rifat Göker, Üsteğmen Süavi Öcal, Mevbibe Özkalyoncu, Öğretmen Cemile Oriyan ve Fahriye Tokaç’ın mahkûm oldukları cezanın affına ilişkin olarak çıkarılan kanun nedeniyle”* söz alarak daha önceki celsede böyle bir konuyla ilgili olarak karşılaştıklarını ifade etmiştir. Herhangi bir söz almadığını dile getirmiştir. İstanbul ve çevresindeki bir kömür maden ocağında cinayet işlendiğini, bu cinayetin faillerinin bulunması amacıyla Jandarma birliklerine ağır sorumluluklar yüklendiğini belirtmiştir. Bu hususla ilgili olarak Jandarma birlikleri, suçluları yakalayabilmek adına işkence yöntemine başvurduğunu, ancak yakalanan şahıslara işkence uygulanmadığını ifade etmiştir. Bu şiddet olayı daha sonra mahkemeye taşınarak ilgililer hakkında cezai müeyyide uygulanmıştır. TBMM ise bu kişilerin geleceğini düşünerek cezalarını affetmiştir. Bu gibi önemli kanunların sık sık birbirini takip etmesi gerektiğini ve son günlere bırakılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kısa süre içerisinde incelemiden af kararının alınabileceği tehlikesinin farkında olunmalıdır. Tüm milletvekillerinin ilgili kanun maddelerini en iyi şekilde okuması gerektiğini ifade ederek, kanunla ilgili herhangi bir tereddüt olduğunda Adliye Encümenlerinin mazbatalarına dikkatlice bakılması ve ilgili kanun maddelerinin mütalaa edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Verilecek en doğru karar bundan sonra alınacak karar olduğunu söyleyerek, düşüncelerini ifade etmiştir. Aynı tarihteki diğer konuşmasında ise adliye vekilinin konuşmasına karşılık herhangi bir söz söyleme ihtiyacı hissetmediğini belirterek sözlerine son vermiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.25, B.62, s. 269-270.

¹⁸⁹ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.26, B.75, s. 268.

3.3.2.2. Takrirler (Önergeler)

Ahmet Naci Bey ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda VI. yasama dönemi I,II, III ve IV. yasama yıllarında herhangi bir takririne rastlanmamıştır.

3.4. Damar(Zamir) Arıkoğlu

3.4.1. Özgeçmiş

Damar (Zamir) Bey'in özgeçmişine ikinci bölümde değinilmiştir.

3.4.2. Meclis Faaliyetleri

3.4.2.1. Meclis konuşmaları

TBMM'de VI. yasama döneminde Adana milletvekili olarak görev yapan Damar Arıkoğlu, birinci yasama yılında toplamda üç defa, üçüncü yasama yılında da iki defa söz olarak toplamda beş defa ilgili gündem maddeleriyle ilgili söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. İzah edilen konuşmaları dışında herhangi bir konuşmalarına rastlanmamıştır.

Damar Bey, *TBMM VI. Dönem I. Yasama yılı 5 Haziran 1939 tarihli, "Devlet kini Mütedavil sermayesi hakkındaki kanun münasebetiyle ilgili konuşması şu şekildedir."* Bu yeni yasa ile satış fiyatları üzerindeki etkisi olumlu mu yoksa olumsuz mu olacak?" şeklindeki konuşmasında gündemle ilgili soruyu Trabzon milletvekili ve Bütçe Encümeni M.M Sırrı Day, Damar Arıkoğlu'nun gündemle ilgili sormuş olduğu soruya cevap veriyor. Cevabı kısaca şu şekildedir. Seyhan milletvekili Damar Arıkoğlu'nun sorduğu soruya Trabzon milletvekili ve Bütçe Encümen üyesi M.M. Sırrı Day tarafından cevap verilmiştir. Ülkemizde çıkarılan kanunların ekonomi ile ilgili kısımları olduğu için Ekonomi Encümenlerine sevk edilmektedir. Ekonomi Encümenleri tarafından gerekli incelemeler yapıldıktan sonra TBMM gündemine gelmektedir. Kanunun ilgili maddelerine istinaden ekonomi encümenleri incelemelerde bulunmuştur. Ülkemizde mevcut olan sıtma rahatsızlığı ile mücadele için üç farklı yol bulunmaktadır. Örneğin, Eczaneler, Hilaliahmer Cemiyeti ve Ziraat Bankası aracılığıyla mücadele edilmektedir. Bu kurumlar sıtma hastalığına karşı önemli bir konumda bulunmaktadır çünkü insanların ilaç ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İlaç

tedariklerinde herhangi bir sıkıntı yaşanmaması ve ilaçların daha uygun fiyatlarla temin edilmesi için bu yollara başvurulmuştur. Bu sayede sıtma hastalığına karşı mücadelede faizli fiyat uygulamasının da önüne geçilmiştir. İlaçlar küçük bir yüzdelik dilimle ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır. Yukarıda açıklanan nedenlerle devlete karşı oluşan hoşnutsuzluk da azalmıştır. Konuşma sonunda TBMM salonunda M.M. Sırrı Day'ın konuşmasının doğru olduğu şeklinde tezahüratlarla konuşma tamamlanmıştır. Konuşma sonucunda kanun başkan tarafından oylamaya sunularak kabul edilmiştir.¹⁹⁰

M.M.Sırrı Day'ın konuşması şöyledir:

“Birçok kanun, mali hükümler içerdiği için sürekli olarak Bütçe Komitesine sunulmaktadır. Bütçe Komitesi, bu kanunları mali açıdan incelemektedir. Sonuçta, net bir şekilde kendi bakış açısını başka bir yere de yönlendirebilir, hataların düzeltilmesini talep edebilir ve ilgili komitelerle görüşebilir. Ancak Emin Sazak Beyefendinin bu eleştirisi uygun olmayabilir. Bütçe Komitesi, bu kanunda yalnızca mali açıdan inceleme yapmıştır. Bilgilerinize, ülkede sıtma ile mücadelede üç yöntem bulunmaktadır. Birincisi, eczaneler aracılığıyla Hilâliahmer tarafından temin edilen kininlerin Sıhhiye Bakanlığının genel denetimi altında ve belirlenen fiyatlarla satılmasıdır. Bu, maliyet fiyatına oldukça yakın bir oranla belirlenen ve uzun yıllardır halk tarafından tercih edilen devlet kininidir. Diğer bir kinin türü ise, para ile satılmayan ve belirli renkleri olan kininlerdir. Bu kininler Sıhhiye Bakanlığının örgütü tarafından hastalara ve sıtma bölgelerine ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Bu nedenle, söz konusu kininler yalnızca satılmakta olan kininlerdir, Sıhhiye memurlarının sattığı kininlerden farklıdır. Bir soru soruldu; acaba kininin fiyatı daha mı düşecek, yoksa artacak mı? Bütçe Komitesi, bu kininin her yerde bulunmasını sağlamak istediği kadar, ucuzlatılmasını da hedeflemiştir. Önceden Ziraat Bankası kininleri ayrı bir şekilde dağıtıyor ve masrafını alıyordu. Kendi payı %10 olup, bayilere de %5 veriyordu. Şimdi ise biz, %15 olan komisyonu %10'a düşürdük. Ayrıca, ülke genelinde 200'den fazla şubesi bulunan Ziraat Bankası aracılığıyla kinin sadece 200 yerde satılırken, şimdi İnhisar İdaresi'nin il merkezlerindeki şubelerinden, köylerdeki depolarına kadar her yerde ve her zaman bayilerin kullanımına sunulacaktır. Önceden bayilere %15 veriyorduk. Şimdi İnhisar İdaresi'ne hiçbir şey vermiyoruz, sadece bayilere %10 veriyoruz. Bu da kinin satışını teşvik etmeyi amaçladığımızı gösteriyor. Bayiler, tütün

¹⁹⁰ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.3, B.22, s. 8.

satışından daha fazla kinin satışına ilgi gösterecektir. Böylece, kinin bol olacak ve halk istediği yerde kolayca bulabilecektir."¹⁹¹

TBMM'de 6.Dönem I. Yasama yılı 19 Haziran 1939 tarihli, Devlet memurlarının maaşlarının birleştirilmesi ve dengelenmesiyle ilgili yasaya dair açıklamaları, *"Maliyemize fazla miktar da bir külfet tahmil ederse, Maliye vekili bunu kabul edecekler mi? Bil farz 5 000 000 olursa. Çünkü miktar hakkında hiç malûmat verilmiyor, takribi bile olsa. "* Kanunla ilgili olarak diğer milletvekilleri de düşüncelerini söz alarak ifade etmişlerdir. Başkan, bu kanunla ilgili takrirlerin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu takrirleri meclis kürsüsünden tekrar tekrar okutmuştur. Oylama sonucunda ise bu takrirler dikkate alınmamıştır. Ancak ilgili kanunun ilgili maddelerinde yapılan değişikliklerle birlikte kabul edilmiştir.¹⁹²

Damar Bey'in TBMM'de 6. Dönem. I. Yasama yılı 20 Mart 1940 tarihli, "Çay Kanunu münasebetiyle ilgili sözleri", çay kanunuyla ilgili kanun maddesinin gündeme gelmesinden memnuniyet duymuştur. Temenni ve isteklerimizin arzu ettiğimiz şekilde sonuçlanacağına dair umut taşımaktadır. İktisat konusundaki açıklamalarını yapabilmek için ilgili kanun maddesi okunduktan sonra izahat vereceğini beyan etmektedir. Yurt dışına ihraç edilen çaylardan elde edilen maddi gelirlerin beklenen seviyede olmaması nedeniyle istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Yurt dışına satılan çaylardan elde edilen gelirlerin oldukça düşük olduğu için bir milyon liralık fabrika kurmanın uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik zorluklarla mücadele ettiği bir dönemde çay için milyonlarca lira harcamanın doğru olmadığı düşünülmüştür. Vekillerimiz yeterli bilgiye sahipse beni bilgilendirmelerini talep etmektedir. Çay kanunuyla ilgili düşüncelerini ifade ettikten sonra konuşmasını tamamlamıştır.¹⁹³

Damar Bey'in çay kanunuyla ilgili olarak konuşması şöyledir:

"Muhterem vekilimizin bu girişimlerini memnuniyetle karşıladım. Gerçekten yerinde bir girişimdir. Umarız ki istenilen sonuçlar elde edilir. Ancak, ekonomik açıdan aklıma gelen bazı konuları, neden-sonuç ilişkisini inceledikten sonra anlamakta zorlandım ve bazı noktaların burada açıklanmasını istiyorum. Durum şu: Yılda dış piyasalardan 870.638 lira değerinde çay ithal etmekteyiz. Eğer böyle bir bilgi doğruysa, yıllık 870.638 liralık ithalat için şimdi 4 fabrika kurmak istesek, bir milyon

¹⁹¹ T.B.M. M. Z.C. 6.D, C.3, B.22, s. 8.

¹⁹² T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.3,B.28, s. 223.

¹⁹³ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.9,B.29, s. 11.

lira harcamamız gerekecek. Her bir fabrikayı 250.000 liraya kuracağımıza göre, her fabrikaya ne kadar işletme masrafı yapılacağı konusunda bilgimiz var mı? Fabrikaların kurulumu için bir milyon lira harcayacağız ve bunları işletmek için de belirli bir miktar para harcayacağız. Bu durumda, memlekete ithal ettiğimiz 800.000 liralık çay için böyle bir yatırım yapmamız doğru mu, değil mi? Bu konuda değerli bilgilere sahip olduğunuzu düşünüyor ve bizi bilgilendirmenizi rica ediyorum.”¹⁹⁴

Damar Bey, TBMM’de 6. Dönem.3. Yasama yılı, 15 Aralık 1941 tarihli, ” 1941 mali yılı genel bütçesine dahil bazı dairelerin bütçelerinde değişiklik yapılmasına ilişkin kanun hakkındaki” sözleri şu şekildedir. Damar Bey, ilgili kanun maddesiyle ilgili olarak Milli Eğitim Bakanı'na bir ricası olduğunu dile getirmektedir. Konuşmasında dikkatlerin kendi üzerine yoğunlaştırılmasını talep etmektedir. İstanbul'da çocuklar için oluşturulan kamp programlarının sıkıntılarını ifade etmektedir. Bu kamplara katılan gençlerin İstanbul'da akrabaları olanların onların yanına gitmekte olduğunu, ancak akrabası olmayanların sokakta kaldığını belirtmektedir. Eğer kamplar yapılacaksa tam anlamıyla gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi halde çocukları başıboş bırakmanın uygun olmadığını düşünmektedir. Damar Arıkoğlu, üzerinde durduğu temel konunun ise kampların eksiksiz bir şekilde kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Kanunla ilgili düşüncelerini ifade ettikten sonra konuşmasını tamamlamıştır.¹⁹⁵

Damar Bey’in ilgili kanun maddesi ile ilgili konuşması şöyledir:

“Bu vesileyle Maarif Bakanlığımızdan bir ricada bulunacağım ve değerli bakanın dikkatini çekeceğim. Bu kamplar gereklidir. Çocuklarımız askerlik dersleri alıyor ve hayata hazırlanıyorlar. Ancak bu binaların bazı sorunlara yol açıp açmadığını bilmiyorum; bilgileri var mı? Eğer yoksa ben açıklayayım. Gündüz eğitimlerini tamamladıktan sonra serbest kalan gençler, örneğin İstanbul’da evi veya akrabası olanlar, doğrudan oraya gitmişlerdir. Ancak hiç kimsesi olmayanlar dışarıda kalmışlardır. Oysa böyle gençlerin otellerde kalmaları doğru olmayabilir. Kamp yapılacaksa, uygun yerler sağlanmalıdır; aksi takdirde yapılmamalıdır. Bu nedenle benim vurgulamak istediğim nokta, çocukların otel köşelerinde veya han köşelerinde kalmalarına Maarif Bakanlığı’nın izin vermemesi ve konaklama yerlerinin sağlanmasıdır.”

¹⁹⁴ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.9,B.29, s.11.

¹⁹⁵ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.22,B.16, s.57.

Damar Bey'in TBMM'de VI. Dönem. I. Yasama yılı, 24 Aralık 1941 tarihli, "Buğdayın korunması karşılığında alınan verginin kaldırılmasına ilişkin kanun hakkında söylenen sözler." şu şekildedir. Damar Bey, ilgili kanun maddesinin ortadan kaldırılmasının ardından hükümete teşekkür etmiştir. Asıl üzerinde durulması gereken nokta, günümüzde yaşanan zamanın çok farklı olduğunu ve harbin ne zaman sona ereceğinin belirsiz olduğunu ifade etmektedir. Ülkemizde hava sahalarının tamamının hava savunmalarına maruz kaldığını belirtmektedir. Kürsüye çıkmasının asıl sebebinin ise gündemle ilgili konular olduğunu ifade etmektedir. Harp döneminde un değirmenlerinin hayati öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır ve hükümetin bu konuda teşvik edici olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak yürürlükte olan kanunun buna müsaade etmediğini ifade etmektedir. Hükümetin un üzerinde uyguladığı her türlü vergi oranlarını kaldırması gerektiğini belirtmektedir. TBMM kürsüsünden bu kanunla ilgili düşüncelerini açıkladıktan sonra TBMM tarafından dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir ve bu dikkate alındığında memnuniyet duyacağını belirtmektedir.¹⁹⁶

Damar Bey'in kanun maddesiyle ilgili konuşması şöyledir:

"Arkadaşlar,

Buğdayı koruma vergisinin kaldırılması gerçekten çok yararlı olmuştur ve oldukça yerindedir. Gerektiğinde bu düzenlemeyi uyguladık ve gerek kalmadığında da kaldırıyoruz. Bu bağlamda Hükümete teşekkür etmeyi bir görev olarak görüyorum. Ancak, bu fırsatı değerlendirerek değerli Maliye Bakanı ve Hükümetin dikkatine sunmak istediğim ikinci bir nokta var. Bugün gerçekten zorlu zamanlar geçiriyoruz. Görüyoruz ki hiçbir alan hava saldırılarından muaf değil. Bu nedenle düşündüğüm bir konu var ki, bu konuda konuşmanın faydalı olabileceğini düşündüm. Un fabrikalarına güvenmek doğru değildir; bu fabrikalar herhangi bir saldırıya uğrayabilir. Oysa un, hayati bir meseledir. Bu yüzden Hükümetin köy değirmenlerini desteklemesi gerekmektedir. Ancak mevcut yasamız buna uygun değil. Ayrıca un üzerindeki işlem vergisi mevcut; belki bütçeye katkısı vardır, ancak bu verginin kaldırılması, manevi ve gelecekteki yararlar açısından Hükümetin bu konuda çalışma yapması ve bir çözüm bulması önemlidir. Eğer köy değirmenlerine engel olan herhangi bir neden varsa, bunların ortadan kaldırılmasına yönelik çaba gösterilmelidir. Bu düşünceleri çok faydalı buluyorum ve umarım Hükümet de bu düşüncelerime katılır."

¹⁹⁶ T.B.M. M. Z.C. 6. D, C.22, B.20, s. 131.

3.4.2.2. Takrirler (Önergeler)

VI. dönem Seyhan milletvekili olarak görev yapan Damar Bey, yapılan araştırmalar sonucunda VI. yasam dönemi boyunca herhangi bir takrir(Önerge) vermemiştir.

3.5. Mustafa Hilmi Uran

3.5.1. Özgeçmiş

Mustafa Hilmi Bey'in özgeçmişine ikinci bölümde değinilmiştir.

3.5.2. Meclis Faaliyetleri

3.5.2.1.Meclis Konuşmaları

VI. Dönemde II. Yasama yılında, millî yardım komitesinin faaliyetine dair beyanatı dışında herhangi bir konuşma yapmamıştır. Yaptığım araştırmalar sonucunda diğer yasama yıllarında da herhangi bir konuşması mevcut değildir.

Hilmi Bey, 26 Mart 1939 tarihinde yapılan genel seçimler de 828 oy alarak Seyhan milletvekili seçilmiştir. 3 Nisan 1939'da TBMM göreve başladı.¹⁹⁷ VI. dönem Seyhan milletvekili olarak görev yapan Hilmi Bey, *TBMM'de VI. Dönem II. Yasama yılında, "Millî yardım komitesinin faaliyetine dair kanunla ilgili"* söz alarak, bu kanunla ilgili düşüncelerini aktarmak üzere huzura çıktığını beyan etmiştir. Geçen aylarda gündeme gelen kanun maddelerinin hatırlatılmasını istemektedir. Doğu illerinde meydana gelen deprem felaketi dolayısıyla derin üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Deprem felaketinin etkilerini duyar duymaz felaketten etkilenen vatandaşlarımızın yanına hareket ettiğini belirtmektedir. Vatandaşlarımızın tüm ihtiyaçlarının karşılanması ve gerekli yardımların yapılması için dönemin devlet reisinden ilgili komitenin kurulmasını talep etmektedir. Aynı zamanda bu kanunun amaç ve maksadının belli olduğunu vurgulamaktadır. Memleketin her tarafındaki bu acıları dindirmek için vakit kaybetmeden hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Vatandaşlarımızın herhangi bir ayırım gözetmeksizin kucaklanması ve daha fazla hassasiyet gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ülke çapında gerçekleştirilen

¹⁹⁷ Günay, a.g.e. , s. 636.

yardım faaliyetlerinin birkaç milyonu aştığını belirtmektedir. Ayrıca toplanan giyim ve diğer temel eşyaların deprem bölgelerine hızla gönderilmek üzere araçlara yüklendiğini belirtmektedir. Ülke içinde ve ülke dışında bu konuyla ilgili olarak herkesin elinden geleni yaptığını ifade etmektedir. Ayrıca yardımlarını esirgemeyen bu insanlara teşekkür etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak gerekli sayısal verileri açıklamak istemektedir. Yapılan yardımlarla ilgili olarak milli komitenin herhangi bir zaafının olmadığını belirtmektedir. Yapılan yardımların ise makbuz karşılığında Kızılay'ın hesabına aktarıldığını belirtmektedir. Komitenin asıl görevinin bu kanunun uygulayıcısı olduğunu belirtmektedir. Diğer konuların ise hükümetin sorumluluğu altında olduğunu ifade etmektedir. Bu dava milli bir davadır. Tüm vatandaşlarımızın tereddüt etmeden yardımlarını esirgemediğini ve azami derecede destek verdiklerini ifade etmiştir. Yapılan bu yardımları ayni ve nakdi olarak ikiye ayırmıştır.¹⁹⁸

Ülke içinden ve ülke dışından toplam 5.325.870 lira 44 kuruş yardım toplanmıştır. Bunun 1.420.727 lira 47 kuruşu yurt dışından gelmiştir ve gelen bu yardımlar döviz cinsindendir. Kalan 3.905.142 lira 97 kuruş ise yurt içinden toplanmıştır. Hem Kızılay hem de milli komite yardımlar konusunda gerekli defter kayıtlarını tutmuş ve sonrasında bu defterleri kitap haline getirmiştir. Diğer yardımlar ise kaza ve nahiyelere aktarılacaktır. Ayni teberru yardımları yiyecek, giyecek ve eşya olmak üzere üç sınıfa ayrılmış ve her madde nev'ine göre sınıflandırılmıştır. Bu konuda gerekli sayısal verileri açıklamıştır. Dışardan gelen ayni yardımlar da içeriden yapılan yardımlar gibi nev'ine göre sınıflandırılmıştır. Dışardan gelen eşyaların çoğunluğunu tıbbi malzemeler oluşturmaktadır ve bu eşyaların tamamını burada saymanın imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun keyfiyet açısından büyük önem taşıdığını belirtmiştir. Tüm dünyanın Türkiye'deki bu felakete sessiz kalmadığını ve gerekli yardımları gönderdiklerini herkesçe bilindiğini ifade ederek konuşmasına devam etmiştir. Bu konuda gerekli teşekkürü hak ettiğini ve alkışlar eşliğinde meclis kürsüsünden teşekkür etmiştir. Gerekli teberruların sonuna gelinmiştir. TBMM'nin izni ile kurulan bu komitenin yine sizin izninizle sona erebileceğini belirterek bundan sonra gelecek olan yardımların doğrudan Kızılay'ın hesabına aktarılacağını ifade etmiştir. Komitenin artık herhangi bir yetkisinin olmadığını belirterek, bu kanunla ilgili bir takrir sunacağını talep etmiştir. Deprem felaketi sonrasında yapılan yardımların daha önceki yardımlardan çok daha fazla olduğunu belirterek Türk Milleti'nin dayanışma ve

¹⁹⁸ T.B.M. M. Z.C. 6.D, C.14, B.9, s.60.

vatanseverlik örneğini tüm dünyaya gösterdiğini ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu şuur ve milli gayeyle ağır şartlara rağmen ayakta kalabileceğini vurgulamıştır. Türk Milleti'nin ve vatanseverliğinin bir ifadesi olarak komitenin şükran duygularını herkesin huzurunda ifade ederek konuşmasını sonlandırmıştı.¹⁹⁹

3.5.2.2. Takrirler (Önergeler)

VI. Dönem 2. yasama yılında, ulusal yardım komisyonun icraatlarına sonlandırılması yönündeki bildirisi ise şu şekildedir.

“Riyaset

Şark vilayetleri deprem mağdurlarına yardım sağlamak amacıyla oluşturulan Milli Yardım Komitesinin nedenlerini sözlü olarak açıkladığım sebepler doğrultusunda faaliyetlerine son verilmesi ve bundan sonra komite adına yapılacak bağışların Kızılay tarafından toplanmasının Yüksek Heyetin onayına sunulmasını rica ederim.”²⁰⁰

Seyhan Mebusu”

Hilmi Bey tarafından verilen bu takrir, başkan tarafından okunarak oylamaya sunulmuştur. Oylama sonucunda takrir kabul edilmiştir.

VI. dönemin II. yasama yılında, millî yardım komitesinin faaliyetine son verilmesi için verdiği takrir dışında herhangi bir takrir vermemiştir. Yaptığım araştırmalar sonucunda diğer yasama yıllarında da herhangi bir takrire rastlanmamıştır.

3.6. İbrahim Hakkı Mete

3.6.1. Özgeçmiş.

İbrahim Hakkı Bey'in özgeçmişine ikinci bölümde değinilmiştir.

3.6.2. Meclis Faaliyetleri

3.6.2.1.Meclis Konuşmaları

İbrahim Hakkı Bey, 26 Mart 1939 tarihinde yapılan milletvekilliği yerel seçimlerinde Adana'dan 828 oy alarak Adana milletvekili olarak seçilmiştir. 3 Nisan

¹⁹⁹ T.B.M. M. Z.C. 6.D, C.14, B.9, s. 61-62.

²⁰⁰ T.B.M. M. Z.C. 6.D, C.14, B.9, s. 62.

1939 tarihinde yemin ederek görevine başlamıştır. Yasama dönemi boyunca Meclis hesaplarının tetkiki Encümeninde aza olarak görevini ifa etmiştir. 13 Şubat 1942 tarihinde vefat etmesi üzerine vefatını bildiren başvekâlet tezkeresi, TBMM umumi heyetin huzurunda 18 Mart 1942 tarihinde okunmuştur.²⁰¹

VI. yasama döneminde İbrahim Hakkı Bey, yapılan araştırmalardan anlaşılacağı üzere herhangi bir söz, soru önergesi veya meclis konuşmasıyla ilgili kayıt bulunmamaktadır. Aktif bir siyasetçi olmadığı kanaati hâsıl olmuştur.

3.6.2.2. Takrirler (Önergeler)

VI. yasama döneminde Adana milletvekili seçilen İbrahim Hakkı Bey, rahatsızlığı nedeniyle uzun bir süre izinli olmuş ve bu nedenle TBMM çatısı altında aktif bir siyaset izleyememiştir.²⁰²

3.7. İsmail Sefa Özler

3.7.1. Özgeçmiş

1885 yılında çiftçi Ali Ağa'nın oğlu olarak Adana'da doğmuştur.²⁰³ İlk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'ne geçti. 1908 yılında mezun olup Adana ve Şam'da görevli personel memurluğuna atanmıştır.²⁰⁴ 1909 yılında kaymakamlık stajını tamamlamadan görevini bırakmıştır. 1910 yılında Şam Lisesi'nde Tarih-Coğrafya öğretmeni olarak atanmıştır. 1911 yılında ise Adana Lisesi'ne görevlendirilmiştir. 1913 yılında öğretmenlik görevinden ayrılarak '*Turan*' adını taşıyan '*Gülşen-i Ümit*' özel okulunu kurmuştur. Yedek subay olarak çeşitli cephelerde savaştıktan sonra askerlik görevinden terhis oldu sonra memleketine döndü. Kurmuş olduğu okulda çeşitli görevlerde bulundu. Fransız işgaline karşı Pozantı'da oluşturulan Kuvay-i Milliye teşkilatının liderliğine geçti. TBMM Mersin milletvekili olarak seçildi ancak meclise hemen katılmadı. Bu teşkilatın ihtiyacından kaynaklanıyordu ve TBMM tarafından izinli sayıldı. Daha sonra birkaç arkadaşıyla birlikte TBMM Başkanlığı'na bir telgraf çekerek izinlerinin uzatılmasını talep etti. Bölgenin Fransız işgaline karşı

²⁰¹ Günay, *a.g.e.*, s. 637.

²⁰² İdem, *a.g.t.*, s.180.

²⁰³ İsmail Sefa Bey'in, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 2, Sicil No: 2.

²⁰⁴ İsmail Sefa Bey'in, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 351.

Kuvay-i Milliye teşkilatını güçlendirmeyi amaçladı. Mustafa Kemal Paşa'nın da yer aldığı Pozantı Kongresi'nin ikinci gününde il teşkilatının Pozantı'da kurulmasına karar verildi. Mecliste bütçe, İçişleri ve Dışişleri komisyonlarında çalıştı.²⁰⁵

1922 yılında Maarif vekilliğine seçildi. II. Dönemde Adana milletvekili olarak görev aldı. İsmet Paşa kabinesinde Maarif vekili olarak atanarak görev yaptı. Milletvekilliği süresi sona erdikten sonra Adana'da tarım işleriyle uğraşmaya başladı.²⁰⁶ Cumhuriyet Halk Partisi il örgütlerinde çalıştı ve Halkevleri yönetimini üstlendi. VI. yasama yılında 828 oy alarak Seyhan Mebusu seçildi ve 1939'da meclise katıldı. Ziraat Encümeninde aza olarak görev yaptı, ayrıca Memurin Kanununda Muvakkat Encümeninde de aza olarak hizmet verdi. Evli ve dört çocuk babasıydı.²⁰⁷ İsmail Safa Bey, 28/06/1940 tarihinde yaşamını yitirdi ve Adana Asri Mezarlığı'na defnedildi.²⁰⁸

3.7.2. Meclis Faaliyetleri

3.7.2.1.Meclis Konuşmaları

İsmail Safa Bey, 26/03/1939 tarihinde yapılan yerel milletvekilliği seçimlerinde Adana'dan 828 oy alarak Seyhan milletvekili olarak seçildi. 03/04/1939 tarihinde yemin ederek görevine başladı. Birinci yasama yılında Ziraat Encümeni'nde aza olarak görev yaptı. Ayrıca, Memurin Kanunu Muvakkat Encümeni'nde de aza olarak görev aldı. İsmail Safa Bey, 28/06/1940 tarihinde Adana'da vefat ettiğine dair 01/07/1940 tarih ve 6-1007/2969 numaralı Başvekalet Tezkeresi Umumi Heyetin huzurunda 71. İnıkadında okundu.²⁰⁹

İsmail Safa Özler, TBMM çatısı altında birkaç görev dışında herhangi bir görev üstlenmemiştir. Bu durumun sebebi, İsmail Safa Bey'in Adana'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi sonucunda işgal güçlerine karşı aktif bir görev üstlenmiş olmasıdır. Bu nedenle, sağlık sorunları nedeniyle TBMM çatısı altında aktif bir siyaset yapma fırsatı bulamamıştır. TBMM tarafından izinli sayılmasına karar verilmiştir.

²⁰⁵ Çöker, *a.g.e.* , s.782.

²⁰⁶ Çöker, *a.g.e.* , s. 783.

²⁰⁷ İsmail Safa Bey'in, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 351.

²⁰⁸ B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 76.

²⁰⁹ Günay, *a.g.e.* , s.638.

3.7.2.2. Takrirler (Önergeler)

İsmail Safa Bey ile ilgili yapılan araştırmalar, TBMM Kütüphanesi'nin Tutanaklara Erişim sitesi ve diğer parlamento tarihi kaynakları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar sonucunda milletvekilinin herhangi bir takririne rastlanmamıştır.

3.8. Mehmet Selahattin Çam

3.8.1. Özgeçmiş

1885 yılında babası Hüseyin Hüsnü Bey, annesi Mevhibe Hanım Efendinin çocuğu olarak İstanbul'da doğmuştur. Galatasaray Lisesi'nden mezun olmuştur.²¹⁰ İyi derecede Fransızca bilmektedir. İlk memuriyet hayatına 1907 yılında Meskukat-ı Şahane-i Kitabetiye'de başlamıştır. Daha sonra Başkâtip Muavini olarak görev yapmış, 1909 yılında Hazine Maliye Müfettişi Umum Kalemî İkinci Sınıf Kitabeti görevine atanmıştır. 1910 yılında Birinci Sınıf Kitabeti görevine atanmış, Kasım 1910'da Maliye Müfettiş Muavini olmuş, 1911 yılında dördüncü sınıf, 1915 yılında Beşinci sınıf, 1918 yılında ise ikinci sınıf Maliye Müfettişliği görevine yükseltilmiştir.²¹¹

1922 yılında görevine son verildi. Bir süre açıkta kaldı, açıkta kaldığı süre zarfı sonrasında 1923 yılında Maliye vekâletinde ikinci sınıf maliye müfettişliği görevine getirildi. 1925 senesinde ise Sanayi ve Maadin Bankası bünyesinde Sanayi ve Ticaret İşlemleri Müdürlüğüne atanmış, 1926 yılında Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Genel Sekreterliği, 1928 yılında ise Ziraat Bankası Umum Müdürü Muavinliği mülkleri üstlenmiştir. 1931 yılında Cumhuriyet Merkez Bankası Genel Müdürlüğü görevine atanarak Merkez Bankası'nın ilk Başkanı olmuştur. Başarıları Mustafa Kemal tarafından takdir edilen Selahattin Çam, bu görevini istifa edene kadar sürdürmüştür.²¹²

1939 yılında Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanı ve Türkiye İş Bankası Umum Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Adana milletvekili İsmail Safa Bey'in vefatı üzerine 21/07/1940 tarihinde Adana milletvekili olarak meclise girmiştir.²¹³ Milletvekili seçilmesi üzerine İş Bankası umum müdürlüğü görevini bırakmıştır. Asıl görevleri arasında Maliye Müfettişi iken İhracat genel müdürlüğü, merkez ihracat heyeti müdürü

²¹⁰ Selahattin Çam'ın Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 442.

²¹¹ Günay, *a.g.e.*, s. 640.

²¹² İdem, *a.g.t.*, s.182.

²¹³ B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 76.502.2.

Tasfiye ile Satış Komisyonu Reisliği, Almanya ve Avusturya Hap Mübayaatı, Tasfiye Komisyonu Azalıkları, Ali İktisat Meclisi ve Maliye İyileştirme Komisyonu, Kapatılan Kibrit Şirketi Yönetim Kurulu Azalıkları, Aksaray Azmi Milli Şirketi Yönetim Kurulu Üyeliği, Londra ekonomi konferansı Türk delegasyonu murahhasasın danışmanlığı, Milletler topluluğu üyeliği, Afyon komisyon üyeliği, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Türk eğitim kurumu idare heyeti üyelik gibi görevleri bulunmaktadır.²¹⁴

Selahattin Bey, ilk eşinin vefat etmesi üzerine ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evliliklerinden bir çocuğu bulunmaktadır.²¹⁵ Yedinci dönemde de vekil seçilen Selahattin Bey, sıhhat sorunlarının çok iyi olmaması ve doktorların Başkent'e kalmasının uygun olmadığı yönündeki düşünceleri nedeniyle 1945 yılında İstanbul'a yerleşti. 03/02/1949 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.²¹⁶

3.8.2. Meclis Faaliyetleri

3.8.2.1.Meclis Konuşmaları

Selahattin Bey, 03/02/1949 tarihinde İsmail Safa Bey'in vefat etmesi üzerine 24/07/1940 tarihinde TBMM'ye katılarak ikinci yılın ardından Bütçe Encümeni Azalığı görevine getirildi. Ayrıca 3460 sayılı kanunun kapsamı dâhilinde teşekkürler ile Çay ve kahvenin devlet kontrolüne alınmasına ilişkin kanun layihasının müzakeresi amacıyla kurulan Muvakkat Encümenlerinde aza olarak görevlerini üstlenmiştir. Yaptığım araştırmalar sonucunda VI. dönemde teklif, izahat isteme, konuşma ve diğer yasama faaliyetleri bulunmamaktadır.²¹⁷

3.8.2.2.Takrirler (Önergeler)

Adana milletvekili olarak seçilen Selahattin Bey'in yapılan araştırmalar sonucunda VI. yasama döneminde herhangi bir teklifine rastlanmamıştır.

²¹⁴ Günay, *a.g.e.* , s. 641.

²¹⁵ Günay, *a.g.e.* ,s. 640, 641.

²¹⁶ B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 77.506.11.

²¹⁷ İdem, *a.g.t.* , s.183.

3.9. Sinan Tekelioğlu

3.9.1. Özgeçmiş

Sinan Bey²¹⁸, Edirne'nin Uzunköprü ilçesinde 1305 (1889) yılında Reşat Behçet Efendi ve Fitnat Hanım'ın çocukları olarak dünyaya gelmiştir.²¹⁹ Kadriye Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten üç çocuğu dünyaya gelmiştir.²²⁰ 1908 yılında Harp okuluna kaydolmuş, 1911 yılında Asteğmen unvanıyla diplomayı almıştır. 1934 yılında İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olmuş ve hukuk stajını tamamlayarak avukatlık ruhsatnamesini almıştır. Harp okulundan mezun olduktan sonra süvari üsteğmen rütbesiyle Kozan fırkasına atanmıştır. Bu süre zarfında Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. 1918 yılında yüzbaşı rütbesine terfi ederek Kayseri Jandarma Komutanlığı'na atanmıştır. Kayseri Ulucami'de verdiği konferans sonrasında Ferit Paşa hükümeti tarafından askerlik görevinden alınmıştır. 1919'da temsil heyetinin emriyle 4. kolorduya tahsis edilip Batı Kilikya cephesi komutanlığına atanmıştır. Batı Kilikya'nın komutanı olarak tanınan "*Tekelioğlu Sinan*" ismi, ulusal savaş sonrasında asıl adı olarak kullanılmıştır. Nüfus kayıtlarında "*Ali Ratip*" olarak geçen adı, Ali Sinan Tekelioğlu olarak zikredilir.²²¹

Adana ve çevresinin kurtarılmasında büyük başarılar göstermiştir. Batı cephesine gelerek savaşlara katılmıştır. 1921 yılında binbaşı rütbesine yükseltilmiştir. 1925 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Askerlik görevi sona erdikten sonra Fethiye, Daday ve Akşehir kaymakamlığına atanmıştır. Fethiye kaymakamlığı döneminde, tütün kaçakçılığının önlenmesine yönelik kanuna muhalefetten soruşturma geçirmiştir. Bu süreçte hukuk eğitimini tamamlayarak 1934 yılında Ekonomi Bakanlığı Ölçüm ve Ayar Dairesine atanmıştır. 1937 senesinde Ölçüm ve Düzenleme Denetmenliğine yükseltilmiştir. 1938 yılında Zonguldak bölgesine görevlendirilmiştir. Siyasi faaliyetlere katılmak ve siyasette aktif rol almak amacıyla müfettişlik görevinden

²¹⁸ Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, Ankara, 2012, s. 7. Gerçek adı Ali Ratip olan bu kişi, Milli Mücadele döneminde Batı Kilikya Cephesi Komutanı olarak 'Tekelioğlu Sinan' takma adını kullanmış ve Soyadı Kanunu'nun kabulünden sonra Ali Sinan Tekelioğlu ismini benimsemiştir.

²¹⁹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem 1950-1954*, C. VII, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 980. Kazım Öztürk'ün belirttiğine göre, Sinan Tekelioğlu'nun seçim mazbataları ve özgeçmiş belgelerinde doğum tarihi olarak 1309 veya 1893 olarak verilmişken, bazı kaynaklarda doğum tarihi 1305 (1889) olarak belirtilmiştir. Ayrıca, Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğünde ise s. 7'de bu konu hakkında bilgi bulunmaktadır.

²²⁰ Sinan Tekelioğlu'nun, Tercüme-i Hal Belgesi'ne bakınız, TBMM Arşivi, Devre 10, Sicil No: 1111.

²²¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem (1950-1954) VII. Cilt (Özgeçmiş)*, TBMM Vakfı Yayınları, No:18, Ankara, 1999, s.980-982.

ayrılmıştır. Çukurova bölgesinde siyasi faaliyetlerde bulunmuş, düşmana karşı yerli halkı örgütleyerek milis güçlerini yanına çekebilmek için büyük gayretler sarf etmiştir. Daha sonra Adana bölgesinin işgallere karşı direnen önemli kahramanları arasında ismini yazdırmıştır²²²

Siyasi faaliyetlere aktif olarak katılmak amacıyla VI. dönem Adana milletvekilliği seçimlerine katılmıştır. 1939 yılında Seyhan milletvekili Selahattin Bey'in vefat üzerine Seyhan milletvekili olarak seçilmiştir.²²³ Kısa bir zaman Ulaştırma Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü görevini üstlenmiştir. 1943 senesinde TCDD İşletme Genel Müdürlüğü Müfettişliği görevine atanmıştır. VII. ve VIII. dönemlerde de Seyhan milletvekilliği görevini sürdürmüştür.²²⁴ Milletvekilliği süresi boyunca dört kez seçilmiş ve IX. dönem seçimlerine yeniden katılarak Seyhan milletvekili seçilmiştir. Seçim sonuçları kesinleştikten sonra 1950 yılında TBMM çatısı altında göreve başlamıştır. Seçim sonuçları onaylandıktan sonra Milli Savunma Komisyonu'na görevlendirilmiştir. X. Dönem Genel Seçimlerine de katılarak tekrar Seyhan milletvekili seçilmiş ve bu yasama döneminin sonuna kadar görevini ifa etmiştir. 15 Aralık 1965 tarihinde hayatını kaybeden Sinan Tekelioğlu, evliydi ve yedi çocuk babasıydı.²²⁵ Kabri, Ankara'daki Cebeci Şehitliği'nde bulunmaktadır.²²⁶

3.9.2. Meclis Faaliyetleri

3.9.2.1. Meclis Konuşmaları

Sinan Tekelioğlu, toplamda 16 kez söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. Bu söylemleri, VI. dönem I, II ve III yasama yıllarında gerçekleşmiştir. Bu dönem boyunca TBMM'de aktif siyasi faaliyetlerde bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Aşağıda, bu dönemde yaptığı konuşmaların tarihsel sıralamalarına uygun bir şekilde özetlenerek verilmiştir.

Sinan Bey, *TBMM'de 27/05/1941 tarihli 6.dönem 2. Yasama yılında, "1941 mali yılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesi ile ilgili"* söz alarak kendisinin

²²² Serap Dikmen, *Demokrat Parti Döneminde Adana Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1957)*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Niğde, 2009, s.57.

²²³ B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 77.506.11.

²²⁴ Kadri Unat, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler", *A.Ü. TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 48, Ankara, Güz 2011, s. 855-856.

²²⁵ "Cenup Bölgesi Kumandanı Sinan Tekelioğlu Ankara'da Vefat Etti", *Vatandaş*, Adana, 17 Aralık 1965, s. 1, 5.

²²⁶ Dikmen, *a.g.t.*, s.58.

Maliye Encümeni vekili olarak görev yapan kişi, Adana iline bağlı Yenice köyünde bulaşıcı bir hastalık olan Göz körlüğüne (Trahom) neden olduğu tespit edilen bir sağlık sorunundan bahsetmektedir. Köy, Tarsus ve Mersin'den gelen tren istasyonunun kavşak noktasında bulunmaktadır. Buraya gelen insanların köyden alışveriş yapmaları, hastalığın geniş bir alana yayılmasına yol açmaktadır. Ayrıca, köyün çevresi bataklık olduğu için köye giriş zorlaşmaktadır. Bu nedenlerle, memleketin sağlığı ve güvenliği açısından bir sağlık istasyonunun kurulması elzemdir. Köyde okul olması ve çevre köylerden gelen öğrencilerin bulunması, Trahom göz hastalığının daha fazla alana yayılmasına sebep olmaktadır. Konuşmacı, gelecek yirmi yıl içinde Mersin ve Adana'da bu hastalığa herkesin yakalanacağını öngörmekte ve vekil beyden bu bölgelerde teftiş ve inceleme yapılmasını talep etmektedir. Kendisinin yaptığı bir araştırmaya göre köyün %98'inin bu hastalığa yakalandığını tespit etmiştir. Öğretmenler ve köylüler de bu durumdan rahatsızdır. Bölgede tehlike arz eden bu durumu TBMM'ye bildiren konuşmacı, alınması gereken önlemleri vurgulayarak sözlerini tamamlamıştır. Bu tehlike arz eden duruma karşı TBMM'nin gerekli adımları atması elzemdir.²²⁷

Sinan Bey, yine aynı tarihli bir başka konuşmasında TBMM kürsüsünden söz alarak 20-21 yıl gibi uzun bir süredir devam eden iskan faaliyetleri hakkında sorular sormuştur. Bu uzun süren iskan faaliyetlerinin nedeni nedir? İskan edilecek birçok alan mevcutken, neden bu kadar uzun süre gerekmektedir? Bu iskan çalışmaları için neden çok sayıda malzeme temin edilmiştir? İskan işinin tamamlanması için bir tahmin var mıdır? Konuşmacı, bu sorunların kökenine inerek bu konuda neler yapıldığını ve nelerin yapılabileceğini sorgulamaktadır. Bu tür sorunların çözümüne yönelik düşüncelerini ifade ederek, taleplerin dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak konuşmasını sonlandırmıştır.²²⁸

Sinan Bey, *TBMM'de 30/07/1941 Tarihli 6. Dönem 2. Yasamı yılında, 1941 mali yılı için Orman Genel Müdürlüğü'nün bütçe kanunu ile ilgili* söz alarak Kendisini ilgilendiren konularda, vekil beyden bazı istekleri olan Sinan Bey, bu istekleriyle ilgili TBMM kürsüsünden konuşmuştur. Bu isteklerin başında, bu bölgede yaşayan insanların çoğunluğunun Toros Dağları'nın eteklerinde yaşadığı ve geçimlerini orman ürünlerinden sağladığı gerçeği gelmektedir. Ancak hükümet, bu köylülere herhangi bir arazi tahsis etmemiş ve dolayısıyla bu insanların sabit bir ikametgâhı bulunmamaktadır. Yerleşik hayata geçmeye çalışan köylüler de yine orman ürünlerine dayalı geçimlerini

²²⁷ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.18, B.57, s. 195-196.

²²⁸ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.18, B.57, s. 199.

sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak hükümet, bu konuda çıkardığı kanunla köylülere sadece sınırlı bir kereste imkânı sağlamıştır. Geriye kalan köylülere ise herhangi bir kolaylık sağlanmamaktadır. Bu durum, bölgede yaşayan insanların hayatını zorlaştırmaktadır. Ormancılık ve kerestecilikle uğraşanların durumu, odun ve kömürle uğraşanlardan daha da zor durumdadır. Sayın vekilden talep edilen, ormancılıkla uğraşan köylülere sağlanacak desteklerin haziran ayından başlayarak yılsonuna kadar sürdürülmesidir. Bu sürenin uzatılması, Toros Dağları'nda yaşayan ve orman işleriyle meşgul olan insanların yaşamlarını kolaylaştırmak ve iş imkânlarını artırmak amacıyla istenmektedir. Ayrıca, devlet ormanlarında yaşayan köylülerin durumu da benzerdir. Bu köylülerin bir dönüm araziye sahip olmamaları, nafakalarını temin etmekte güçlük çekmelerine neden olmaktadır. Sinan Bey, vekil beye, orman köylülerinin sorunlarının kanuni olarak çözülmesini talep etmekte ve karşılaştıkları zorlukların giderilmesini TBMM kürsüsünden talep ederek konuşmasını tamamlamıştır.²²⁹

Sinan Bey, *TBMM'de 23/06/1941 tarihli 6. Dönem 2. Yasama yılında, "Teşkilâtı esasiye kanununun 57. maddesinin askerî adli hâkimlerle Temyiz mahkemesi müddeiumumi ve muavinlerine de şümülü olup olmadığının tefsiri hakkındaki mazbata münasebetiyle ilgili"* söz alarak düşüncelerini Feridun Fikri, arkadaşı tarafından izah edildikten sonra, Necip Ali Bey'in konuşmasının ardından tekrar söz alması gerekmektedir. Askeri kanunların ihtiva ettiği usul ve esaslar da Askeri Kanun'un ilgili maddesinde, bu kurumlarda görev yapan kişilerin asker kökenli olduğunu belirtiyordu. Bu mesele, teşkilâtı esasiye meselesi değildir. Bu kanunun Askeri Ceza ve Askeri Öğretmen Kanunu olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu kanunun ise Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile herhangi bir bağlantısı olmadığını ifade ederek TBMM'den bu hatanın düzeltilmesini talep etmektedir.²³⁰

Sinan Bey, *TBMM'de 21/11/1941 Tarihli, 6. Dönem 3. Yasama yılında, "Yedek subaylık kanununun 39. ve 61. maddelerinde yapılan değişiklikler çerçevesinde"* söz alarak Hükümetin teklifinde herhangi bir karışıklık bulunmamaktadır. Bu kanunun hükümet tarafından kabul edilmesi durumunda, encümen tarafından da kabul edileceğini ifade ederek konuşmasını sonlandırmıştır. Bu değişiklik, Meclis Başkanı tarafından oylamaya sunulmuş ve onaylanmıştır..²³¹

²²⁹ T. B. M. M. Z. C. 6, C.18, B.60, s. 344.

²³⁰ T. B. M. M. Z. C. 6.D, C.19, B.68, s.137.

²³¹ T. B. M. M. Z. C. 6.D, C.21, B.6, s. 30.

Sinan Bey, *TBMM'de 21/11/1941 tarihli 6. Dönem 3. Yasama yılında, "Milli Müdafaa mükellefiyeti kanununun 68. maddesinde değişiklik yapılmasına ilişkin kanunla ilgili olarak* " Söz alarak arkadaşları tarafından ileri sürülen ifadelerin doğru olduğunu belirtmiştir. Kanunun ilgili maddesinde ileri sürülen yanlışlığın bilerek yapıldığını ifade etmiştir. Bu durumun cezasının da bu tür durumlarda uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak kanunun ilgili maddesindeki yanlışlıkların yapılan hatalar için uygulanmadığını dile getirmiştir. Vekil beyin görüşleriyle kendi görüşlerinin benzer olmadığını belirtmiştir. Asıl konunun, 68. madde hükümlerinin meclise bildirim yapılmayanlar hakkında olduğunu vurgulamıştır. Böylece ilgili kanun maddesinin doğru bir şekilde ifade edilerek herhangi bir yanlışlığın önüne geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³²

Aynı tarihli bir başka konuşmasında ise Askeri Ceza Kanunu'ndaki cezaların yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Bu cezaların artırılması amacıyla Adliye Encümeni ve Meclis Encümeni işbirliğiyle değerlendirilerek, 3 ay olan cezanın 1 yıla çıkarılması gerektiğini önermiştir. Ayrıca para cezalarının da uygulanması gerektiğini belirtmiştir. TBMM, kanunun ilgili maddelerini oylama sonucunda kabul etmiş ve kanunun çerçevesinde herhangi bir engel görmediğini vurgulamıştır.²³³

Sinan Bey, *TBMM'de 04/05/1942 tarihli 6. Dönem 3. Yasama yılında, "Nahiye kanunu münasebetiyle"* söz alarak, nahiye müdürleri için bir lojman ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak bu binanın yapımının nahiye köylerinin üzerine yüklenmemesi gerekmektedir. Nahiye köylerinin bu işi yapacak imkânları ve güçleri yoktur. Dolayısıyla bu ihtiyaçların hükümet tarafından karşılanması gerekmektedir. Nahiye köylerinde yapılan incelemelerde, hükümet tarafından herhangi bir imkân seferberliği yapılmadığı görülmüştür. Ayrıca nahiye köyleri kendi bütçeleri ve belediyelerin imkânları kullanılarak inşa edilmektedir. Nahiye Müdürü olarak atanan kişi, kendi lojmanını yapmak için köylülerin sırtına yüklenmektedir. Ancak nahiye köylülerinin bu durumu taşıyacak imkânları yoktur. Bir örnekle açıklamak gerekirse, teftiş sırasında Kırıkk nahiyesine gitmiştim. Burada Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği bir plana göre okul yapılıyordu. Ancak Kaymakam, bu okulun yetersiz olacağını iddia ederek halkı kıskırtmıştır. Köylüler, büyük bir okul yapmak için zorlanmıştır ve bu köylülerin omzundaki ağır bir yükür. Hükümetten, nahiye lojmanlarının yapılması ve köylülerin

²³² T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.21, B.6, s.31

²³³ T.B.M.M. Z.C. 6.D,C.21, B.6, s.31.

bu sorumluluk altından kurtarılması gerektiğini ifade etmiştir. TBMM'ye bu düşüncelerini hayata geçirmesi için teklifte bulunarak konuşmasını tamamlamıştır.²³⁴

Aynı kanun ve tarihle ilgili başka bir konuşmasında, daha önce belirttiği konuları ve Kırmık nahiyesinde yapılan ikinci okul hakkındaki düşüncelerini yine raporlarında belirterek meclise sunmuştur. Ancak bu eksikliklerle ilgili herhangi bir geri dönüş alınmamıştır. Bu konuda İçişleri Bakanlığı'ndan cevap beklediğini ifade etmiştir. Ancak herhangi bir cevap verilmemiştir.²³⁵

Sinan Bey'in aynı kanun ve tarihli diğer bir konuşmasında ise, nahiye müdürlerine yüksek maaş talebinde bulunmuştur. Nahiye müdürlerinin neden orta mekteplerden alındığını sorgulayarak bir soru yöneltmiştir. Memlekette bu kadar yüksek eğitim görmüş insanların neden boş boş gezmekte olduğunu ifade etmiştir. Bu gençlerin nahiye müdürü olarak atanmalarının daha uygun olacağını düşünmektedir. Ayrıca nahiye müdürü olarak atanmış olan gençlerin, nahiyelerde kaza hakkını elde etmiş olacağını da belirtmiştir. Bu düşüncelerini TBMM kürsüsünden tekrar tekrar ifade etmiştir.²³⁶

Sinan Bey'in aynı kanun ve tarihli diğer bir konuşmasında, nahiye müdürlerinin atanması ve görev süreleri konusundaki düşüncelerini ifade etmektedir. Bu konuşmasında, yaş haddini geçmiş müdürlerin olduğunu belirtmektedir. Sicili düzgün olan müdürlerin ise Dâhiliye vekilliği tarafından başka birimlerde değerlendirilmesinin uygun olacağını vurgulamaktadır. Nahiye müdürü olarak atanacak kişilerin sağlıklı olması ve nahiye müdürü atama şartlarına uygun olması gerektiğini belirtmektedir. TBMM'de ilgili kanunun maddesine bu düşüncelerin eklenmesini talep ederek konuşmasını tamamlamıştır.²³⁷

Sinan Bey, *TBMM'de 18/05/1942 tarihli 6. Dönem 3. Yasama yılında, "Sinema filmlerinin gümrük resimlerinin indirilmesine ilişkin alınan kararın onaylanmasına dair yasa gereği "* Söz alarak hükümetin sinema filmlerinde aldığı ücretin yüksek olmasının en önemli etkenlerinden birinin halkın filmlere karşı ilgisindeki artış olduğunu ifade etmektedir. Bu artışın giriş ücretlerine yansıtılmaması gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu hususlarla ilgili kanunda herhangi bir madde bulunmamaktadır. İkinci beklentisinin ise bazı sinema filmlerinde milli varlığımıza ve ecdadımıza yönelik incitici ifadelerin bulunması olduğunu dile getirerek, örnek olarak "Kıvırcık Paşa" filmine atıfta

²³⁴ T.B.M.M. Z.C. 6.D,C.25, B.53, s.9.

²³⁵ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.25, B.53, s.10.

²³⁶ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.25, B.53, s.11.

²³⁷ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.25, B.53, s.21.

bulunmuştur. Bu filmde milli ve manevi değerlerimize zarar verildiğini ifade etmektedir. Düşmanlarımız bile bu kadar zarar vermemektedir. Bu nedenle hükümetin denetimleri artırmalı ve böyle filmler yapanların cezasız kalmamasını sağlamalıdır. Aynı şekilde tiyatrolarda da ecdadımıza yönelik saldırılar ve çirkin hakaretlerin bulunduğunu belirtmiştir. Bu tür eserlerin ecdadımızı kötü göstermeye çalıştığını ifade etmektedir. Avrupa'ya eğitim için giden gençlerin ülkelerine döndüklerinde bu tür fikirleri desteklediğini ve bu tür filmlere destek verdiklerini belirtmektedir. Hükümetin ecdadımıza karşı yapılan çirkinlikleri engellemesi ve üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Adliye vekilinin, ecdadımıza yönelik hareket içeren film ve tiyatrolarla ilgili olarak gerekli cezaları uygulamaktan kaçınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Daha önceki nesillerin dünyaya örnek bir millet olduğunu ve ecdadımızın kendi planlarını asla dışa çıkarmadığını belirten konuşmacı, ecdadımızın nadide eserlerinin dünyanın her tarafına yayıldığını ifade etmektedir. Hükümetin bu eser kaçakçılığına karşı önlem alması ve cezaları uygulaması gerektiğini ifade ederek, yukarıda ifade ettiği düşüncelerin yerine getirilmesini talep etmiş ve sözlerine son vermiştir.²³⁸

Sinan Bey, *TBMM'de 28/05/1942 tarihli ve 6. Dönem 3. Yasama yılında, "Orman Umum Müdürlüğü 1942 mali yılı Bütçe Kanunu ile ilgili"* söz alarak, geçen kış yakıt sıkıntısı nedeniyle memleketimizin yaşadığı olumsuz durumun bu yıl tekrar yaşanmaması için düşüncelerini ifade etmektedir. Ülkemizde ormanların bir kısmının halka, diğer bir kısmının ise Müteahhitlere verildiğini belirtmektedir. Halka verilen bölümden elde edilecek kışlık yakıt ihtiyaçlarını karşılamak için belli usuller bulunmaktadır. Ancak gerekli usul ve yönetmeliklerin engellemesi nedeniyle köylüler ihtiyaçlarını zamanında karşılayamamaktadır. Yakıt tedariki için verilen süre, kış mevsimine denk geldiğinde tam olarak yeterli olamamaktadır. Bu durumda hükümetten, köylülerin yakıt ihtiyaçlarını tedarik edebilmesi için kanuni düzenlemelerin yapılmasını talep etmektedir. Ayrıca orman yönetiminin bu duruma engel olmaması gerektiğini, başvekil ve ziraat vekilinden talep etmektedir. Ülkemizin orman bakımından zengin olmasına rağmen Bulgaristan'dan odun, kömür gibi yakıt ihtiyaçlarını ithal etmenin uygun olmadığını belirtmektedir. Bu ithalat ihtiyacının sebebi olarak ülkemizde ormanlara giren insanların orman yangınlarına neden olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bu durumun gerçek bir sebep olmadığını vurgulamaktadır.

²³⁸ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.25, B.59, s.164.

Orman köylülerinin girmesi veya girmemesi fark etmeksizin her yıl orman yangınlarının yaşandığını belirtmektedir. Bu nedenle orman müdürlüğü ve orman muhafaza teşkilatının gerekli önlemleri alarak halkın kış aylarında yakıt ihtiyaçlarını tedarik etmek için ormanlara girmesine izin verilmesi ve izin verilmediği durumda verilen sürenin uzun tutulması gerektiğini ifade etmektedir. Tren yakıt ihtiyaçları için yüksek ücret ödenmesinin memleketin ve halkın büyük bir ihtiyacı olan yakıt ihtiyacını karşılamada zorluk yarattığını belirtmektedir. Ulaştırma Bakanlığı'ndan, yakıt ihtiyacını daha uygun bir fiyata elde etmek için yasal düzenlemelerin başlatılmasını talep etmektedir. Konuşmasını bu eksikliklerin giderilmesi yönündeki düşünceleri ifade ederek tamamlamıştır.²³⁹

Söz alarak, aynı tarihli kanunla ilgili olarak ormanlarda yazın ağaç kesiminin yasak olduğunu herkesin bildiğini belirten Sinan Bey, asıl konunun bunun ötesinde olduğunu ifade etmektedir. Geçmişte kesilmiş ağaçların kuyulara doldurulduğunu, yangın mevsimi geldiğinde köylülerin ormanlara girişinin yasaklandığını ve kışın kar yağmasıyla bu odunların kullanılamaz hale geldiğini, bu nedenle memlekette yakıt sıkıntısının yaşandığını dile getirmektedir. Fırınların bile yakacak odun temin edemediğini belirten Tekelioğlu, ormanlarda kurumuş odunların mevcut olduğunu ve köylülerin bu odunlardan yakacak ihtiyacını karşılaması gerektiğini belirtmektedir. Orman Umum Müdürlüğünün birçok teşkilatının bulunduğunu ve yaş ağaç kesilmediği sürece köylülerin bu odunlardan faydalanabileceğini ifade ederek, ziraat vekilinden bu konuda yardım talep etmektedir. Mersin ve Adana'nın orman mıntıkasında yer aldığını ve bu bölgelerde kereste ihtiyacının fazla olduğunu belirten Tekelioğlu, Mersin'de yabancı şirketlerin keresteden büyük gelir elde ettiğini ifade etmektedir. Bu yabancı şirketlerin engellenmesi gerekip gerekmediğini ve devletin bu konuda herhangi bir önlem alıp almadığını sormaktadır. Meclis başkanının yoklama yaparak başka bir konuşma olup olmayacağını sorması üzerine, herhangi bir konuşma olmadığı sonucunda kanun maddelerinin TBMM'de oylamaya sunularak kabul edildiğini ifade etmektedir.²⁴⁰

Sinan Bey, *TBMM'de 29/05/1942 Tarihli ve 6. Dönem 3. Yasama yılında, "Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'nün 1942 mali yılı bütçe yasası ile ilgili"* Söz alarak memleketimizde her inkılap döneminde büyük fedakârlık gösteren posta memurlarıyla ilgili olarak Ulaştırma Bakanlığı'na çağrıda bulunuyor. Bu posta

²³⁹ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.25, B.65, s. 407.

²⁴⁰ T.B.M. M. Z.C. 6. D, C.25, B.65, s. 411.

memurlarının zorlu çalışma koşullarının göz önünde bulundurularak bu çalışma şartlarına son verilmesini talep ediyordu. İnkılap kanunlarımız ve ülkemiz için ellerinden geldiğince fedakârlık ve kahramanlık sergileyen bu insanların mağduriyetlerinin giderilmesi gerektiğini vurguluyor. Düşük maaşlarının aile ihtiyaçlarını bile karşılamaya yetmediğini belirterek maaşlarının artırılması gerektiğini ifade ediyor. Bu posta memurlarının gece gündüz çalışarak işlerini yürüttüklerini ve bazen çocuklarını dahi göremediklerini dile getiriyor. Diğer memurların maaşlarının zaman içinde artırıldığını, ancak posta memurlarının maaşlarında herhangi bir iyileştirme olmadığını belirtiyor. Hatta yirmi yıldır aynı maaşla çalışan posta memurlarının olduğunu ifade ederek, ulaştırma vekilinden posta memurlarının haklarının korunması ve maaşlarının artırılması için adımlar atılmasını talep ediyor. Bu şekilde düşüncelerini ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır.²⁴¹

Sinan Bey, aynı tarihli kanunla ilgili olarak söz alarak, posta memurlarının maaşlarının yedi buçuk liradan yirmi liraya çıkarılmasının kanunla gerçekleştiğini belirtiyor. Ancak bu kanunun uygulamasının posta memurları için geciktiğini ifade ediyor. Hükümetin bugüne kadar herhangi bir artış yapmadığını ve uzun yıllar boyunca düşük maaşlarla çalışan memurların olduğunu dile getiriyor. Hükümetten, maaşı düşük olan memurların maaşlarının yirmi beş liraya yükseltilmesini talep ediyor. Son dönemde yapılan artışların üç katına çıktığını ve düşük maaşlı memurların da maaşlarının artırılması gerektiğini belirtiyor. Bu haklı bir taleptir ve zamanında verilmemiş bir haktır. Diğer memurlar gibi posta memurlarının maaşlarının da yirmi beş liraya yükseltilmesi gerektiğini vurguluyor. Ayrıca diğer memurların iki veya üç yıl gibi kısa bir süre içinde terfi alırken, posta memurlarının on veya on beş yıl gibi uzun bir süre terfi ettirilmediğini ifade ediyor. Sayın vekilden bu taleplerin yerine getirilmesini istirham ederek sözlerine son veriyor. Ayrıca Münakalat vekili V. Amiral Fahri Engin'in gelecekte bu konuyu meclise getireceğini ifade etmesinin ardından Sinan Tekelioğlu teşekkür ederim demekle yetiniyor.²⁴²

Sinan Bey, *TBMM'de 08/06/1942 Tarihli ve 6. Dönem 3. Yasama yılında "Köy okulları ve enstitüleri teşkilât kanunu münasebetiyle"* söz alarak hangi layihanın maddelerinin görüşüldüğü konusunda soru yöneltti. Reis Bey, layihanın 25. maddesinin müzakeresine devam edildiğini belirtti. Sinan Tekelioğlu, bu kanunun ilgili maddesinin Teşkilatı Esasiye Kanunu'na aykırı olduğunu ifade etti. Teşkilatı Esasiye Kanunu, yirmi

²⁴¹ T.B.M. M. Z. C. 6.D, C.25, B.66, s. 448-449.

²⁴² T.B.M. M. Z. C. 6.D, C.25, B.66,s.450.

yaşından altmış yaşına kadar bütün köylülerin köy mektepleri, köy yolları su yolları gibi işlerde yılda yirmi gün çalışma zorunluluğunu içerdiğini belirtmiştir. Ancak bu kanunun kadınları da bu işlerde çalıştırmayı öngördüğünü ifade ederek, kadınların taş ocaklarında su yollarında taş kırmada çalıştırılmasının uygun olup olmadığını söyledi. Sinan Bey, bu kanunun kadınlara yönelik getirdiği zorunluluğun diğer kanunlarda olmadığını, kadınların özel ihtiyaçlarının olduğunu ve bu tür işlerde çalışmalarının uygun olmadığını vurguladı. Kadınların özel günlerinin tespit edilmesi ve bu günlerde çalışmalarının muaf tutulması gerektiğini ifade etti. Ayrıca, bu kanunun kadınlara ceza verilmesine olanak sağladığını ve toplumun fitratına uygun olmadığını belirtti. Kanunun ailelerin özelliklerine uygun olmadığını ve köy mektebi yapımı için zorunlu olarak çalıştırmanın adil olmadığını ifade etti. Ayrıca, şehirli birinin farklı köylerde birden fazla bahçesi olduğunda bu kanunun zararlı çıkmasına neden olacağını söyledi. Son olarak, kanunun toplumun ve memleketin fitratına uygun olmadığını ve ilgili maddelerinin değiştirilmesi gerektiğini encümen heyetinden talep etmiştir.²⁴³

Sinan Bey'in aynı tarih ve kanunla ilgili söz alarak, kadınlar hakkındaki konuşmalarım dolayısıyla Nakiye Elgün Hanımefendi yanlış anlamıştır. Ben bu konuda tanık oldum. Kadınlarla ilgili olarak ortaya koyduğum naif ve zarif ifadelerim, kadınların özel sağlık durumlarına dikkat çekmek içindir. Kadınlarımızın ne gibi vazifeleri olduğuna ve ne kadar büyük fedakârlıklar yaptığını şahitlik ettim. Kurtuluş savaşı sırasında kadınlarımızın gösterdiği kahramanlıkları bizzat gözlemledim ve onlarla birlikte çalıştım. Ben, kadınların görev çağrısına gelmeyecekleri yönünde bir ifade kullanmadım. Kadınları küçümseme gibi bir niyetim hiç olmadı. Nakiye Elgün Hanımefendi'nin ifade ettiği şekilde değil, aksine, Türk kadını her çağrıldığında hızla görev yerine gider. Her türlü fedakârlığı yapar. Erkeklerden daha fazla fedakârlıkta bulunurlar. Tekrar kürsüye gelme amacım ise bu yanlış anlamayı düzeltmek dedi. Şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.²⁴⁴

Sinan Bey, *TMMB'de 10/06/1942 Tarih 6. Dönem 3. Yasama yılında ve aynı kanunla ilgili söz alarak, köylerde en fazla okul yapılması konusunda çaba sarf eden milletvekillerinin arasında yer aldığımı ifade etmek istiyorum. Kalabalık köylerde birden fazla okulun inşası ve bu okul binalarının hızla tamamlanması konusunda büyük heyecan içinde bekleyen, millete hizmet etmeye adanmış vekiller olarak en büyük amacımızın bu olduğunu vurgulamak istiyorum. Sayın milletvekili Salah Yargı'nın*

²⁴³ T.B.M. M. Z. C. 6.D, C.26, B.70, s.106-107.

²⁴⁴ T.B.M.M. Z. C. 6.D, C.26, B.70, s.109.

konuşmasında bahsettiği maddelerin Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla uyumlu olduğunu ifade etmesine karşılık, benim düşünceme göre bu madde Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla çelişiyor. Özellikle 74. maddenin 3. fıkrasında geçen *'Fezkalâde Kanuna göre, tahsil edilecek para ve mal ile çalışmaya dair yükümlülükler hariç, hiç kimse hiçbir fedakârlık yapmaya zorlanamaz'* ifadesi, buna işaret etmektedir. Bu ifade, Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla çelişki içermektedir. Bundan sonra ele alınacak kanun maddelerinin, Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla çelişip çelişmediğine dikkatlice bakılmalı ve ardından ilgili kanunun müzakeresine geçilmelidir. Ele aldığımız kanunlar, kimlere, ne zaman ve hangi koşullar altında iş verilebileceğimizi belirlemektedir. Biz bu kanunu dikkate alarak,” 25. maddede, *köylüler, kadın ve erkek ayrımı gözetmeksizin, yol parasını ödemiş ve maarife ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Ödedikleri paralar vilayet veya kazalara kadar ulaşmıştır. Şimdi, bu ödedikleri paralar nazarı dikkate alınmıyor, ikinci bir defa deniliyor ki, siz mektep yapacaksınız. Malûmu âliniz Büyük Meclis alet takrip 15 - 20 yıl önce bir Köy Kanunu çıkarılmış ve bu kanunda halka belirli görevler verilmiş, ayrıca halkın kendi aralarında imece usulüyle yerine getirmesi gereken başka görevler de belirlenmiştir.*” Kanunun ilgili bu maddesinde bir nevi köylü üzerinde ağır sorumluluklar ihtiva etmektedir. Söz alarak, köylere atanan müdürlerin, bu kanunun maddelerine dayanarak köylülere istedikleri işleri yaptırmak istediklerini ve bu durumun köylüleri zor durumda bıraktığını ifade etmekteyim. Aynı zamanda, bu kanun sayesinde köylerde yapılan imar, ihya, yol gibi işlerle köylülerin şehre gitme ve şehirli köylülerin köye dönme imkânları elde ettiklerini söylemek istiyorum. Bu kanun sayesinde köylerde inşa edilen binalar, özellikle köy mektepleri, memleketin gelişimine katkı sağlamaktadır. Ancak, Teşkilatı Esasiye Kanunu'na aykırı olarak köy dernekleri kurulması gibi durumlar da yaşanmaktadır. Köylüler, kendi aralarında dernekler kurarak işlerini düzenlemekte ve kanuni prosedürlerle kaymakam ve vali onayını almaktadırlar. Buna karşılık olarak, elimizde zaten güzel bir kanun olduğunu ve her türlü ihtiyacı karşılayabileceğimizi ifade etmek istiyorum. Bu kanun, birçok köyün birleştirilmesi gibi hükümleri içermektedir. Bu işlerin köylülere bırakılması yerine köy ihtiyar heyetine devredilmesinin daha uygun olacağını düşünüyorum. Bu şekilde, köylüler üzerindeki yük azaltılabilir. Kadın-erkek ayrımı yapmadan herkesin bu hizmete katkı sağlaması gerektiğine inanıyorum. Ancak, bazı köylerde yapılan mekteplerde öğretmen eksikliği yaşanmaktadır ve bu durum köy bütçelerini zorlamaktadır. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle köylerden şehirlere göç hareketleri başlamıştır. Bu sıkıntıları gidermek ve köy bütçelerini desteklemek için

hükümetin yardımına ihtiyaç vardır. Bu sayede köy bütçeleri daha etkin bir şekilde kullanılabilir. Köylülerin çalışırken hükümetin de destek vermesi gerektiğini düşünmekteyim. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun yirmi beşinci maddesinin daha geniş bir şekilde uygulanmasının sistemi daha etkin hale getireceğine inanıyorum. Aksi halde, kanuna aykırı davranışlardan dolayı birçok insanın mağdur olabileceği endişesini taşımaktayım. Bu kanunun TBMM tarafından gerektiği şekilde gözden geçirilip uygulanmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Aksi takdirde olumsuz sonuçlarla karşılaşılabilir ve bu durumdan hükümet sorumludur. Şeklinde sözlerini tamamlamıştır.²⁴⁵

Sinan Bey, TBMM'nin 17/06/1942 tarihli 6. dönem, 3. Yasama yılında tekrar söz alarak aynı kanunla ilgili konuşmuş ve encümen reisinin kadınlar hakkında olumsuz oy veren vekiller olduğunu belirttiğini ifade etmektedir. Kendisinin ise kadınlar ve erkeklerin imar, ilim ve irfan alanlarında birlikte yürümeyi arzuladığı bir durumu tercih ettiğini belirtmektedir. TBMM'nin bu konuda bir karar aldığını ve kadınların iyi ve doğruyu ayırt edebildiğini ifade ederek encümenin konuyla ilgili nasıl bir gündem oluşturacağını merak etmektedir. Kadınların fedakârlık yapmaktan kaçınmadığını, savaşlarda askerlere silah taşıdıklarını ve imar gibi görevlerde yer aldıklarını ifade etmektedir. Kadınları, ordunun annesi ve nafaka sağlayıcısı olarak görmekte ve tüm kadınların hürmete şayan olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, encümenin kadınlara ait özel hastalıklarını gerekçe göstererek kadınları konunun içine çekmek istediğini ve bu konunun hassas olduğunu ifade ederek gizli bir celsede görüşülmesi gerektiğini belirtmektedir. TBMM ilgili kanun maddelerini oylamaya sunarak kabul etmiştir.²⁴⁶

Sinan Bey, TBMM'de 19/06/1942 tarih ve 6. Dönem 3.yasama yılında, “Maliye teşkilatına ilişkin yasalar ve devlet memurları maaşlarının birleştirilmesi ve düzenlenmesi ile ilgili yasalara dayanan cetvellerde yapılan değişiklikler ile ilgili kanunla ilgili ” söz alarak yeni ihtisas kurumların mevkileri ihtisas edilip edilmeyeceği hakkında soru yöneltiyor. Tekrardan bu kanunla ilgili olarak söz isteyerek” *Tekrar eklenen bu uzmanlara. ihtisas Ücreti ödenecek mi? Çünkü Barem Kanunu buna izin vermiyor*” şeklinde soru sorarak konuşmasını tamamlıyor.²⁴⁷

Sinan Bey, TBMM'de 19/06/1942 Tarih,6. Dönem 3. Yasama yılında, “Yüzbaşı Avni Özkalyoncu, Üsteğmen Cihat Sarpkaya, Üsteğmen Rifat Göker, Üsteğmen Süavi

²⁴⁵ T.B.M. M. Z. C. 6.D,C.26, B.71, s. 141-142.

²⁴⁶ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.26, B.74, s. 207.

²⁴⁷ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.26, B.75, s. 257.

Öcal, Mevhi-be Özkalyoncu, Öğretmen Cemile Oriyan ve Fahriye Tokaç'ın mahkumiyetlerine ilişkin affedilmelerini öngören yasa çerçevesinde” söz alarak bu kanun hakkında herkes inceleme yapmaktadır. Esas hakkındaki incelemelerin bitirilerek kanunun aynen kabulüne karar verilmesini ifade etmiştir. Kanun üzerindeki mütalaa bittikten sonra reis tarafından kanun maddelerini TBMM’de oylamaya sunulmuştur. Oylama sonucunda ilgili kanun maddeleri kabul edilmiştir.²⁴⁸

Sinan Bey, *TBMM’de 07/08/1942 Tarih ve 6. Dönem 3. Yasama yılında, “Meni ihtikâr hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle*” söz alarak, Van Milletvekili İbrahim Bey, sunmuş olduğu kanun layihasına dair konuşmasında Adliye ve İktisat Encümenlerinin yaptığı açıklamaların gereksiz olduğunu ifade etmiştir. Memlekette son zamanlarda suiistimallerin arttığını ve iâşe kurumunun ortadan kaldırılmasının ardından fiyat denetim mekanizmasının olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle Sayın Başbakan'dan diğer yerlerde olduğu gibi iâşe ile ilgili kanun maddelerinin Meclis'e getirilmesini ve özellikle bu suiistimallerin sona ermesi gerektiğini talep etmektedir. Memlekette suiistimal yapanların cezasız kaldığına dikkat çekmektedir. Örneğin, karneyle ekmek satan bir memurun üç ay gibi kısa bir süreyle cezalandırıldığını belirtmektedir. Memleketin kaderiyle oynayan bu tür memurlara verilen cezanın yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Komşu ülkelerin dahi böyle durumlara tahammül edemediğini vurgulamaktadır. Sayın Başbakanın gerekli önlemleri alarak suiistimallerin sona ereceğine dair güvencesini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır. Bu kanun maddesi, gerekli incelemelerin ardından TBMM tarafından kabul edilmiştir.²⁴⁹

Sinan Bey, *TBMM’de 13/11/1942 Tarih ve 6. Dönem 4. Yasama yılında, “Devlet tarafından ücretsiz olarak sağlanacak giysi eşyaları ile ilgili kanun çerçevesinde*” söz alarak, devlet memurlarına verilen giyim yardımının bir yardım niteliği taşıdığını belirtmiştir. Ancak, zabıta memurlarının bu yardımın dışında tutulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ülkemizin tüm yükünü üstlenen ordunun, zabıta memurlarına yönelik haksızlığa derinden üzüldüğünü ifade etmektedir. Bu teklifin reddedilmesini talep etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen oylama sonucunda ilgili yasa maddeleri onaylanmıştır.²⁵⁰

²⁴⁸ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.26, B.75, s. 268-269.

²⁴⁹ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.27, B.78, s. 36-37.

²⁵⁰ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.28, B.4, s. 43.

Sinan Bey, TBMM'de 14/01/1943 Tarih ve 6. Dönem 4. Yasama yılında, *“İstanbul yapı usta ve sanat okullarının bazı talebe ve mezunlarına dair Arzuhal encümeni mazbatası münasebetiyle”* söz alarak, sanat mektebini bitiren öğrencilerin ya makinist ya da elektrikçi olarak çalıştığını belirtmiştir. Makine işlerinde uzman elemanlara olan ihtiyaca dikkat çekmiştir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler uzun bir eğitim süreci olan on yıl boyunca eğitim almaktadır, yani lise eğitim seviyesindedirler. Uygulamadaki kanunda, bu öğrencilere yedek subay olma hakkı tanınırken, mevcut kanunla bu haklarının kaybedildiğini ifade etmektedir. Yedek subay olabilmek için lise mezunu olma şartının eklenmesinin bu öğrencilerin aleyhine olduğunu belirtmiştir. Barem Kanunu'nda ise sanat mektebi mezunlarının lise mezunu olarak kabul edildiğine dikkat çekmiştir. Lise mezunlarının yirmi lira maaşla işe başlamasına ilişkin düşüncelerin kabul edildiğini ifade etmiştir. Yedek subay kanununda, daha az süre eğitim gören teknik okul mezunlarının yedek subay olabilme imkânına sahipken, on yıl eğitim gören sanat mektebi mezunlarının yedek subay olamadığını vurgulamıştır. Bu mezunların ordu için gereken nitelikli elemanları karşılayabilecek yetenekte olduklarını belirtmiştir. Daha önce Tokat milletvekili Sıtkı Ataç'ın sunduğu teklifin Meclis'e sevk edildiğini ve Milli Mücadele Encümeni'ne aktarıldığını hatırlatmıştır. Yapılan değişikliklerle kanundaki çelişkilerin giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁵¹

Sinan Bey'in aynı tarih ve kanunla ilgili tekrar söz alarak, *“mademki Millî Müdafaa Komite onu inceleyecektir. Ulusal Müdafaa encümeni Bu kişilerin durumunu da değerlendirmesi için encümene bildirsin”* diyerek konuşmasını tamamlamıştır. Tüm konuşmalar bittikten sonra kanunun ilgili maddeleri oylamaya sunularak kabul edilmiştir.²⁵²

Sinan Bey, TBMM'de 14/01/1943 Tarih ve 6. Dönem 4. Yasama yılında, *“Nafia Bakanlığı Seferberlik Şube Müdürü Salâhattin Yurdoğlu'na ait Arzuhal Komisyonu tutanağı ile ilgili olarak”* söz alarak, emekli olmuş bir yüzbaşı arkadaşının tekrar göreve dönmek istediğini ve emekli olmadan önce aldığı maaşın bağlanmasını talep ettiğini belirtmiştir. Bu maaşın Barem Kanunu'nun ilgili maddesine tabi olduğunu ve arkadaşının daha yüksek bir maaş talep ettiğini ifade etmiştir. Meclis'in bu konuda yetkili olduğunu ve Meclis kararı doğrultusunda talebinin gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca, yetmiş lira maaşla gümrük muhafaza komutanlığı müfettişliğine

²⁵¹ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.30, B.28, s.213-214

²⁵² T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.30, B.28, s.213-214.

tayin edilen arkadaşının bu göreve itiraz ettiğini ve Barem Kanunu'nun devre dışı bırakılmasını istediğini dile getirmiştir. On yıl gibi bir süre maaşlı olarak çalıştığı dönemin maaş hesaplamasına dâhil edilmesini talep etmiştir. Kanuna eklenen maddelere dayanarak hem ücretini hem de maaşının hesaplanmasını isteyen arkadaşının, bu talepleri Barem Kanunu'na dayalı olarak oluşturmaya itiraz ettiğini ifade etmiştir. Bu tür itirazların yüksek Meclis'e ait olduğunu vurgulayarak konuşmasını sonlandırmıştır.²⁵³

3.9.2.2. Takrirler (Önergeler)

Sinan Bey, TBMM'de VI. dönem 4. yasama yılı'nda 3 adet takrir vermiştir. Diğer yasama yıllarında ise herhangi bir önerge vermemiştir.

Sinan Bey, TBMM'de 08/06/1942 tarihinde ve VI. Dönem 4. yasama yılında, talep komisyonunun 5.6.1942 tarihli Haftalık Karar Cetvelindeki 3885 sayılı kararın genel Heyet'in istişaresine dair kanunun ilgili maddeleri, ilgili encümene havale edildikten sonra milletvekilleri tarafından müzakere edilerek kabul edilmiştir.²⁵⁴

Sinan Bey, TBMM' de 10/08/1942 tarih ve VI. dönem 4. yasama yılında, Arzuhal encümeninin 03.08. 1942 tarihli haftalık karar cetvelinde bulunan 4281 ve 4292 numaralı kararların genel kurulda görüşülmesine dair, kanunun ilgili maddeleri ilgili encümene havale edilerek, milletvekilleri tarafından müzakere edilerek kabul edilmiştir.²⁵⁵

Sinan Tekelioğlu'nun, TBMM'de 30/12/1942 tarihinde ve 6. Dönem 4. Yasama Yılı'nda, Talep Komitesinin 02 Aralık 1942 belirtilen tarihe ait Haftalık Karar Cetvelindeki 4402 sayılı kararın Umumî Heyet'te Görüşmesine ilişkin (4/67), kanunun ilgili maddeleri ilgili encümene havale edilerek, encümen milletvekilleri tarafından müzakere edilerek kabul edilmiştir.²⁵⁶

²⁵³ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.30, B.28, s.214.

²⁵⁴ T.B.M. M. Z. C. 6.D,C.26-30, B.27-28-78, s. 96-144-213-214.

²⁵⁵ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.27-30, B.27-28-78, s. 42-144-213-214.

²⁵⁶ T.B.M. M. Z.C. 6.D,C.29-30, B.22-27-28, s. 236-144-214-216.

3.10. Sıddıka Mümine Şemsa İşcen

3.10.1. Özgeçmiş

Babası Ahmet Fethi Bey ve annesi Kevser Hanım'ın çocuğu olarak 1902 yılında İzmir'de dünyaya geldi.²⁵⁷ İlk eğitimini İzmir Karşıyaka Nümûne Okulu'nda tamamladı. Ardından ortaöğrenimini Kandilli Eğitim Kurumun'da tamamladı ve üniversite eğitimini İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Doğa Bilimleri Bölümünde 1923-1924 eğitim öğretim yılında tamamladı.²⁵⁸

1925 yılında Ahmet Rıza Efendiyle evlendi. Fethi ve Oktay Aytan'ın annesidir.²⁵⁹ Yabancı dil olarak Fransızca bilmekteydi. 1924'te İzmir Dârulmuallimâtı'nda Hikmet ve Kimya Dersleri öğretmeni olarak ilk görevine başladı. Bu görevi devam ederken, Adana Kız Öğretmen Okulu Doğa Bilimleri öğretmenliğine atanarak, 26.10.1932 tarihine kadar bu görevini sürdürdü. Ailevi durumları nedeniyle bu tarihten sonra görevden ayrıldı ve yaklaşık yedi yıl süreyle açıkta kaldı. Tekrar öğretmenlik mesleğine dönme kararı alarak 1 Ocak 1946 tarihinde Adana Kız Muallim Mektebi'nde öğretmenlik görevine geri döndü. Bu görevini 5 Ağustos 1946 tarihine kadar sürdürdü. Sağlık durumu elvermediğinden daha önce aldığı rapor temel alınarak 1 Aralık 1962 tarihinde malulen emekliye ayrıldı.²⁶⁰

1939-1943 yılları arasında 1112 sicil numarası ile Seyhan milletvekili olarak TBMM'ne seçildi.²⁶¹ 1934 yılında Seyhan vilâyeti umumî meclis azalığına seçildi ve 03/04/1939 tarihine kadar bu görevi sürdürdü. Adana milletvekili olarak seçildikten sonra TBMM'ye katıldı. TBMM'deki ilk görevi iktisat Encümeni'nde oldu; diğer kanun yapma döneminde ise Gümrük ve tekel komisyonu azalığına seçildi. III. ve IV. Mevzuat düzenleme yıllarında TBMM'de kâtip olarak görev aldı. 1943 ile 1946 yılları arasındaki dönemde Adana milletvekili sıfatıyla hizmet verdi. 1998 yılında İstanbul'da hayata veda etti. Cenaze namazı İstanbul'da eda edildi. 20/11/1998 tarihinde memleketi olan İzmir'e getirilerek İzmir Karşıyaka Mezarlığı'nda defnedildi.²⁶²

²⁵⁷ Şemsa İşcen'in, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 353.

²⁵⁸ Günay, *a.g.e.*, s. 670.

²⁵⁹ Şemsa İşcen'in, Tercüme-i Hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 353.

²⁶⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 671.

²⁶¹ Şemsa İşcen, Tercüme-i hal Belgesi için bakınız, TBMM Arşivi, Devre 10, Sicil no:669, kutu no:52

²⁶² Günay, *a.g.e.*, s. 672.

3.10.2. Meclis Faaliyetleri

3.10.2.1. Meclis Konuşmaları

26/03/1939 tarihinde gerçekleşen Milletvekiliği yerel seçimlerinde Adana'dan milletvekili olarak seçilmiştir. Ardından, 03/04/1939 tarihinde TBMM'ye seçilmiştir. Süre içerisinde çeşitli görevlerde bulunmuş; ilk yılında İktisat Encümeni'nde, sonraki yıl ise Gümrük ve İnhisarlar Encümeni'nde azalık görevini üstlenmiştir. Üçüncü ve dördüncü yasama yıllarında ise kâtip olarak aktif rol almıştır. 1943-1946 yılları arasında da Seyhan ilçesinden milletvekili olarak görev yapmıştır.²⁶³

VI. dönemde Adana ilçesinden milletvekili seçilen Sıddıka Şemsa Hanım hakkında yapılan araştırmalarda, herhangi bir teklif, açıklama İsteme, söz alma gibi yasama faaliyetleri belirlenememiştir.

3.10.2.2. Takrirler (Önergeler)

TBMM çatısı altında VI. dönem de Adana ilçesinden milletvekili seçilen Sıddıka Şemsa Hanım'ın üzerinde yapılan incelemeler sonucunda herhangi bir takrir tespit edilmemiştir.

3.11. İbrahim Tevfık Tarman

3.11.1. Özgeçmiş

İbrahim Tevfik Bey'in özgeçmişine ikinci bölümde değinilmiştir.

3.11.2. Meclis Faaliyetleri

3.11.2.1. Meclis Konuşmaları

TBMM yasama dönemi boyunca milletvekili olarak seçildiği bölgelerde ve TBMM'de iki yasama dönemi boyunca Adana milletvekili olarak görev yaparak aktif siyasi faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. 1939 yılında 828 oy alarak Adana mebusu olarak seçildi ve 3 Nisan 1939 tarihinde meclise katıldı. Bu dönem içerisinde

²⁶³ Günay, a.g.e. , s. 642.

Ziraat Encümeni azalığına seçilerek kâtiplik görevini üstlendi. Ayrıca, çiftçi mallarının korunması hakkındaki geçici encümende de aza olarak görev aldı.²⁶⁴

TBMM bünyesinde Adana milletvekili olarak görev yapan Tevfik Bey, Kanun teklifi, izahat isteme, konuşma ve diğer yasama faaliyetlerine dair herhangi bir belge veya kayıt bulunmamaktadır.²⁶⁵

3.11.2.2.Takrirler (Önergeler)

TBMM çatısı altında Adana milletvekili olarak görev yapan Tevfik Bey, VI. yasama dönemi boyunca herhangi bir takrir sunmamıştır.

²⁶⁴ Günay, *a.g.e.* , s. 644.

²⁶⁵ İdem, *a.g.t.* , s. 191.

SONUÇ

İngiltere'de meydana gelen demokratikleşme hareketi 1215 yılında İngiltere Kralı II. John tarafından imzalanan Magna Carta ile başlamıştır. İngiliz tarihinin en önemli belgelerinden biridir. Bu belge, İngiliz monarşisinin mutlak egemenliğine sınırlamalar getirmiş ve hukukun üstünlüğünü kabul etmiştir. Avrupa'da ilk defa kralın yetkilerini kısıtlayan bir belge olması, demokratikleşme hareketinin ilk başlangıcını oluşturmaktadır. Demokratikleşme hareketi, sadece İngiltere ile sınırlı kalmayarak çok uluslu yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde ise II. Mahmut döneminde etkili olan Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa ile padişah arasında ilan edilen 1808 tarihli İttifak Senedi sözleşmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde ilk defa padişahın mutlak egemenliğine sınırlamalar getirilmiştir. Bu sözleşme, yukarıda izah edilen İngiltere'deki demokratikleşme hareketi olan Magna Carta'ya benzetilmektedir. Demokratikleşme hareketi, Sultan Abdülmecit döneminde ilan edilen 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ve Sultan II. Abdülhamit döneminde Duyurulan I. Meşrutiyet, Kanun-i Esasi ve II. Meşrutiyetle devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde savaştı. Savaş sonucunda yenilen devletlerle ilgili olarak antlaşmalar imzalanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Müttefik devletleri açısından ise 31.10. 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi onaylanmış ve Osmanlı Devleti fiili olarak bitmiştir. İşgal güçleri, Mondros mütarekesinin 7. ve 24. şartlarını temel alarak Anadolu topraklarının farklı noktalarını işgal etmeye başlamışlardır. Bu İstila durumlarında halk Kuvay-i Milliye ve Milli cemiyetleri oluşturarak işgallere karşı bölgesel ve ulusal olarak direnişe geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya intikal etti. İşgallerin haksızlığını ulusa ve tüm dünyaya duyurmak amacıyla Havza, Amasya, Erzurum, Sivas, Balıkesir ve Alaşehir ve Pozantı kongreleri düzenlemiştir. Pozantı Kongresi, 5 Ağustos 1920 tarihinde, Adana'nın Pozantı nahiyesinde yapılmıştır. Milli Mücadele'nin Güney Cephesi'nin oluşturulmasında ve düşman işgaline karşı mücadelenin sürdürülmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kongrenin ardından, Güney Cephesi'nde düşmana karşı başarılı mücadeleler verilmiştir. Kütahya-Eskişehir Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine, Kuvay-i Milliye birliklerinin yerine düzenli ordu birliklerinin kurulması zorunluluğu doğmuştur. Bu doğrultuda düzenli ordu birlikleri kurularak Kurtuluş

Savaşı zaferle sonuçlanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda çeşitli inkılaplar gerçekleştirdi. Bu inkılaplar arasında en önemlileri siyasal alandaki reformlardır. İtilaf güçleri tarafından Meclis-i Mebusanın işgal edilmesinin ardından 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM açıldı ve Milli Mücadeleyi başarıyla sonuçlandırdı. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilerek Türk Parlamento tarihi için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu.

Yapılan bu çalışmada Türk Parlamento çatısı altında Damar Bey, TBMM'nin V. ve VI. Dönemlerinde ulusal ve bölgesel konularda beş adet kanun maddesiyle ilgili konuşmaları mevcuttur. Ayrıca bir adet takrirle ilgili konuşması da mevcuttur. Bu konuşmalar tezde yer almaktadır. Ahmet Naci Bey, V. ve VI. Yasama Dönemlerinde görev yapmıştır. V. Yasama Döneminde ulusal konularda beş adet kanun teklifi ve bir adet takrir, VI. Yasama Döneminde ise dört adet kanun maddesi ile ilgili konuşması mevcuttur ve vermiş olduğu kanun teklifleri kabul edilmiştir. İlgili konuşmalar ve özetleri tezde yer almaktadır. Her iki yasama döneminde de aktif bir siyasetçidir. İbrahim Hakkı Bey, V-VI. Yasama Dönemlerinde görev yapmıştır. V. Yasama Döneminde bir defa bölgesel konularda, bir defa da ulusal konularda söz almıştır. Pamuk ıslahı hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak pamuk ekim yapmak için tarım arazilerinin uygun olduğunu, elde edilen pamuktan ise istenilen verimin elde edilemediğini belirtmiştir. 1938 Sene-i Hariciye Vekâleti bütçesi münasebetiyle söz alarak Fransa ve Türk hükümetleri değiştiği halde dış işlerinde görevli diplomatların değişmediğinden bahsetmiştir.

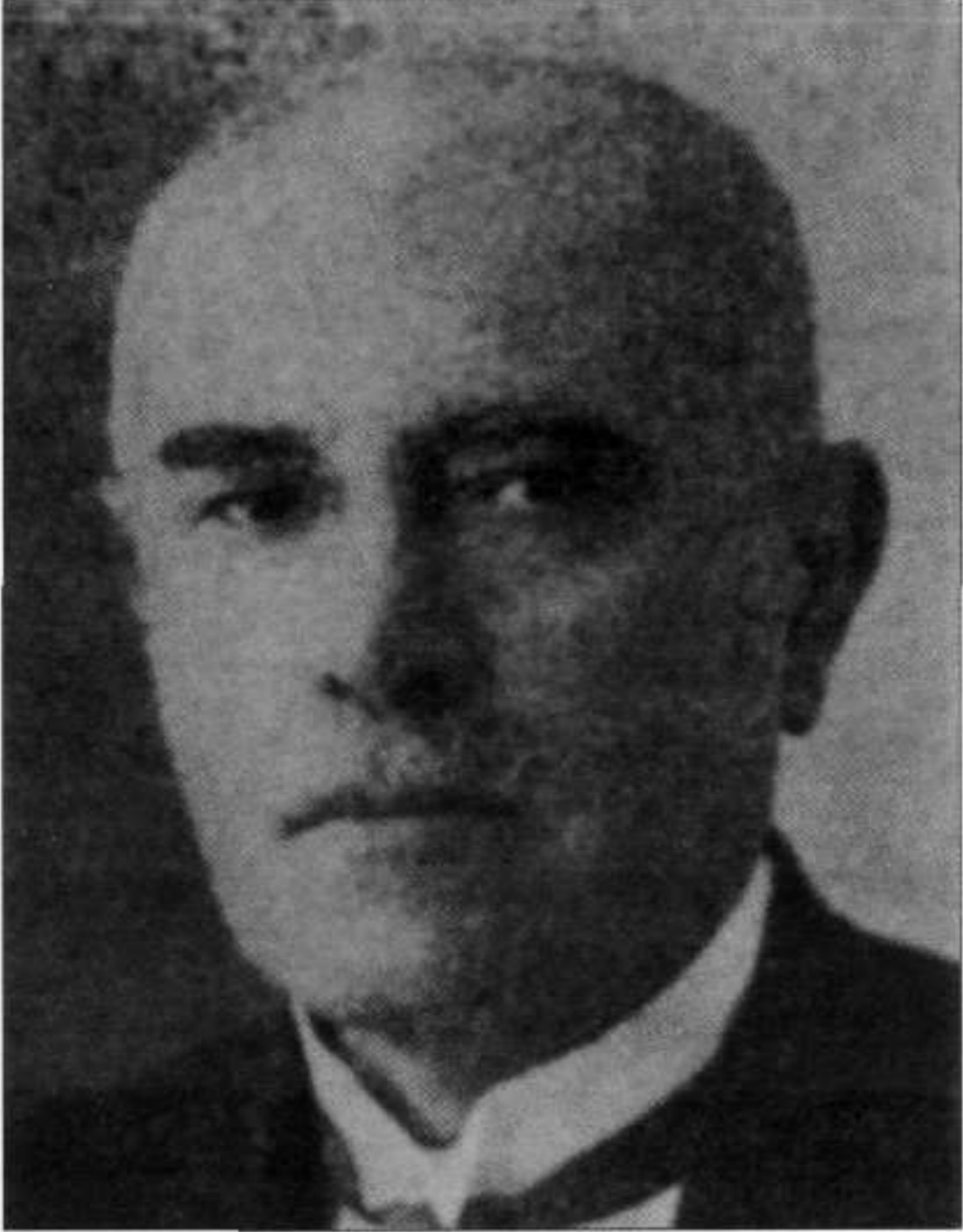
Mustafa Hilmi Bey, V. yasama döneminde ulusal ve bölgesel konularda herhangi bir konuşması mevcut değildir. VI. dönemde ise millî yardım komitesinin faaliyetine dair kanunla ilgili söz alarak doğu bölgesinde meydana gelen depremlerle ilgili olumsuzlukların bir an önce telafi edilmesini ve vatandaşların ihtiyaçlarının giderilmesini talep etmiştir. Fatma Esma Hanım, V. yasama döneminde, turist gemilerinden alınan muhtelif deniz resimlerinden bazılarının affına ve bazılarının da tanzilât yapılmasına dair kanun teklifi ve iktisat, Maliye ve Bütçe Komisyonları tutanakları hakkındaki konuşmasında turizm, eğitim ve kültür faaliyetleri için gelen gemilerden ücret alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. 1936 Yılı Münvazenei Umumiye Kanunu münasebeti ile söz alarak memleketin en önemli meselelerinin başında mahkûmlar meselesinin geldiğini belirtmiştir. Sağlık ve sosyal yardım

Bakanlık 1937 Yılı tahsisata ilişkin ifadelerinde ülke nüfusunun ülke için en önemli bir mesele olduğu yönünde düşüncelerini ifade etmiştir. Seyhan milletvekili Ahmet Kutsi Bey, VI. yasama döneminde devlet memurları aylıklarının Eğitim Bakanlığı ile ilgili tevhit ve teadül yasalarının değiştirilmesi, 3694, 3829, 4142 sayılı kanunlara bağlı kadroların değiştirilmesine dair kanun münasebetiyle beyanatını Ankara Üniversitesi ile İstanbul Üniversitelerinden görev yapan rektörlerin maaşlarının farklı olmasının nedeni ile ilgili kanun maddesi üzerinde söz söyleme zarureti hasıl olmuştur. Kanun maddeleri oylama sonucunda kabul edilmiştir.

Sinan Bey, VI. yasama döneminde ulusal ve bölgesel konularda toplamda 16 kez söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. VI. dönem milletvekilleri içerisinde en aktif siyasetçidir. Konuşmaları ise tezde yer almaktadır. Selahattin Bey, Ali Münif Bey, İbrahim Tevfik Bey, Ömer Resul Bey, İsmail Safa Bey ve Sıdika Mümine Hanım'ın TBMM çatısı altında ülke ve bölgesel konularda herhangi bir konuşması mevcut olmadığı için bu vekillerin ulusal ve bölgesel konularda aktif bir siyasi faaliyet içerisinde bulunmadığı anlaşılmaktadır.

V-VI. Yasama Dönemlerinde TBMM'de görev yapan Seyhan milletvekillerinin otobiyografileri incelendiğinde farklı meslek gruplarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Seyhan milletvekilleri, özellikle tarım, sanayi ve eğitim alanında önemli çalışmalar yapmışlardır. Tarım alanında, çiftçiye desteklemek için çeşitli önlemler alınmış, modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma sürecine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Seyhan milletvekillerinin siyasi etkinliklerini merkeze alarak, o dönemin siyasi ve sosyo-ekonomik faaliyetlerini parlamentodaki çalışmalarıyla bütünleştirip ulusal ve bölgesel bağlamda önemini vurgulamaya çalışılmıştır. Türk Parlamento tarihine katkı sağlayacağına inanıyorum.

RESİMLER

Resim 1. ALİ MÜNİF YEĞENAĞA

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935).C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s,637

Resim 2. DAMAR ARIKOĞLU

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935).C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s, 638

Resim 3. ESMA NAYMAN

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935). C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s, 639

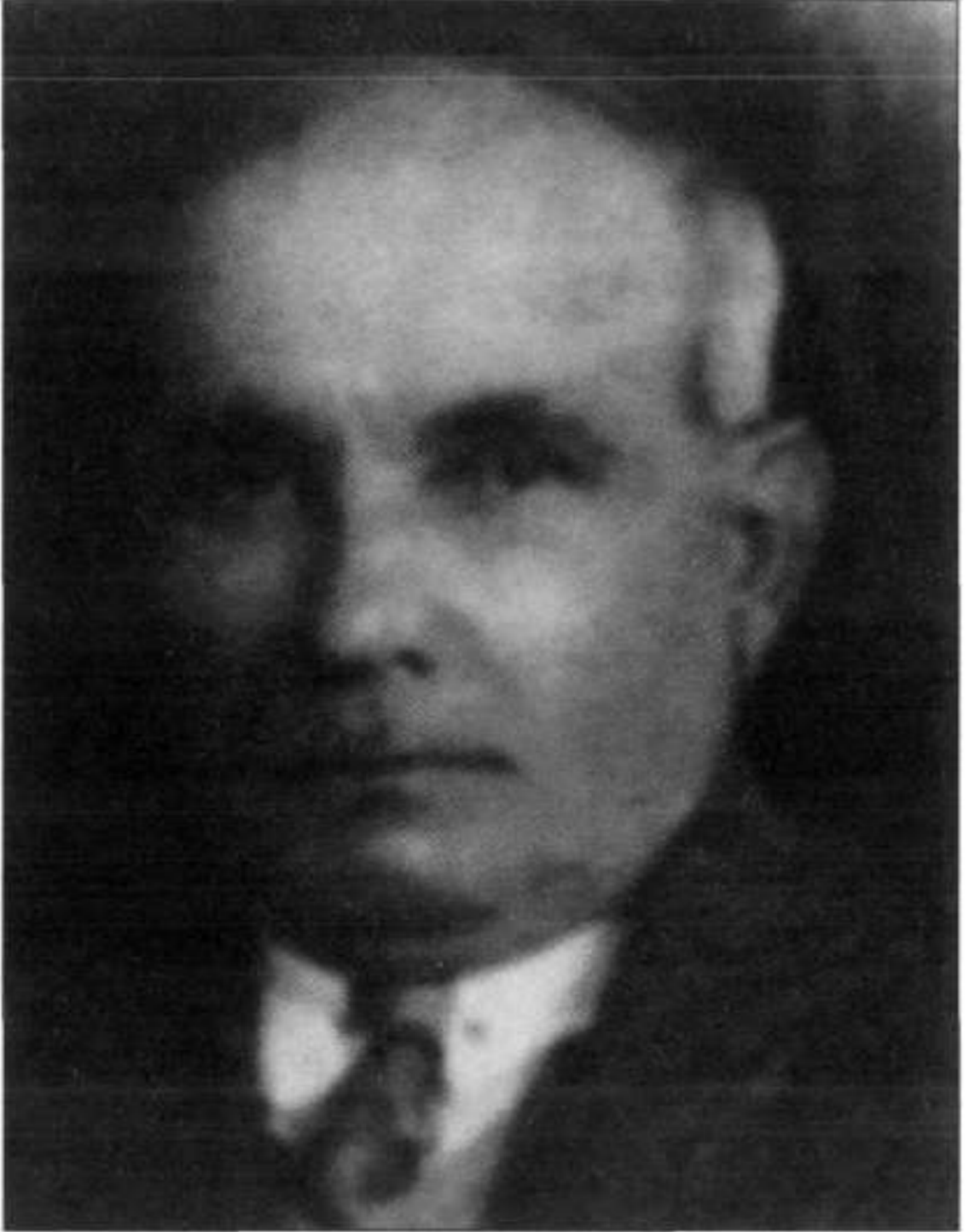
Resim 4. NACİ ELDENİZ

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935).C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s,640

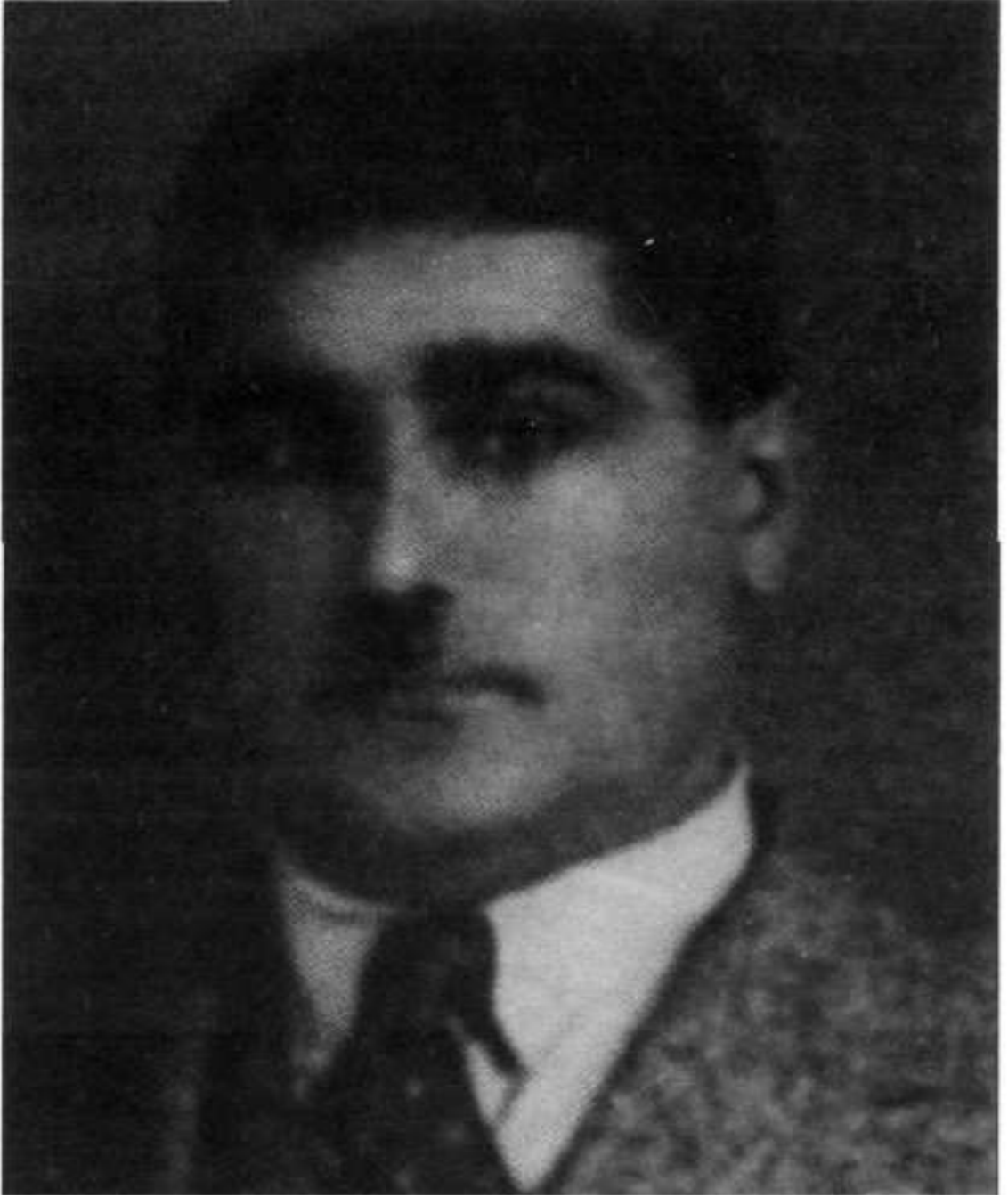
Resim 5. HİLMİ URAN

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935).C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s,641

Resim 6. İBRAHİM METE

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935).C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s, 642

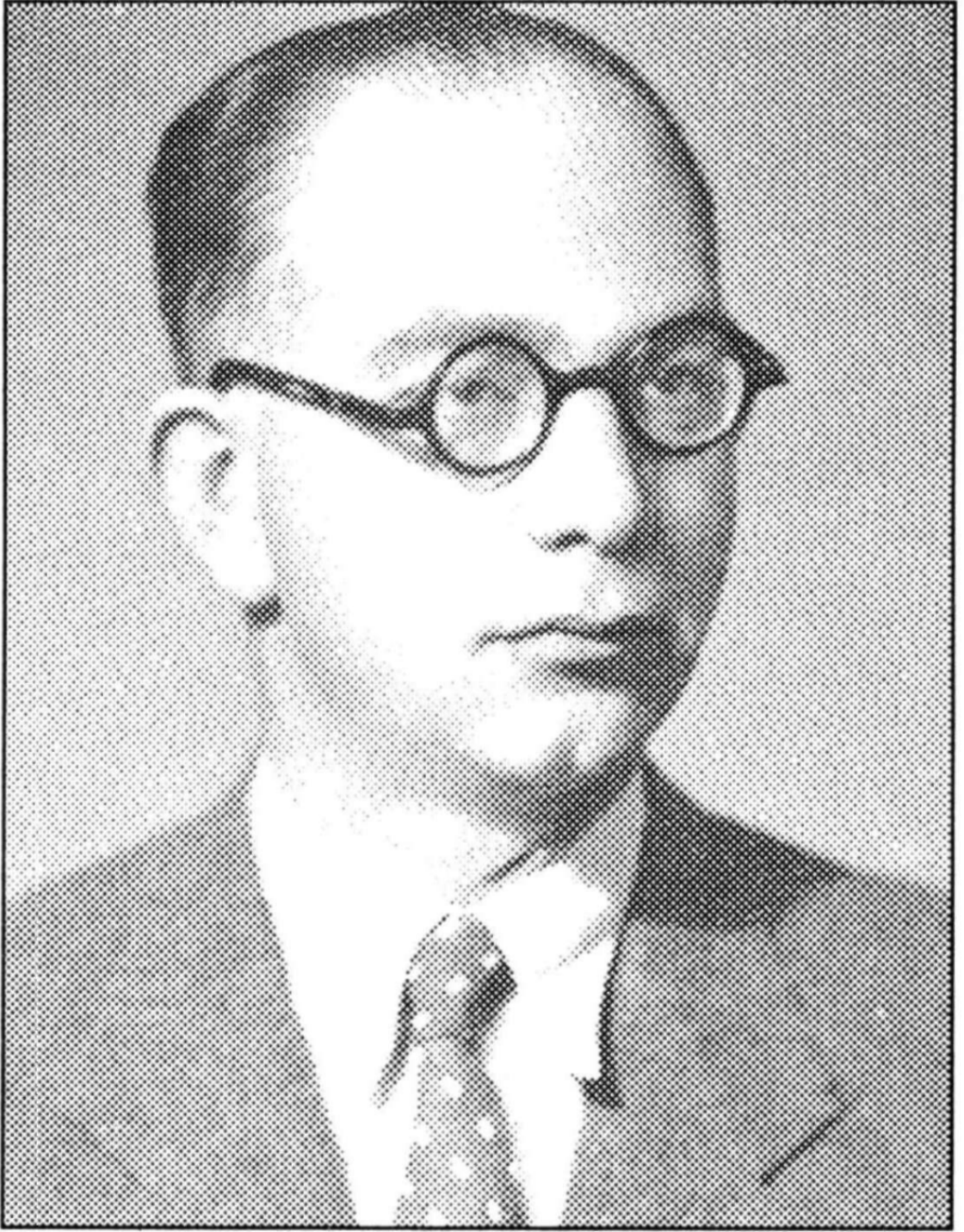
Resim 7. **ÖMER RESUL BİÇER**

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935).C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s, 643

Resim 8. İBRAHİM TEVFİK TARMAN

(İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V.Dönem 1931-1935).C.II, (Özgeçmişler)*, TBMM Vakfı Yayınları Yayın no:26, Ankara, 2000, s,644)

Resim 9. AHMET KUTSİ TECER

Ş, Şenol Günay, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (03/04/1939-15/01/1943)*, C,V, TBMM Vakfı yayınları, No:39, Ankara, 2007, s,631

Resim 10. İSMAİL SAFA ÖZLER

Ş, Şenol Günay, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (03/04/1939-15/01/1943)*, C.V, TBMM Vakfı yayınları, No:39, Ankara, 2007, s,638.

Resim 11. [ALİ] SİNAN TEKELİOĞLU

Ş, Şenol Günay, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (03/04/1939-15/01/1943)*, C.V. , TBMM Vakfı yayınları, No:39, Ankara, 2007, s,639.

Resim 12. [MEHMET] SELAHATTİN ÇAM

Ş, Şenol Günay, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (03/04/1939-15/01/1943)*, C.V. ,TBMM Vakfı yayınları, No:39, Ankara, 2007, s,640.

Resim 13. [SİDDİKA MÜMİNE] ŞEMSA İŞCEN

Ş, Şenol Günay, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (03/04/1939-15/01/1943)*, C.V. ,TBMM Vakfı yayınları, No:39, Ankara, 2007, s,641.

KAYNAKÇA

1-ARŞİVLER

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 76.

B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 76.502.2.

B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 77.506.11.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

GAZETE ARŞİVİ

Türk Sözü Gazetesi, Adana.

Vatandaş, Adana.

Yeni Adana Gazetesi, Adana

ATESE ARŞİVİ

Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, Genelkurmay Başkanlığı

ATASE Yayınları, Ankara, 2012

Abdullatif Naci Eldeniz'in Askeri Safahat Belgesi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi,

Sicil No: 1309-17

TBMM ARŞİVİ

TBMM. I. Dönem Zabıt Tutanakları

TBMM. II. Dönem Zabıt Tutanakları

TBMM. III. Dönem Zabıt Tutanakları

TBMM. IV. Dönem Zabıt Tutanakları

TBMM. V. Dönem Zabıt Tutanakları

TBMM. V. Dönem Kanunlar Dergisi

TBMM. VI. Dönem Zabıt Tutanakları

TBMM. VI. Dönem Kanunlar Dergisi

Milletvekili Tercüme-i Hal Belgeleri

Milletvekili Seçim Mazbataları

2-ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

Adana İklimi, Ankara, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 1969.

Adana İl Yıllığı 1967.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)*, Cem Yayınevi,

C.II. , Ankara, 1979.

- Aktan, Selma, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, Atay Kardeşler Yayınları, Adana, 1982.
- Aktaş, Seyran , “XVI. Yüzyılda Çukurova’da Ermeniler: Nüfus ve Yerleşme”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Güz 2015, S. 23, s.7-8.
- Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK. Yayınları, Ankara,1989.
- Altundağ, Şinasi, *İbrahim Paşa, İslam Ansiklopedisi, Eskişehir*, MEB Yayınları, 2001, C.5/2.
- Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961.
- Atalay, İbrahim - Mortan, Kenan, *Resimli Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılap Yayınevi, İstanbul,1998.
- Atar, Yavuz,*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Önceki Anayasalar*, Mimoza Yayınları, Konya, 2004.
- ATASE Yayınları, Ankara, 2012.
- Atlay, Kamil, “Türk Parlamento Hukukunda Gensoru” *Yasama Dergisi*, 2010, S. 16. s.57.
- Ayhan, Yusuf, *Çukurova Albümü*, Kemal matbaası, Adana, 1973.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- Berker, Şevki, *Osmanlı Devrinde Çukurova ve Civarı*, Seyhan Matbaası, Adana, 1946, C.I, S.2.
- Bozdoğan, Mehmet, *Adana İlinin Coğrafyası*, Adana, Güney Basımevi, 1967.
- Çam, Nusret, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Adana 01*, TTK Yayınları, Ankara, 2010.
- Çanak Erdem, Yeşil, Ahmet, “Atatürk Döneminde Adana(Seyhan) Vilayetinin Demokrafik Yapısı”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, C. 14, s. 7.
- Çanak, Erdem, ”TBMM’deki ilk kadın Milletvekillerinden Esmâ Nayman ve Meclisteki Faaliyetleri”, *Asia Minor Studies*, 2016, C.4, S.7, s.33.
- Çavdar, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitapevi Yayınları, 2013.

- Çelik, Kemal, *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, I. Dönem Milletvekillerinin özgeçmişleri)*, C.III. TBMM Vakfı Yayınları No.6, Ankara, 1993.
- Demirel, Ahmet, *Tek Parti İktidarı (Türkiye’de Seçimler ve Siyaset 1923-1946)*, İletişim Yayınları I. Baskı, İstanbul, 2013.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (haz. Ebru Altan), İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2007.
- Efendi, Ahmet Lûtfî, *Vak’aniyîs Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi*, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Eken, Halit, *Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları, Kapancızade Hamit Bey*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ener, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, 6. Baskı, İstanbul, Berksoy Matbaası, 1964.
- Ersan, Mehmet, “Selçuklu-Ermeni İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.VI. ,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Gözler, Kemal, “İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Mali Hukukun Anayasa Hukukundan Eksikliği Üzerine Bir Deneme”, *Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, Ankara, 2009, C. 1, s.365-374.
- Günay, Ş. Şenal, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM. VI. Dönem, 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943, VI. Dönem Milletvekillerinin özgeçmişleri)*, C. 5, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.
- Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi(1935-1939,Özgeçmişler)*, C.II. TBMM Vakfı Yayınları No:26, Ankara, 2000.
- Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi(1935-1939,Özgeçmişler)*,C.II. TBMM Vakfı Yayınları No:26, Ankara, 2000.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Adana*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C. I.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Adana*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, TDV. Yayınları, C.I. , İstanbul, 2017.
- Hatipoğlu, Süleyman, *Fransa’nın Çukurova’yı işgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları Kaynak Eserler Dizisi:28, Ankara, 1989.

- İdem, Tekin, "CHP Dönemi Seyhan Kadın Milletvekilleri ve Meclis çalışmaları(1935-1950), Tarihte Kadın", *ACADEMIA Dergisi*, 2020, s.20.
- Kafalı, Mustafa, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI. , Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Kanat Cüneyt, *Memluklular ve Çukurova, Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana Köprübaşı*, (haz. Erman Artun, M. Sabri Koz), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Karatepe, Şükrü, *Tek Parti Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Karpat, Kemal H. , *Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım*, Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, Timaş Yay. 2011.
- Kurt, Yılmaz, Sansar, M. Fatih, *Tarihte Adana ve Çukurova (Süleyman Hatipoğlu, Milli Mücadele'den Günümüze Adana ve Çukurova)* , C. IV, Akademisyen Kitabevi, Adana, 2015.
- Kurt, Yılmaz, *XVI Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1992.
- Kuvayı Milliye Komutanı, *Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü*, Genelkurmay Başkanlığı
- Özçelik, Şeyda, "Yeni Harflerin Kabulü ve Adana Basınına Yansıması: "Yeni Adana" ve "Türk Sözü" Gazetesi", *Turkish Studies*, C. 8, S. 7, Ankara, 2013, s.400-401.
- Özgişi, Tuncay , "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", *Journal of Turkology*. 2011, C. 21. , S.16. s. 1.
- Özkaya, Yücel, *Milli Mücadele Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-III. Dönem 1927-1931)*.C.III. TBMM Vakfı Yayınları No:10, Ankara, 1981-1983.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem (1950-1954) VII. Cilt (Özgeçmiş)*, TBMM Vakfı Yayınları, No:18, Ankara, 1999.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem 1950-1954*, C. VII, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.
- Saral, Ahmet Hulki, *Türk İstiklal Harbi*, Güney Cephesi, C. IV, Ankara, 1966.
- Sargon, Nedim, *Adana*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, TDV. Yayınları, C. I, İstanbul, 1998.

- Sayman, Fatma, *Anılarla Milli Mücadelede Ceyhan*, Ceyhan Belediyesi yayınları, Kemal Matbaası, Adana, 1986.
- Serbest, A. Hamit, *Adana Sosyo-Ekonomi Raporu*, Güçler Birliği Vakfı, Adana, 1999.
- Sevim, Ali, Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara, 1989.
- Sümer, Faruk, “Ramazan oğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C. 34.
- Şahin, İlhan, “Anadolu’da Oğuzlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI. ,Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Şaşmaz, Musa, *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C.15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Tansel, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, , C. 1. , Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Tatar, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova’da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750)*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Toprak, Ahmet Ömer, *Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)*, Tüik Yayınları, Ankara, 2009.
- Toros, Taha, *Ali Münif Bey’in Hatıraları*, İsis yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Toros, Taha, *Kurtuluş Savaşında Çukurova*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 5. Baskı, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3.baskı, İstanbul Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Türkgeldi, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Yayınları, Ankara, 1949.
- Uçman, Abdullah, *Ahmet Kutsi Tecer*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C.40, Diyanet vakfı yayınları, İstanbul, 2010.
- Unat, Kadri, “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler”, *A.Ü. TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 48, Ankara, Güz 2011, s. 855-856.

- Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Uzun, Efgan, “Mehmet Ali Paşa’nın Anadolu’ya Saldırısının Niğde ve Nevşehir Yöresindeki Tesirleri”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol. 4, No 2, 2012.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 6. Baskı, TTK Yayınları, C. V. , Ankara, 1995.
- Varlık, M. Bülent, Emiroğlu, Kudret, Türkoğlu, Ömer, *Adana Sanayi Tarihi*, Adana, Adana Sanayi Odası Yayınları, 2008.
- Yavuz, Nuri, *Anadolu’da Beylikler Dönemi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.
- Yiğit, Fatma Akkuş , “Ramazanoğluları Beyliğinin Kuruluşu” *Akademik Bakış*, 2013, S.13, s.216.
- Yörük, Saim ,“Adana Şehrinin Tarihi Gelişimi (XVI-XVIII. Yüzyıllar)”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Çukurova Üniversitesi Yayınları, Adana, 2012, C. 21. , S. 3, s.289.
- Yurtsever, Cezmi, *Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi*, İstanbul, 1983.

3-YÜKSEK LİSANS ve DOKTORA TEZLERİ

- Alkan, Mustafa, *Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Alpargu, Musa, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İşgalinde Adana Eyaleti(1832-1840)*, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı(Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.
- Bilgü, Hamza, *Türk Parlamento Tarihinde İki Kanatlı Meclisler*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2018.
- Dikmen, Serap, *Demokrat Parti Döneminde Adana Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1957)*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Niğde, 2009.
- İnce, Sedat, *Birinci Meclis’ten Çok Partili Hayata Damar Arıkoğlu (1920-1946)*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Karaman, 2021.
- Karlangıç, Osman, *I. Meşrutiyetten Mondros Mütarekesine Kadar Adana(1876-1918)*,Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2017.

- Karsandık, Özlem, *Çağdaşlaşma Sürecinde Adana(1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih(Yakınçağ Tarihi)Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2012.
- Kılıç, Tuğba, *Adana’da Ermeni Olayları (1918-1922)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Köse, Gülistan, *Birinci Mecliste Adana Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2012.
- Önal, Günnur, *Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Etkenler*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul 2015.
- Özgişi, Tuncay, *Türk Parlamento Tarihinde Çift Meclis Cumhuriyet Senatosu Örneği (1960-1980)*,Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.
- Teke, Ali Vehbi, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde I-V. Dönem Adana Milletvekilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. TİTE, Ankara, 2009.

4-WEB ADRESLERİ

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/discover>

<https://www.tbmm.gov.tr/Kutuphane/MazbataArama>

<https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane-tutanaklara-erisim>

<https://www.tdk.gov.tr/>

<https://www.ttk.gov.tr/>

Koca, S. “Osmanlılardan önce Çukurova’nın (ÇUKURABAD) Siyasi Durumu”, Google Akademi, www.dergipark.gov.tr.

Polat, Nazım H. , “Çukurovalı İki Adaş: Münif Bey'ler”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, s. 566, <http://turkoloji.cu.edu.tr> , 05.05.2023.

Tecer, A. K. <http://www.biyografi.info/kisi/ahmet-kutsi-tecer>, 05.05.2023.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Bayram PERTLEK

EĞİTİM

2000-2004: Adana Atatürk Lisesi

2009-2013: Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

2014-2015: Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon Eğitimi

İŞ DENEYİMİ

2012-: Adalet Bakanlığı Kozan Adliyesi Mübaşir

2014-2015: Niğde Hüdavent Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

